

DEN EVIGA DEBATTEN?

Om naturalism eller formalism
som förhållningssätt inom svensk
landskapsarkitektur

Sanna Margareta Eriksson

EXAMENSARBETE I LANDSKAPSARKITEKTUR, 30 HP
LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET
SJÄLVSTÄNDIGT ARBETE VID LTJ-FAKULTETEN, SLU
ALNARP 2013

FÖRORD

När jag hösten 2006 börjar på landskapsarkitekturprogrammet gratuleras min årskull till valet av den bredaste utbildning som finns inom svenskt högskoleväsen. Ett halv sekel tidigare har Sveriges mest legendariska trädgårdsarkitekt Sven A Hermelin retoriskt frågat en journalist *"[k]an du föreställa dig hur det är att ha ett yrke som de flesta inte vet finns?"*¹

Under utbildningens gång har trädgårdshistoria och arkitekturhistoria passerat revy, däremot inte landskapsarkitekturhistoria. I föreliggande berättelse berger jag mig på jakt efter en yrkeskårs identitet. Längs vägen fångar jag upp även sådant som jag hoppas att en läsare utan samma lust till självreflektion får glädje av att ta del av.

Varmt tack till min handledare Eva Gustavsson för kloka råd och uppmuntran. För glada tillrop, goda idéer, korrekturläsning, trevligt sällskap och grafiska tips tackas särskilt Erik, Jonas, Mikael, Rebecka, Fanny, Simon och Veronica.

Väl mött,

Lund, 25 januari 2013

¹ Andersson, 2011, s. 13 återger en utsaga av Hermelin

DEN EVIGA DEBATTEN?

om naturalism eller formalism som förhållningssätt inom svensk landskapsarkitektur

THE EVERLASTING DEBATE?

on Naturalism vs Formalism as approach within Swedish Landscape Architecture

Sanna Margareta Eriksson

HANDLEDARE Eva Gustavsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

EXAMINATOR Carola Wingren, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

BITR. EXAMINATOR Marie Larsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

OMFATTNING 30 hp

NIVÅ OCH FÖRDJUPNING A2E

KURSTITEL *Examensarbete i landskapsarkitektur/*

Master Project in Landscape Architecture

KURSKOD EX0734

PROGRAM Landskapsarkitekturprogrammet

ÄMNE Landskapsarkitektur

UTGIVNINGSSORT Alnarp

UTGIVNING MÅNAD OCH ÅR Juni 2013

SERIENAMN Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

ELEKTRONISK PUBLICERING <http://stud.epsilon.slu.se>

NYCKELORD landskapsarkitekturhistoria, landskapsarkitektur, naturalism, formalism, professionalisering

SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET
FAKULTETEN FÖR LANDSKAPSPLANERING, TRÄDGÅRDS- OCH JORDBRUKSVETENSKAP
INSTITUTIONEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR, PLANERING OCH FÖRVALTNING

ABSTRACT

In this essay, I explore the history of the ideas that have shaped the profession of landscape architecture, in a Swedish context. To this purpose, I have sampled the professional debate on landscape architecture at four points in time. These are the years around 1890, 1930, 1970 and 2010.

Drawing on G N Brandt (1920), I make the distinction between two arguably crucial approaches, i . e., naturalism and formalism. By identifying these perspectives, and by dividing the arguments of each time period according to this classification, I am able to compare the course of the debate over time.

I take on the task through hermeneutics. The material is the debate as articulated in a variety of text-based mediums.

The conceptual division of naturalism contra formalism is to be understood as a tool for analysis. The division also necessitates a discussion on the link between man and nature, a relationship that I argue to lie deep in the discourse of landscape architecture.

Furthermore, I explore a selection of influential methods, theories and ideals - those specific to landscape architectural discourse, and those coming from a more general, public debate. This leg of the essay serve to contextualise and examine the contemporary conditions for the profession.

I argue that the use of the dialectical method is helpful in order to extrapolate an interdisciplinary debate that has been essential for the development of landscape architecture.

9	I INLEDNING
11	INTRODUKTION
11	PROBLEMSTÄLLNING
13	AVGRÄNSNING
14	FORSKNINGSLÄGE
16	SYFTE
16	DISPOSITION
17	METOD
17	PERSPEKTIV
18	MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT
20	BEGREPPSHANTERING
23	2 NATUR & KULTUR
25	BEGREPPEN SOM VERKTYG
25	BEGREPPENS DYNAMIK
27	FRAMSTEG ELLER FÖRFALL?
29	BEGREPPEN SOM LANDSKAPSIDEAL
29	DET GODA & DET SKÖNA
30	STATISKT ELLER KREATIVT?
33	3 1890
34	KAPITELPROLOG
37	TVÅ KÅRERS ARENA
37	DEBATTEN BRYTER UT
39	FORM ELLER KÄNSLA?
39	DET MORALISKA ÄR DET VACKRA
41	HORTIKULTURENS & ARKITEKTURENS SPRÅK
43	IDEAL & DEBATTKLIMAT
43	NATUR & KULTUR BLIR PARK
44	ODLINGENS DISKURS
49	4 1930
50	KAPITELPROLOG
53	KÅRENS ARENA
53	BO I VILLA ELLER ACCEPTERA LÄGET
55	ARKITEKTKÅRER PÅ OLIKA VILLKOR
59	IDEAL & DEBATTKLIMAT
59	ETT SAKLIGT TONLÄGE
60	MODERNISMENS DUALISM
62	DET NATURLIGA ALTERNATIVET
64	DET ORDNADE ÄR DET FUNKTIONELLA

67	5 1970
68	KAPITELPROLOG
71	KÅRENS ARENA
71	FRAMGÅNGSSAGAN IFRÅGASÄTTS
73	TRÄDGÅRDSARKITEKTEN BLIR PLANERARE
77	IDEAL & DEBATTKLIMAT
77	I NATURENS ELLER SAMHÄLLETJS TJÄNST?
79	I HUMANITETENS NAMN
81	DET NATURLIKA ÄR DET RÄTTA
85	6 2010
86	KAPITELPROLOG
89	KÅRENS ARENA
89	DEN GLOBALA NATUREN
92	ARKITEKTER PÅ LIKA VILLKOR?
95	IDEAL & DEBATTKLIMAT
95	EN FRAGMENTERAD DEBATT
96	I ORD ELLER PÅ BILD?
97	ESTETIKENS RENÄSSANS
101	7 AVSLUTNING
103	JÄMFÖRELSE ÖVER TID
103	NATURALISM & FORMALISM
105	PROFESSIONENS SPELRUM
106	NATURALISMENS TONER
108	FORMALISMENS TONER
110	PROFESSIONALISERAT?
113	EN EVIG DEBATT?
113	EN INHEMSK DEBATT?
114	DIALEKTIKENS KONTINUITET
116	REFERENSER
116	TRYCKTA
124	OTRYCKTA
126	BILAGOR
126	1 TIDSKRIFTSFÖRTECKNING
130	2 TIDSKRIFTSTIDSLINJE
133	3 FÖRENINGSGRANISERING & ANTAL MEDLEMMAR

I

INLEDNING

EN ANDEMENING ATT BÄRA MED SIG

”Om allt mellan himmel och jord finnas olika meningar.”²

² Key, 1913 [1870], s. 47

INTRODUKTION

PROBLEMSTÄLLNING

För nära hundra år sedan skriver en mycket inflytelserik dansk trädgårdsmästare,³ G N Brandt, sin version av trädgårdshistorien. Han fastslår att:

*”Al kunstnerisk Udformning af Haver følger to ganske forskellige Retninger, der almindeligvis betegnes som den arkitektoniske og den landskabelige. Disse to Arter Havekunst har visse Formaal og visse Materialer tilfælles, men er i kunstnerisk Henseende grundforskellige i deres inderste Princip. Den ene skabes som Arkitekturen efter den menneskelige Tankes Lovmæssighed, den anden efter Naturens Lovmæssighed.”*⁴

Brandt hävdar att all trädgårdskonst sedan fenomenets uppkomst tusentals år dessförinnan utformats enligt en av följande två principer: *naturens* eller *människans*. Klassificeringen är legendarisk men omdiskuterad.⁵ I denna berättelse ligger den till grund för ett resonemang om huruvida senare tiders landskapsarkitektur kan sägas följa i samma två spår, refererade till som *naturalism* och *formalism*. Min problemställning tar således vid där Brandts upphörde: är teorin tillämpbar (även) för den tid som förlöpt efter att den formulerades?

Att förhålla sig till Brandts generalisering kräver sin förklaring. För det första kan det tyckas allt för banalt; landskapsarkitektur handlar om både natur och människa. För det andra kan det tyckas väl kategoriskt; i en oändligt komplex verklighet finns det landskapsarkitektur som befinner sig mellan två extremer.

³ Brandt titulerade sig avsiktligt *trädgårdsmästare*, men brukar retroaktivt omskrivas *landskapsarkitekt*.

⁴ Brandt, 1920, s. 394

⁵ Enligt Bucht, 1997, s. 20, så utbredd att den i Skandinavien inte går att bortse från i trädgårdshistoriska sammanhang.

Förenklingen till trots: min uppfattning är att spänningen mellan koncepten natur och kultur utgör landskapsarkitekturens kärna och att Brandts teori därför är intressant. Ur begreppens upplevda motsatsförhållande föds meningsskiljaktigheter, vilket jag menar är professionens viktigaste drivkraft.

I denna uppsats förmedlas berättelsen om en debatt som ägt rum under kårens samtidshistoria. Begreppet *debatt* bör förstås i sin vidaste betydelse. Man kan argumentera mot något eller för något; att vara motståndare till en ståndpunkt är ingen garanti för att vara förespråkare av en annan. Jag tar alla uttryck i beaktande, oavsett om de framförts i agitatorisk ton, med nyhetens behag eller med upplysningens glädje. I undantagsfall har en debatt i snäv betydelse uppsökts, mer ofta har diskursen undersökts.

En hypotes som väckt mitt intresse för att fördjupning i ämnet, är att de argument som framförs i debatten är cykliskt återkommande, och mer beständiga än tillämpad praktik, professionens tillstånd eller samhällsklimat. Debattens antagna evighet och eventuella drivkraft diskuteras genom följande frågor:

- Hur har den professionella debatten rörande ett naturalistiskt respektive formalistiskt förhållningssätt till landskapsarkitektur tagit sig uttryck från det att professionen antog en modern form fram till idag? Vilka har de huvudsakliga argumenten varit, då och nu?
- Hur kan debattklimatet förstås i relation till samhällsideologier och yrkets professionalisering?
- Kan debatten sägas vara beständig över tid? Om inte, hur och varför har argumentationen förändrats?

AVGRÄNSNING

För att kunna diskutera om debatten och argumentation förändrats över tid, jämförs fyra epoker. Dessa är valda eftersom man kan förvänta sig, utifrån förändringar inom såväl profession som tidsanda, att argumentationen ska skilja sig åt. Perioderna är åren närmast kring decennieskiftena 1890, 1930, 1970 och 2010.⁶

Vid decennieskiftet 1890 utvecklas på en internationell arena en uttalad debatt inom ämnet, med ett nytt europeiskt trädgårdsideal till följd. Vare sig ordstrid eller trendsifte når Sverige, men pågående industrialisering och urbanisering får likväl stora konsekvenser för en kår som söker sin form.

Kring decennieskiftet 1930 får modernismen sitt breda genomslag i Sverige. I samma veva startas en inhemsk trädgårdsarkitektutbildning på initiativ av sammanslutningen *Föreningen Svenska Trädgårdsarkitekter*. I fackpress förs för första gången ett resonemang om trädgårdskonstens designprinciper.⁷

Runt decennieskiftet 1970 börjar modernismen ifrågasättas, och miljörörelsen blir en folkrörelse. Trädgårdsarkitektutbildningen byter namn till landskapsarkitektur, vilket markerar ett paradigmsifte. Tilliten till utbildningen är emellertid svag i vågorna efter studentrevolten -68.

Vid decennieskiftet 2010 har landskapsarkitekterna sammanförts med övriga arkitektkårer till ett förbund med gemensam agenda. Tidsandan genomsyras av oro över växthuseffekten, och hållbarhet har blivit branschens ledord.

I denna föränderliga värld och bransch är det existensen av kontinuitet jag söker. Min ambition är att fånga upp övergripande drag och tydliga tendenser, inte att vare sig presentera en heltäckande bild eller pricka in det unika. Istället för att fördjupa mig i utvalda projektområden vill jag belysa hur arbetsfältet ständigt omformuleras; snarare än att fästa mig vid yrkestitlar vill jag förmedla att många professioner formar kåren.

Ämnet studeras utifrån ett svenskt perspektiv. Detta betyder inte att internationella influenser lämnas därhän. Varken igår, idag eller säkerligen heller imorgon står svensk landskapsarkitektur isolerad från intryck.

Landskapsarkitektur är en profession där teori och praktik oskiljaktigt hänger samman. Avtryck föranleds av motiv, och så till vida man inte avser studera diskrepansen mellan vad som tänks och görs – för övrigt ett intressant ämne – tycker jag i princip att det är ointressant att skilja på de två sidorna av samma mynt. Det finns dock ett problem: tid. Ofta lång sådan. Från ideal, via implementering, till ett rättvisande resultat, är det gärna fråga om åtminstone årtionden. I fokus för varje epok står tidens ideal, men dessa är sprungna ur en realitet som heller inte kan bortses ifrån.

⁶ Att intervallerna är på fyrtio år vardera har inte styrt mitt urval.

⁷ Bucht, 1997, s. 196

FORSKNINGSLÄGE

Landskapsarkitekterna Eivor Bucht och Eva Gustavsson har bedrivit forskning inom svensk modern landskapsarkitekturhistoria.⁸ Båda är knutna till Sveriges Lantbruksuniversitet, det enda svenska lärosäte som examinerar landskapsarkitekter.

Bucht har specialiserat sig på yrkets professionalisering. Den snart tjugo år gamla småskriften *Svenska landskapsarkitekter. Glimtar från branschen 1920-1960*,⁹ ger viss inblick i förutsättningar, verksamma utövare och uppmärksammade projekt för angiven tidsperiod. En annan god utgångspunkt för vidare efterforskningar är *LAR GUIDE. Svensk trädgårds- och landskapsarkitektur 1920-1988*: en registersammanställning i två delar över moderna landskapsarkitektoniska anläggningar, utgiven av *Landskapsarkitekternas Riksförbund*.¹⁰

I förstnämnda publikation inringas ett centralt metodproblem: svårigheten att särskilja landskapsarkitektur som bransch. Om yrkesverksammas initiativ att 1921 för första gången bilda en kår konstateras att:

*"Det kan betecknas som födelsedagen för den organiserade trädgårds- och landskapsarkitektbranschen i Sverige. Men långt innan dess hade landets trädgårdsarkitekter arbetat med gestaltning av såväl privata som offentliga uterum. Och lång tid efter 1921 skulle det ta innan yrket kunde betraktas som professionaliserat i meningen att det var allmänt känt och accepterat i samhället."*¹¹

Bucht bekräftar att en debatt förekommit under 1930-talet, betraktat ur ett skandinaviskt perspektiv. Denna berörs i avhandlingen *Public Parks in Sweden 1860-1960. The planning and design discourse*.¹² Studien fokuserar på tillblivelsen av offentliga parker i Sverige. Diskursen utspelades i huvudsak stadsträdgårdsmästare emellan, en yrkeskår vars betydelse för landskapsarkitekturen understyks. Studiens resultat visar att idealistiska förutsättningar varit drivande, samt att den svenska diskursen varit starkt internationellt influerad, främst från tyskt, engelskt, amerikanskt och danskt håll.

Att 1930-talets skandinaviska debatt bör ses som en förlängning av tidigare nämnd internationell, fastslås av Gustavsson i avhandlingen *Trädgårdsideal och kunskapssyn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswårds och Ulla Molins skapande handling*.¹³ Avhandlingen är relevant för denna uppsats

⁸ *Modern* är en relativt begrepp. Här avses tiden som gått sedan industrialismens genombrott.

⁹ Persson m fl, 1991, (Bucht medförfattare)

¹⁰ LAR, 1990-A, LAR, 1990-B

¹¹ Persson m fl, 1991, omslagstext baksida

¹² Bucht, 1997

¹³ Gustavsson, 2001

också av andra skäl. Gustavsson understryker att estetiskt handlande, i ord likväl som praktik, föregås av etiska överväganden. Det exemplifieras också hur samhällsförändringar påverkar förhållningssätt och uttrycksmöjligheter inom landskapsarkitektur och vice versa.

Huruvida det förekom debatt mellan naturalister och formalister i Sverige kring 1970, samt hur situationen ser ut i vår samtid, finns mig veterligen inte avhandlat i någon studie. Dock har landskapsarkitekten Marlene Hauxner utifrån ett danskt perspektiv skrivit historia för en period som sträcker sig från modernismens genombrott fram till år 2007.¹⁴ Även Hauxner umgås med Brandts teori, men till skillnad från intentionen med denna essä analyserar hon fysiska projekt. Hennes forskning är publicerad i tre delar, av vilken den sista, som rör 1970-talet och framåt, kommit till nytta i detta arbete. Vi delar ambitionen att studera landskapsarkitektur och samhällsutveckling i ett symbiotiskt förhållande.

Innan landskapsarkitektur blev ett ämne fanns såväl arkitekturhistoria som trädgårdshistoria som forskningsfält.¹⁵ Frågan om var man ska söka efter professionens rötter har inget enkelt svar. Även om yrkestiteln *landskapsarkitekt* implicerar en stark koppling till arkitektur, kan den inte bara ses som en gren av denna. Att arkitektur och landskapsarkitektur inte alltid utvecklats parallellt befestes av att stilbegrepp bara undantagsvis sammanfaller. Den danska trädgårdsarkitektlegenden och historikern C Th Sørensen har konstaterat att "[h]aven var som et stilløst begreb fra tidlig oldtid til langt ind i den nyere tid."¹⁶

Sørensen skrev på 1950-talet en uppmärksammat trädgårdshistoria i vilken han utmanade Brandts teori.¹⁷ Istället för att kategorisera mellan att endera ha arkitektur som mål eller natur som förebild såg Sørensen den mest fundamentala distinktionen finnas mellan *trädgård* och *landskap*. Där trädgården är ett abstrakt begrepp, är landskapet en konkret stilerad form som är beroende av dess omgivning.¹⁸

De flesta trädgårdshistoriker berör en praktik som involverar inblandning av professionella. Skildringar av äldre tider tar avstamp i *representativ* trädgårdskonst, nyare tiders historia berör offentliga miljöer. Konsthistorikern Maria Flinck har istället tagit avstamp i den *folkliga* trädgårdskonsten.¹⁹ Äldre folklig trädgårdskonst är varken så omfattande eller avvikande som man skulle kunna tro;²⁰ kärva tider med produktivitet i fokus och en inspiration som likväl kom från

14 Hauxner, 1993, *Fantasiens have*, Hauxner, 2002, *Med himlen som loft*, Hauxner, 2010, *Fra naturlig natur till SUPERNTUR*

15 Sørensen, 1959, s. 2. Han anger Marie Luise Gotheins, 1914, *Geschichte der Gartenkunst*, som den europeiska trädgårdshistoriens pionjärverk.

16 Sørensen, 1959, s. 6

17 Sørensen, 1959, *Europas havekunst*

18 Sørensen, 1959, s. 6–11

19 Flinck, 1994

20 Undantaget som lyfts fram för att bekräfta regeln är skånska allmogeträdgårdar. Där jordens avkastning var god

de representativa anläggningarna präglar bilden.²¹ Likväl förmedlar Flinck vikten av att inte glömma den roll prästfruar, torpare, skolmagistrar med flera spelat för trädgårdskonstens utveckling.

SYFTE

Studien syftar till att bidra med nya perspektiv på ämnet. Min insats blir dels att tillföra nya reflektioner kring bekräftat debattscenario före 1900-talets mitt, men även att ställa detta i relation till senare tiders landskapsarkitektoniska diskurs.

Ett angränsande motiv är att sprida kännedom om landskapsarkitektyrkets tillblivelse. Jag hoppas kunna ge någon inblick i den samtidshistoria som jag själv har efterfrågat men inte lyckats finna under utbildningen.

På ett personligt plan eftersträvas kunskapsutveckling och professionell orientering. Jag ser ett värde i att ha kännedom om vägsäl och skeenden som format den kår man tillhör. Historiska studier syftar emellertid sällan bara till dåtidsorientering; den gångna tiden, samtidens förståelse av densamma och nutiden är tidsdimensioner i samverkan. Insikter om gårdagens tendenser blir verktyg att använda för att förstå dagens.

Uppsatsen syfte är överhuvudtaget inte att själv propagera för någonting, heller inte att etikettera de som verkat före mig. Om alternativet att låta citerade röster förbli anonyma funnits hade det välkomnats med emfas.

DISPOSITION

Essän är disponerad i sju kapitel. I kapitel 2 vidareutvecklas debattens filosofiska fundament, dialektiken mellan begreppen natur och kultur. I kapitel 3, 4, 5 och 6 redogörs för de olika tidsepokerna var för sig och i kronologisk ordning. Varje epokkapitel föregås av en kort bakgrund som för epok 1890 berör tiden före debatten, och vilka för de övriga epoker i stora drag behandlar den tid som förflutit sedan senaste nedslag. I kapitel 7 diskuteras de slutsatser som kan härledas av jämförelse över tid. Mot bakgrund av denna berättelse reflekteras det också kring bärighet och relevans av att tillämpa Brandts kategorisering.

fanns det utrymme att förena odling med prydnad, Flinck, 1994, s. 266.

21 Friberg, 1968, s. 220, Hermelin, 1988, s. 208

METOD

PERSPEKTIV

”All konst idag har blivit vetenskap. Men ursprungligen var all vetenskap konst”²²

Essän är författad utifrån en idé- och lärdomshistorisk ansats. Landskapsarkitekturens breda akademiska karaktär, i gränslandet mellan det humanisten José Luis Ramirez i citatet ovan distingerar som konst respektive vetenskap, kräver ofta perspektiv som ligger utanför professionens specifika metoder.

Idé- och lärdomshistoria är vetenskapen som studerar andra vetenskaper. En grundtanke bakom detta humanistiska och historiskt orienterade ämne är att understryka att idéer och lärdomar inte kan separeras, utan i det närmaste är olika namn för samma sak. En tids intellektuella anda - idéer - samspelar med vetenskaper, metoder, lärosäten och professioner - lärdomar.

Med en annan författare hade perspektivet kunnat vara annorlunda, även inom en idé- och lärdomshistorisk ram. Alla budskap har en avsändare och djupgående studier av tongivande representanter hade lett till en annan väg. Jag har valt att betona kollektiva strömningar på bekostnad av individuella motiv. I Foucaultsk tradition betraktar jag den enskildas handlingsutrymme som införlivat i och endast meningsfullt i relation till diskursen.

En ytterligare övertygelse av vikt för valt perspektiv är att design, inom svensk landskapsarkitektur oftast kallat gestaltning,²³ och politik är oskiljaktiga. Att planering och politik hänger ihop är en vedertagen sanning; min utgångs-

²² Ramirez, 1996, s. 208. Relationen mellan *vetenskap* och *konst*, kommer inte att diskuteras

²³ Kanske är detta ett av många tecken på att svensk landskapsarkitektur har inspirerats mycket av tysk? *Gestalt* betyder form på tyska, gestaltning kan därmed härledas ur formgivning.

punkt är att inte heller gestaltning kan frikopplas från den politiska agendan.²⁴

Historisk kunskap genereras alltid genom tolkning. Med fantasi strävar uttolkaren efter att försöka leva sig in i ett svunnet sammanhang. Processen och resultatet bygger helt på val och bortval längs vägen: att studera något i förhållande till allt vore både omöjligt och ointressant. Vad, varför och hur ska man gå tillväga?

Många av mina val har utkristalliserats självmant; såväl industrialiseringen, funktionalismen, miljörörelsen som klimatdebatten uttrycker något om respektive epoks natursyn och landskapsarkitektur. Jag anser inte valen vare sig unika eller kontroversiella. Likväl är det min övertygelse att samma ämne hade kunnat ställas i relation till andra aspekter, t ex tidens utveckling inom bildkonsten, då med andra reflektioner till följd. Jag vill därför än en gång understryka att det är mina val som formar denna uppsats.

MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Metoden jag tillämpar faller inom ramen för den samhällsvetenskapliga hermeneutiska skolan. Om man inom naturvetenskap gör anspråk på att förklara, är man inom humaniora istället inriktad på att förstå. Min förståelse söker jag genom textanalys.

Omfång och karaktär av studerat material varierar starkt för varje epok. Detta är dels resultatet av skillnader vad gäller tillgång och debattmedium vid olika tider, men också relaterat till tidigare forskning. Där det funnits studier att utgå ifrån har jag nöjt mig med mer begränsade kompletterande insatser, där det inte funnits tidigare forskning har jag gått mer grundligt tillväga.

Argumentation under 1890-talet har jag tillgodogjort mig genom att studera sakfrågans två mest inflytelserika litterära verk - dåtidens medium - vilka jag hänvisats till av handledare. Böckerna är Regionald Blomfields *The Formal Garden in England* och William Robinsons *English Flower Garden*.²⁵

För 1930-talets debattsituation har jag tagit avstamp i tidigare forskning. Där jag funnit det relevant att uppsöka originalkällor - för denna epok artiklar publicerade i branschens då främsta organ *Havetekunst*, *Lustgården* och *Täppan* - har jag låtit mig vägledas till dessa via referenslistor.²⁶

Källmaterialet för epokerna 1970 och 2010 utgörs av en blandning av ar-

24 Den begreppsliga distinktionen mellan *gestaltning* och *planering* är relativ - om man överhuvudtaget kan tala om en sådan. Uppfattningen om ifall den finns och i så fall var den går kommer att variera över den tid uppsatsen sträcker sig. Handlar det om skilda discipliner eller är det en skalfråga?

25 Blomfield, 1892, Robinson, 1883

26 Referenslistor till Bucht, 1997, Gustavsson, 2001

tiklar publicerade i fackanknutna organ samt trycksaker. Valet av tidskrifter för 1970 har varit enkelt; tack vare det begränsade omfånget om två har jag kunnat genomsöka båda, *Landskap* och *Utemiljö*.

För 2010 har valet varit något svårare; debatten har fragmenterats och ett inhemskt renodlat landskapsarkitekturmagasin saknas. Här har jag dels valt att studera artiklar i de två internationella organen *Topos* och *JoLa*, men också genomsökt *Arkitekten* på material med landskapsarkitektonisk anknytning. För 2010-talets epok har jag också förlitat mig på sådana artiklar som hänvisats till under utbildningens gång.

Av ovan uppräknade tidskrifter för 1970 och 2010 har samtliga årgångar för året före, det angivna året, och året efter genomsökts.²⁷ Där materialet har känts tunt har jag tillåtit mig att också titta i nära angränsande årgångar. Urval av artiklar har skett baserat på titel och typ av artikel. I de internationella organen har jag studerat samtliga artiklar med svensk avsändare.

Ursprungstanken var att enbart studera arkitekturkritik och renodlade debattinlägg. Tillgängligt material har dock varierat så starkt över tid - i sig en insikt - att denna princip inte kunnat efterlevas. Istället består artikelomfånget av allt ifrån hätska inlägg till akademiska "peer-reviewed" artiklar; praktiker likväl som teoretiker kommer till tals.

Kännedom om kårens tillblivelse har både varit ett medel och mål i detta arbete. Insikter om professionen har tecknat sig parallellt med debattens utforskande. Förutom de reflektioner som kunnat göras utifrån källmaterialet har redan omnämnd forskning utgjort underlag.

För det teoretiska och historiska sammanhanget har kunskaper sökts tvärvetenskapligt; referenserna kommer från olika perspektiv som idéhistoria, arkitekturhistoria, trädgårdshistoria och diverse humanistisk naturforskning. Som tidsmarkörer, för att kasta ljus över jargongen utanför professionens sfär, har var och en av de fyra epokerna tillägnats en samhällskritisk röst. De inbjudna debattörerna är: Ellen Key, *Skönhet för alla* (1897), Asplund m fl, *Acceptera* (1931), Rachel Carson, *Tyst vår* (1963) och Al Gore, *En obekväm sanning* (2006).

²⁷ *Utemiljö* undantaget, där ett antal utgåvor inte gått att komma över. I *Topos* förekom under 2009, 2010 och 2011 inga artiklar av svensk författare. *Arkitekten* har via bildmaterial också givit en känsla för epoken.

BEGREPPSHANTERING

Den historia som förmedlas här handlar i mångt och mycket om begreppsutveckling. Ett yrkes identitet och särart hänger ihop med de införståddas unika terminologi. Genom att studera hur denna förändrats kan man utläsa något om hur yrkets - i detta fall landskapsarkitekturens - förutsättningar och ambitioner varierat över tid.

Mån om att lyfta fram de professionsspecifika begreppen som mer än obetydliga nyansskillnader eller slumpvis valda synonymer, har begreppshanteringen vållat mig visst huvudbry. Osäkerheten har framförallt gällt huruvida det bästa skulle vara att använda de termer som var gångbara i dess samtid, eller de som brukar tillämpas retroaktivt. Att det finns och funnits en stor vaghet kring formuleringen av landskapsarkitektoniska stilepoker och gestaltungsbegrepp - Gustavsson skriver att sekelskiftets formalism gått under många namn "*vilket har givit upphov till en viss begreppsförvirring*"²⁸ - har inte gjort saken enklare.

Å ena sidan har jag valt att tillämpa ett tidstroget språkbruk för att återspegla en historisk utveckling. Detta innebär att berättelsen i början handlar om trädgårdskonst, för att övergå i att diskutera trädgårdsarkitektur och därefter landskapsarkitektur, trots att man retroaktivt skulle kunna omnämna allt vid det senare. Å andra sidan, för att inte villa bort läsaren i mitt sökande efter kontinuitet, använder jag återkommande begreppsparet *formalism* och *naturalism*. Detta medför viss anakronism: uttrycken härstammar från Brandt och är sedan länge förlegade.²⁹ Att uppgiften som genomgående stöttepelare fallit på detta par förklaras av att jag upplever det som det mest tidsneutrala och inbördes jämlika för de fenomen som avses.

²⁸ Gustavsson, 2000-B, s. 20

²⁹ Se Brandt, 1930, s. 195f

NATUR & KULTUR

ATT VARA ROAD AV KULTURENS NATURSYN ...

*”trädgårdsarkitekturen ... som kulminerar i barockens
mäktiga effekter ... att följa den konstnärliga växten från
underkastelse under terrängens tillfälligheter till
suveränt konstnärligt herravälde ... framstegslinjen”³⁰*

... ELLER OROAD ÖVER DENSAMMA

*”’Herraväldet över naturen’ är en fras som tänkts ut
i inbilsks arrogans, som fötts under den biologins
och filosofins neanderthaltid då man utgick från att
naturen existerade för människans bekvämlighets skull.”³¹*

³⁰ Schnitler, 1917, s. 3 OBS omvänd kursivering

³¹ Carson, 1962, s. 358

BEGREPPEN SOM VERKTYG

BEGREPPSPARETS DYNAMIK

*”Det relevanta hos ett begrepp är inte dess innehåll. (Begreppets ”innehåll” är en fiktion; ett begrepp är ett verktyg som, i bästa fall, pekar ut något, inte omfamnar eller griper det, såsom bilden i ordet ”be-grepp” låter påskina). Det relevanta är perspektivet och perspektivet belyser begreppens mening.”*³²

Naturen är ett begrepp som inte låter sig fångas. Många humanistiska naturforskare hävdar att det är ett av språkets mest komplexa ord, och idé- och miljöhistorikern Sverker Sörlin konstaterar att sökandet efter begreppets ursprung och mening givit upphov till ett överflöd av avhandlingar inom alla tänkbara discipliner.³³

Att begreppets tänjbarhet är total exemplifieras av att det i dagens naturdiskurs finns två moderna strömningar som positionerar sig diametralt olika i förhållande till naturen. Å ena sidan argumenteras det inom ekologin för att allt är natur, å andra sidan kan man utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv argumentera för att inget är det. Filosofen Kate Soper ser anledning att vara kritisk till båda förhållningssätten; där det ena tenderar att bortse från mänsklig hävd och föreliggande oegentligheter riskerar det andra att förneka hotbilder mot naturen. Mellan dessa två poler ryms ett stort spektrum.³⁴

³² Ramirez, 1996, s. 202

³³ Sörlin, 1993, s. 353, Olwig, 1993, artikel saknar sid. nr., Soper, 1996, s. 23

³⁴ Soper, 1996, s. 23f

Det förmodligen vanligaste sättet att försöka ringa in betydelsen av natur är att ställa det i relation till begreppet kultur.³⁵ Förutsättningen för att kultur ska existera är att det finns natur att kultivera, så ansatsen bör förstås för vad det är.³⁶ Uppdelningen härstammar från Aristoteles, som konstruerade begreppspår som ett grundläggande verktyg för logiskt tänkande.³⁷

Den kategorisering i formalism och naturalism som tillämpas i denna berättelse kan aldrig bli annat än ett sådant verktyg, en teoretisk metod för att underlätta förståelse och förmedling. Som metod bör den ifrågasättas; begreppen kan omöjligt fånga hela innehållet. Särskilt inte då innehållen till skillnad från begreppen utvecklas med berättelsen.

Båda begreppen natur och kultur är relativa, en relativitet som klistrar sig fast vid begreppsparet och styr huruvida det upplevs som *dikotomiskt* eller *dialektiskt*.

Då ett begreppspår förstås som dikotomiskt medför det ena begreppet det andras negation.³⁸ Juridiskt och administrativt behandlas natur och kultur ofta som dikotomier. I Sverige har vi en bevarandepolitik som gör åtskillnad mellan natur- och kulturmiljövård, bevakade av olika ämbetsverk.³⁹ Begreppens upplevda motsatsförhållande har letat sig ut i verkligheten och tillåtits forma den.

Förstås relationen inom ett begreppspår istället som dialektiskt, anser man att två begrepp hjälper till att definiera varandra utan att för den skull dela in verkligheten.⁴⁰ Med en dialektisk perception av natur och kultur menar man att betydelserna överlappar men uppdelningen ändå tjänar ett syfte.

Få begreppspår är värdeneutrala; det ena begreppet skattas högre än det andra.⁴¹ Genom historien har själ som regel ansetts finare än kropp, mannen dugligare än kvinnan, förnuftet mer högtstående än emotionen.⁴² Hur vågskålen mellan natur och kultur skiftat och fört landskapsarkitekturen framåt ska vi följa.

35 Sundin & Sörlin, 1998

36 Hauxner, 2010, s. 16 återger Marx

37 se vidare Nordin, 2003, s. 90ff

38 Ramirez, 1996, s. 204ff

39 se vidare Sundin & Sörlin, 1998

40 Ramirez, 1996, s. 204ff

41 Ramirez, 1996, s. 204ff, Nordin, 2003, s. 90ff

42 Nordin, 2003, s. 90ff

FRAMSTEG ELLER FÖRFALL?

”Det finns ett samband mellan naturumgänget och dess idéer”⁴³, fastslår Sörlin. Detta samband har genom historien präglat kulturen, både i framåtblickandets ambitioner och bakåtblickandets historieuppfattning. I takt med nya föreställningar om naturen skrivs politik, normer, estetikuppfattning och historia om. Vetenskaper tillkommer och faller ifrån.⁴⁴ Hur nya insikter om naturen reviderar svensk historieskrivning i symbios med att landskapsarkitektens yrkesroll omformuleras kommer vi att bli tydligt varse under epoken kring 1970.

Betraktarens självförståelse – allt sedan renässansen antropocentrisk – är avgörande för hur begreppsparet värderas. I sina två extremer – där betraktaren endera ser sig som del av kulturens höjdpunkt, endera som den viktigaste pjäsen i en undergångshotad natur – har toleransen för det motsatta begreppet varit mycket låg. Historiens utveckling har upplevts som framsteg eller förfall.⁴⁵ När förhållandena inte varit lika extrema har betraktaren upplevt begreppsparet som dialektiskt, och historiesynen mindre polariserad.

När Brandt formulerade sin idé skedde det utifrån estetiska premisser. Verkligheten har modifierats sedan dess. Den profession som studeras växer under berättelsens gång in i en tvärvetenskaplig bredd. Naturumgänget går från att vara ett estetiskt förhållande, till att kompletteras med och ibland domineras av politiska och ekonomiska umgängesformer. Yrket pendlar fram och tillbaka mellan sina identiteter som endera konst, endera vetenskap.

Parallellt förändras förståelsen av estetik, även detta ett komplext begrepp som genererat åtskilliga filosofiska avhandlingar. Föränderligheten reflekteras i denna berättelse, så till vida att yrkesrollen omformuleras beroende på vilken innebörd och tolerans gentemot begreppet tidsandan avspeglar och rymmer.

På 1890-talet kommer estetik att betyda skönhet. På 1930-talet kommer skönhet att på samma gång ha omformulerats och mist sin status, men tiden ger ändå uttryck för en strävan efter harmoni. På 1970-talet kommer skepsisen över vad mänskligheten orsakat vara så utbredd att estetik kopplas till naturdyrkan. Kring 2010 kommer estetik att förstås som en kreativ handling ämnad att väcka reaktion. Professorn i design Maria Hellström Reimer fångar dagens och berättelsens slutstations estetikuppfattning, långt bortom de sköna konsternas tid där historien tar sin början, med orden ”[a]esthetics is not a sphere where you feel ’at

43 Sörlin, 1993, s. 353

44 Sörlin, 1993, s. 355ff Den första vetenskap som intresserade sig för naturen kallades *naturalhistoria*, och var inriktad på att klassificera och lyfta fram kuriosa – naturens udda exemplar. Under 1800-talet spaltas naturalhistorien upp i en mängd specialdiscipliner varav *ekologi* är en. Denna slår igenom starkt på 70-talet, undefår samtidigt som *landskapsarkitektur* blir en disciplin med koppling till naturumgänge. I mitten av 1900-talet formuleras *miljöhistoria*, alltså den disciplin som i sin tur studerar naturvetenskaperna. *Idéhistoria* är ett möjligt perspektiv inom miljöhistoria.

45 Wiklund, 2006, s. 79 lånar begrepp och resonemang från Tore Frängsmyrs *Framsteg eller förfall*, 1980

ease’⁴⁶

För att skänka landskapsarkitekturens tillblivelse någon rättvisa - för att alls kunna skaffa mig insikter om mina företrädares professionella spelrum och utläsa något av deras debatt - har dessa svängningar och omformuleringar, i tidsandan, av för yrket centrala begrepp och i professionens naturumgänge, varit helt nödvändiga att ta i beaktande. En sådan berättelse kan per definition inte följa en enkel linje, hade så varit fallet hade idén att skriva den aldrig infunnit sig. Läsaren får förbereda sina sinnen på en historia som inte värjer sig för sidospår, där berättarlust blandas med sökande, teoretiserande varvas med empirisk kuriosas, och där den sammanhållande länken är att det verktyg som också är en tes tillämpas och stöts och blöts.

Framförallt i de fall då estetiken varit målet med landskapsarkitektens handling - då konsten vägt tyngre än vetenskapen - framstår kategoriseringarna som hjälpsamma. Även om det dikotomiska förhållningssättet till natur och kultur inte varar länge i berättelsen tycker jag att en distinktion baserad på varianten och graden av den kultivering som förespråkas underlättar förståelsen.

I de fall då vetenskapen dominerar över konsten, då landskapsarkitektens mål inte varit estetik utan t ex ekonomi eller artens överlevnad, menar jag likväl att kategoriseringarna hjälper till att göra historien greppbar. Denna ståndpunkt delas av Hauxner.⁴⁷ I dessa fall är distinktionen relaterad till historieuppfattning. Där formalismen ser en större historisk framgång i att styra naturen rätt, ser naturalismen större historisk framgång i att agera i samklang med naturen som tillåts gå sin gilla gång.

⁴⁶ Hellström Reimer, 2011, s. 36

⁴⁷ Hauxner, 2010, s. 10

BEGREPPEN SOM LANDSKAPSIDEAL

DET GODA & DET SKÖNA

Begreppet natur måste inom ramen för landskapsarkitektur ställas i förhållande till begreppet landskap. Inte sällan är de två omöjliga att skilja från varandra. Föga förvånande då landskapet innehåller ett av naturen givet ramverk. Dessutom har det ofta formats enligt naturalistiska principer i akt och mening att efterlikna naturen.⁴⁸

Den moderna dialektiska natursynen öppnar för förståelse för att det landskap man i dagligt tal kallar natur samtidigt är en kulturprodukt. Beroende på världsuppfattning kan man mena att produktionen sker i dubbel bemärkelse: fysiskt så som landskapet skräddarsys för människans överlevnad, men också genom de kulturella ramar som sätter gränser för hur vi är förmögna att tänka och handla i relation till naturen.⁴⁹

Innan den dialektiska modellen blev vedertagen, något som Hauxner menar inträffar under 70-talets miljörelse men vilket med tanke på svensk lagstiftning kan diskuteras, anses den dikotomiska ha varit utbredd.⁵⁰ Med den följer av logiska skäl idén om vad den "naturliga" naturen är. Denna idé har varierat under historiens gång, vilket är väsentligt att ha i åtanke för att förstå hur idealet naturtrogenhet - i de fall ett sådant åberopas inom naturalismen - resulterar i

48 Herrington, 2009, s. 6

49 Soper, 1996, s. 26, Schjerup Hansen, 1996, s. 296, Mels, 2002

50 Hauxner, 2010, s. 10

olika landskap i olika tider.

Förutom 1970-talets omkastade syn brukar 1700-talet återopas som ett paradigmskifte. Dessförinnan anses den västerländska natursynen ha varit utpräglat nyttodominerad. Den mark man kultiverade och skyddade innanför hägn var också den som idealiserades och uppfattades som natur. I och med romantik och upplysning, då samhällets övre skikt skaffade sig ett rekreativt och besjälade förhållningssätt till naturen medan vetenskapliga upptäckter gav en känsla av kontroll över densamma, blev det häpnadsväckande, vilda och sublima ideal.⁵¹ Hädanefter var det marken utanför de kultiverade hägnen som ansågs vara naturen.

Begreppet natur upplevs ofta som positivt värdeladdat.⁵² Insikten väcker frågor. Om naturen är god - är formalistisk landskapsarkitektur ond; om naturen är skön - är formalistisk landskapsarkitektur ful; om naturen är meningsfull - är formalistisk landskapsarkitektur meningslös? Eller omkastat: finns det skäl att förhålla sig avvaktande till naturalism på grund av det övertag som medföljer förmågan att kunna ikläda sig den goda naturens skepnad?

Brandt tillskrev både formalism och naturalism ett estetiskt värde,⁵³ och framstår därmed som betydligt mer vidsynt än många företrädare och efterföljare. Blanda stil skulle man under inga omständigheter göra, men var för sig menade han att de tjänade sina syften, nämligen att skänka människan positiva upplevelser. Sådant som formalismen kunde ge - omedelbar klarhet, orientering och effektfullhet - kompletterades enligt Brandt av sådant naturalismen kunde ge - uppvaknade känslor, associationer och förnimmelser av det sublima.⁵⁴

STATISKT ELLER KREATIVT?

En utbredd - och i fel händer kontroversiell - uppfattning om naturen, vilken förekommer bland i övrigt motsägelsefulla strömningar, är att den har en optimal balans. Naturen förstås som i ständig strävan mot ett harmoniskt statiskt tillstånd.⁵⁵

Denna natursyn kan tyckas väldigt förlegad, inte minst med tanke på att redan evolutionsteorin förklarade naturens kärna som ständig rörelse. Mot slutet av denna berättelse kommer vi att märka hur tendensen går mot en mer dyna-

51 Schjerup Hansen, 1996, s. 261ff; Soper, 1996, s. 25; Olwig, 1993, artikel saknar sid. nr.

52 Herrington, 2009, s. 65; Sörlin, 1993, s. 354f; Olwig, 1993, artikel saknar sid. nr.

53 Brandt hade sina preferenser, och han kommer längre fram i uppsatsen att få representera naturalistiska argument. Detta är ovidkommande i förhållande till den teori han i detta fall representerar.

54 Hauxner, 2010, s. 14 f; Brandt, 1920, s. 394

55 Herrington, 2009, 56ff

misk förståelse av naturen. Den börjar upplevas som en kreativ kraft, varmed ett naturtroget handlande blir att hörsamma detta.

3

1890

FORMALISTEN

*"The formal school insists upon design ... no attempt should be made to conceal the design of the garden"*⁵⁶

NATURALISTEN

*"This is against natural law in all ways ...⁵⁷
its extreme expressions is [sic.] ridiculous"*⁵⁸

56 Blomfield, 1901, [1892] s. 10

57 Robinson, 1933, [1883] s. 6

58 Robinson, 1933, [1883] s. 24

I detta kapitel får vi följa hur stilideal inom trädgårdskonst blir föremål för en upprörd internationell debatt. Vi möter en tid då estetik sitter fast i moralens järngrepp, men där man trots detta tycks kunna argumentera för helt olika stilar med hedern i behåll. Kapitlet avrundas med ett avstamp i det samtida trädgårdssverige, där ett ideal bortom debattörernas inlevelseförmåga håller på att utvecklas.

KAPITELPROLOG

Via en glimt mot den trädgårdskonst som förekommer debatten ska vi grunda oss en uppfattning om hur naturalism och formalism växelvis avlöst varandra genom trädgårdshistorien.

Trädgården som fenomen brukar härledas till den odling som i stark kontrast till omgivande ökenlandskap ägde rum längs Nilens flodbank i det gamla Egypten.⁵⁹ Illustrationer från tiden pekar mot att formella principer, t ex stram formklippning av träd och buskar, tillämpades redan där och då.⁶⁰

I antikens Grekland lär det ha funnits en rik trädgårdskultur, vars uttryck återupptas under renässansen. Många formella kännetecken kan härledas till perioden, t ex traditionen att inrama trädgårdar, organisera odling symmetriskt samt plantera träd i raka rader och likt pelarsalar. I antikens städer lär det samtidigt ha förekommit mer vilt utformade så kallade naturträdgårdar.⁶¹

Under medeltiden var trädgårdskulturens utveckling koncentrerad till klostren, vilka likt städerna hölls skyddade bakom murar. Trädgårdarna skulle tillfredsställa livets alla behov och inordnades i en strikt formell ordning organiserad efter andlig symbolik. Det rätvinkliga kristna korset avspeglades i gångsystemet, vilket resulterade i symmetriska trädgårdsrum och i förlängningen kvadratiska odlingsbäddar.⁶²

Under renässansen får medeltidens religiösa världsuppfattning konkurrens av humanismen. Människan tilläts uppskatta vad det jordiska livet har att erbjuda. Konstnärliga ambitioner blir centrala för palatsens trädgårdar, vilka nu ritas av arkitekter. Den antropocentriska världsbilden till trots; en rätvinklig rumsindelning tillämpas fortsatt. Terasser, trappor, överdådiga vattenanläggningar, antika

59 Även om de trädgårdshistoriska skildringarna tar avstamp här, brukar det främst konstateras att de principer som tillämpades inte nämnvärt påverkat trädgårdskonstens utveckling eftersom de länge förblev okända.

60 Brandt, 1920, s. 395, Blennow, 2002, s. 7

61 Brandt, 1920, s. 402, se också Blennow 2002, kap. *Det antika Greklands trädgårdar*

62 se vidare Blennow, 2002, kap. *Medeltiden*

artefakter och formklippt och sammanflätad vegetation utgör trädgårdens bas, det omgivande landskapet dess vy och kontrast.⁶³

Formella principer har alltså präglat både medeltidens klosterträdgårdar och renässansens lustträdgårdar. Utstuderade, på gränsen till ogenomförbara, blir de först i händerna på den franska 1600-tals aristokratin. En mittaxel läggs till grund för fullkomlig jämvikt, skalan och perspektiven blir enorma, broderiparterrernas mönster tappar förankring med växtmaterialets förutsättningar och tidigare betonad kontrastverkan mellan trädgård och omgivning elimineras. Anläggningarna omsluts av symmetriskt planterade skogar eller branta klippta väggar av vegetation; allt skulle inordnas.⁶⁴

Samtidigt som de franska idealen spreds runt om i Europa tog utvecklingen i England en annan riktning. Kring adelns gods omvandlades landskapet i en stil som brukar kallas för engelsk landskapsstil, uttryckt i form av naturparker. Stilen kom att kännetecknas av endera naturlika principer, endera teatraliska och historiska anspelningar. Basen utgjordes av mjukt svepande gräsytor, uppluckrade gränser, till synes oarrangerade trädgrupper, dramatiska ljus- och skuggspel, slingrande gångar och organiskt formade vattenspeglar.⁶⁵

63 Flinck, 1994, s. 266, se vidare Blennow, 2002, kap. *De tidiga renässansträdgårdarna*, kap. *Den italienska trädgården*

64 Brandt, 1920, s. 398, se vidare Blennow, 2002, kap. *Den franska trädgården*

65 se vidare Blennow, 2002, kap. *Den romantiska trädgården och landskapsträdgården*

TVÅ

KÅRERS ARENA

DEBATTEN BRYTER UT

Trädgårdskonstens gestaltungsprinciper blir föremål för en hätsk debatt i slutet av 1800-talet. Arenan är ett starkt industrialiserat England, som vid denna tid upplever enorma klasskillnader mellan städernas arbetarbefolkning och landsbygdens gods- och markägande adel. Debatten rör den jordägande minoritetens representativa ägor – bör dessa underkastas naturalistiska eller formalistiska gestaltungsprinciper?

Startskottet anses vara publiceringen av en agitatorisk bok, *The formal Garden in England*, skriven av en byggnadsarkitekt vid namn Reginald Blomfield.⁶⁶ Enligt honom har landskapsstilen, "[the] decay of architecture",⁶⁷ utplånat varje spår av trädgårdskonst värd namnet i hela England och snart också övriga Europa.⁶⁸

Hur det egentligen kom sig att landskapsstilen slog igenom med stor kraft finns det många teorier kring.⁶⁹ Förklaringar intresserar emellertid inte Blomfi-

66 Först utgiven 1892. Jag hänvisar till 3:e upplagan, utgiven 1901.

67 Blomfield, 1901, [1892] s. 19

68 Blomfield, 1901, [1892] Till Sverige nådde stilen via slottsarkitekt Fredrik Magnus Piper, som bland annat ritade *Hagaparken* enligt engelska ideal.

69 Kanske var det en direkt protestaktion mot den franska formella stilen som ansågs utstråla maktfullkomlighet. Kanske tillgrip adeln en naturlig stil för att även fortsättningsvis kunna bedriva maktfullkomlighet och girighet, nu dold bakom en fasad svårare att se igenom. Kanske handlade det om att markera social tillhörighet; en park i landskapsstil visade att man hängde med och hade råd. Kanske var motiven ekonomiska – en naturlig park gav jaktmark och virke. Kanske var det en följd av romantikens natursvärmeri – man värjde sig inte längre för det häpnadsväckande naturlika. Kanske fick man upp ögonen för det pastorala landskap som fanns utanför parkerna och lät sig inspireras. Se t ex Flinck, 1994, Blennow, 2002, Brandt, 1920

eld; i hans värld finns inga förmildrande omständigheter kring naturalism. Med sitt debattinlägg vill han en gång för alla befästa den formella trädgårdskonstens överlägsenhet, och samtidigt understryka dess "*absolute separation from landscape gardening*".⁷⁰

Enig om att naturalistisk och formalistisk trädgårdskonst är som natt och dag, fast med sympatin på motsatt sida debatten, står en trädgårdsmästare vid namn William Robinson. Robinson var en förgrundsfigur inom samtidens Arts- and Crafts-rörelse, vars estetiska ideal han delar. Arts- and Crafts var en industrialismkritisk strömning, som i hög grad formulerade sitt motstånd genom en livsstilsideologi baserad på ett mer traditionellt leverne, större hantverksmässighet och en återgång till regionalism vad material och tekniker anbelangar. På några av dessa punkter kommer vi att se att även Blomfield kan kopplas till rörelsen. Arts- and Crafts var reaktionär i botten, men födde samtidigt flera nytänkande idéer med sig, såväl om estetik som om sociala reformer.

I boken *The Wild Garden*, förespråkar Robinson en ny naturalistisk stil enligt Arts- and Crafts-ideal. Traditionella ängsplaneringar och regional vegetation idealiseras. Den befintliga landskapsstilen har blivit för andefattig och tappat sin naturtrogenhet menar han; snart är det bara gräsytor kvar. Samtidigt har han inte mycket till övers för den Victorianska formella stil - kännetecknad av bland annat platta tapetplanteringar - som börjat dyka upp i de industrialiserade stadsmiljöerna. Robinsons bok blir den utlösande faktor som får Blomfield att själv fatta pennan.⁷¹

The formal garden in England spreds snabbt, fick många anhängare och bemöttes med åtskilliga svarsinlägg.⁷² Den recenserades i morgontidningarna och fick tryckas i flera upplagor.⁷³ En norsk konsthistoriker kommer ett par årtionden senare att i sin version av trädgårdskonstens historia hylla Blomfield för att han "[m]ed gisslande hån påpekade ... slappheten i sin samtids formkänsla."⁷⁴ Debatten var igång.

70 Blomfield, 1901, "Preface to first edition" (s. nr saknas)

71 Robinson, 1933 [1883] t ex s. 26ff, se vidare Blennow, 2002, kap. *Den romantiska trädgården och landskapsträdgården*

72 Först ut var William Robinson, 1892, med den nya boken *Garden Design and Architects Gardens*

73 Recensioner från t ex *Times*, *Observer* och *Daily Telegraph* är, utvalda av Blomfield, bifogade bokens 3:e upplaga.

Mottagandet är trots allt blandat, men samtliga understryker att det är fråga om ett pionjärverk.

74 Schnitler, 1917, s. 2

FORM ELLER KÄNSLA?

En av Blomfields angreppspunkter är att naturalister saknar formkänsla. Formen kunde formalisterna dock gärna behålla för sig själva; det naturalisterna ville åt var känslan. För Robinson handlar trädgårdskonst om liv, skönhet och äkthet.⁷⁵ Man ska vara sann mot naturen men också bildkonsten. Trädgårdskonsten, menar Robinson, har förutsättningarna att vara den ädlaste av alla konstformer om den utförs rätt och riktigt, "*marked by respect for Nature*".⁷⁶

Arkitekt Blomfields stilideal finns varken i naturen eller i Arts- and Crafts-ideologin utan i den samtida arkitektoniska klassicismen. Honnørsoden lyder, liksom de gjort sedan antiken: ordning, balans, tydliga gränser och en logisk koppling mellan hus och trädgård. För att uppskatta estetik menar han att det krävs bildning: "*people with a feeling for design and order will prefer the formal garden, while the landscape system, as it requires no knowledge of design, appeals to the average person*".⁷⁷ Resonemanget var knappast kontroversiellt då; Blomfield representerar det synsätt som lärdes ut vid tidens arkitekturutbildningar.⁷⁸

Den naturalistiska trädgårdens representativa värde låg till stor del i att känslan gick att fånga i bild. Avmålade i tidens realistiska landskapsstil kunde trädgården avnjutas upphängd på väggen. Robinson återger ett resonemang han haft med en konstnärskollega om huruvida man borde flytta en häck i trädgården eftersom ljuset på pågående målning skulle vinna på detta.⁷⁹ Situationen kan tyckas absurd. Samtidigt menar jag att det symbiotiska förhållandet mellan landskapsarkitektur och bild fortfarande är aktuellt.

DET VACKRA ÄR DET MORALISKA

Vid debattens utbrott genomsyras samhället av en moralism som söker sig ända in på estetikens område. En röst som låter sig höras är Sveriges självutnämnda radikala samhällsmoder Ellen Key, som argumenterar för en estetisk ideologi med stora likheter med Arts- and Crafts-rörelsen, i sin tur besläktad med den svenska nationalromantikens idéer.⁸⁰ Hennes tankar får komma till tals för att ge

⁷⁵ Robinson, 1933, [1883] se t ex s. 6

⁷⁶ Robinson, 1933, [1883] s. 22

⁷⁷ Blomfield, 1901, [1892] s. 11

⁷⁸ Blomfield, 1901, [1892] s. 54, 144. Svedberg, 1988, s. 12, Förutom via *Beaux-Art* skolorna kunde man vid denna tid utbilda sig till arkitekt vid en *teknisk skola* eller genom *gesällvandring*.

⁷⁹ Robinson, 1901, [1883] s. 10

⁸⁰ Detta är inte forumet för en utläggning om Key bortom hennes estetiska ideologi. På sin tid var hon otroligt radikal, och tongivande, idag är flera av hennes tankar kontroversiella. Hon spred åsikter om det mesta: gav särartsfeminismen

perspektiv åt en syn på estetik som idag är främmande. Men vem vet - vid tiden för debatten var hon den mest lästa svenska författaren utomlands, så kanske rentav trädgårdskonstens debattörer kom i kontakt med hennes idéer.⁸¹

Målet för Key är mer moraliska samhällsmedborgare, medlet rena och trivsamma hem.⁸² Inom trädgårdskonstens likaledes moraliskt färgade debatt är såväl mål som medel helt avhängigt av huruvida betraktaren värderar natur eller kultur högst. Blomfield åberopar moraliska förpliktelser gentemot människorna, Robinson gentemot naturen.⁸³

Naturalisternas strävan att, som Blomfield sarkastiskt uttrycker det *"copy ... nature's graceful touch"*⁸⁴ tycker han är moraliskt förkastlig. För honom är trädgårdskonst kultur. Blomfield resonerar som så att eftersom all trädgårdskonst till sin natur är helt onaturlig är det enda acceptabla att inte dölja detta.⁸⁵ Han avslutar ofta sina utläggningar om den formella trädgårdskonstens överlägsenhet i stil med *"[a]nd here, again, the straightforwardness, or what one might call honesty of the formal method is clearly shown."*⁸⁶

Robinson å sin sida åberopar den besjälade naturens rätt att förbli som den är skapt. Ingen enskild växt ska någonsin behöva utsättas för att berövas dess *"true form."*⁸⁷ För Robinson är trädgården natur. Mot såväl denna som betraktaren ser han moraliska förpliktelser att inte dölja naturen bakom falska former. Om formell trädgårdskonst säger han att *"that sort of gardening tends to conceal the truth that a garden is a thing of life and beauty."*⁸⁸

En uttalad preferens för endera natur, endera kultur agerar skiljelinje debattlägena emellan, även bortom moralens ok. Både Blomfield och Robinson är drabbade av svår sentimentalitet,⁸⁹ ett inte helt ovanligt uttryck inom den industrialismkritiska Arts- and Crafts-rörelsen. Båda är av åsikten att trädgårdskonst ska förmedla historisk kontinuitet. Där formalisten syftar på den mänskliga kulturhistorien, åberopar naturalisten istället den geologiska naturalhistorien. Så är t ex meandrade floder att föredra framför utgrävda kanaler i Robinsons värld *"for the story they tell of the earth herself in ages past,"*⁹⁰ medan Blomfield sörjer tidens avtagande formklippningsiver som förlusten av en *"good old custom."*⁹¹

ett ansikte, propagerade för fri uppfostran och andra sociala reformer.

81 Knutson, 2000, s. 17 Betänk att hon var samtida med både Strindberg och Lagerlöf.

82 Key, 1913 [1897]

83 Blomfield, 1901, [1892] Robinson, 1933 [1883]

84 Blomfield, 1901, [1892] s. 5

85 Blomfield, 1901, [1892] se t ex s. 127, 150, 210

86 Blomfield, 1901, [1892] s. 65, se likartat uttryckssätt t ex s. 8, 9, 80

87 Robinson, 1933, [1883] s. 10

88 Robinson, 1933, [1883] s. 6

89 Se t ex Robinson, 1933, [1883] s. 40 och Blomfield, 1901, [1892] s. 180

90 Robinson, 1933, [1883] s. 30

91 Blomfield, 1901, [1892] s. 80

HORTIKULTURENS & ARKITEKTURENS SPRÅK

Debatten representeras av personer med olika yrkestillhörighet. Detta faktum lyfter båda sidor fram som förklaringen till att den andra principen överhuvudtaget – och beklagligt nog – existerar. Där formalistens syn på trädgårdskonst är att växtkännedom *“has nothing to do with garden design”*⁹², kan naturalisten inte nog understryka att trädgårdskonst bygger på hortikulturell kunskap. Där formalisten tycker att han själv ska ta ledning och göra trädgårdsmästaren underdånig, tycker naturalisten att arkitekten ska hålla sig borta från trädgården helt.

Att oförståendet sinsemellan är ömsesidigt tycks man medveten om. Blomfield skriver om sin samtida trädgårdsdiskurs att *“[t]he gardeners said the architects knew nothing about gardening, and the architects said the gardeners knew nothing about design, and there was a good deal of truth on both sides.”*⁹³ Kritik yrkeskårer emellan kommer att fortsätta prägla denna berättelse, fram tills debatten hamnar inom en och samma yrkeskår.

Man förhåller sig alltså skeptisk till den andras yrkeskunskap, natursyn, bristande moral, samhällsstatus samt tillämpad arbetsmetod. Den förnuftiga och rationella formalistiska arkitekten menar att hans antagonister arbetar ologiskt; *“[i]t is not easy to state his principles, for his system consists in the absence of any,”*⁹⁴ beklagar han sig. Naturalisten kontrar med ett tydligt förakt gentemot den verklighetsfrånvända tjänstemannen låst vid linjal, perspektivets lagar och det tomma papprets förnekelse: *“an office clerk busy with his pencil”*.⁹⁵

När de första engelska landskapsparkerna anlades skedde detta utan att föregås av ritade planer.⁹⁶ Landskapets scenerier skulpterades fram på plats, kanske med skissblock som hjälpmedel i det fria. För att kvalificera sig för uppgiften att anlägga en park värderades egenskaper som allmänbildning och god kontakt med känslolivet, medan yrkestillhörighet var mindre viktigt. Även Robinson, vars naturalistiska trädgårdskonst kräver gedigen hortikulturell kunskap, kallar sig artist och förespråkar ett aktivt deltagande på plats i trädgården.⁹⁷

Det är således två vitt skilda föreställningsvärldar, hemmahörande i olika professioner med helt olika metoder och värderingar, som argumenterar om vem som besitter rätten till trädgårdskonsten.

92 Blomfield, 1901, [1892] s. 50

93 Blomfield, 1901, onummerad sida: preface to third edition, vi-vii

94 Blomfield, 1901, [1892] s. 4

95 Robinson, 1933, [1883] s. 5

96 Att det finns planer över flera tidiga engelska parker beror på senare uppmätningar, utförda av bland andra Piper.

97 Flinck, 1994, s. 65f, Brandt, 1920, s. 403, Blennow, 2002, kap *Den romantiska trädgården och landskapsträdgården*, Robinson, 1933 [1883]

IDEAL & DEBATTKLIMAT

NATUR & KULTUR BLIR PARK

Att en ny tid hägrar, där de privata uppdragen på landsorten kommer att ersättas av offentliga uppdrag i städerna, förutspås av Blomfield.⁹⁸ Ett paradigmskifte nalkas; trädgårdskonst håller på att gå från att vara en aristokratisk konst till att bli en social rörelse.

Den verklighet Blomfield relaterar till var metropolen London. Även om Sverige låg längre bak i den industriella utvecklingen var okontrollerat växande städer präglade av hygieniskt bristfälliga bostadsförhållanden för arbetarklassen - majoriteten av stadsbefolkningen - verklighet även här.

Ur de urbana levnadsförhållandena växte fenomenet stadsparker fram.⁹⁹ Trots intentionen att komma en behövande allmänhet till nytta var parkerna initialt förbehållna stadens borgare. Arbetarna tog saken i egna händer och bildade folkparker. Först i och med denna ideellt tillkomna variant av stadsparksidén blev gemene man målgrupp för trädgårdskonst.¹⁰⁰

Den ursprungliga idén bakom stadsparkerna var att tillgodose basala behov som ren luft och möjlighet att röra på sig. Även folkparkerna tillkom delvis på dessa sanitära grunder. Dessutom uppstod de ur behovet att säkerställa platser för politiska möten - vid denna tid förbjudet på offentlig plats - samt att erbjuda stadens arbetare kvällsnöjen. Tiden i staden var uppdelad mellan arbetstid och fritid, och det uppstod ett behov av platser där den senare kunde spenderas.¹⁰¹

Parallellt med att parker av och för gemene man tar plats i stadsmiljön börjar

98 Blomfield, 1901, skriver om detta i en epilog s. 223-236

99 Enstaka parker har funnits i svensk stadsmiljö sedan 1500-talet, t ex parken kring Kalmar slott, Flinck, 1994, s. 185

100 Paulsson, 1948, s. 504ff

101 Paulsson, 1948, s. 504ff, Flinck, 1994, s. 186, 194, Blennow, 2002, kap *Stadsparkerna*, Bucht, 1997, s. 5

svenska staten att avsätta rekreationsmark även på landsbygden, så kallade nationalparker. Detta hade förmodligen inget samröre med tidens trädgårdskonst, men är relevant att beakta ändå; dels för att praktik av denna karaktär längre fram kommer att rymmas inom landskapsarkitekturens fackområde, men också eftersom nationalparkerna bidrog till att skapa ett ideal som längre fram kommer att påverka trädgårdskonsten.

Många menar att nationalparkernas landskapskonserverande karaktär vid denna tid hade ganska lite med naturvård att göra. Främst var det patriotiska och nationalromantiska förtecken som låg bakom idén. I osäkra tider av bland annat emigration och industrialiseringens omstöpning av såväl stad som landsbygd kändes behovet stort av en enad nationalidentitet, och idén om den överlägsna svenska naturen skulle befästas.¹⁰²

ODLINGENS DISKURS

Av anledningar som är omdiskuterade¹⁰³ anlades de svenska stadsparkerna vid denna tid varken enligt de Arts- and Crafts ideal som börjat spridas, eller i enlighet med den engelska landskapsstil som senast varit på modet. Istället tillämpades ett i Sverige nytt parkideal, vilket kom att kallas för *tysk stil*, eller *den mixade stilen*. Denna skulle komma att prägla den offentliga trädgårdskonsten ända fram till funktionalismen.¹⁰⁴

Den tyska stilens signalement var blandning. Naturalistiska principer giftes med formalistiska. Mjuka former skulle inordnas symmetrins lagar. Man tillämpade så kallad ornamentalt gångförlägg; raka gångar var bannlysta, men likaså en slingrande gång som inte hade sin spegelvända motsvarighet i parkens andra ände. Strukturen fylldes med solitärträd. Det hela pryddes av perennplanteringar med maximal färgkontrast i sikte, vars struktur med fördel var rundelns och placering mitt ute på en obeträddbar gräsyta.¹⁰⁵

Namnvalet tysk stil kan tyckas märkligt, särskilt som det var ett namn som uteslutande kom att användas i Sverige.¹⁰⁶ Mycket riktigt började det vid denna tid höjas röster om att man borde hitta tillbaka till "den svenska stilen".¹⁰⁷ Den gängse uppfattningen bland trädgårdshistoriker är dock att det fram till den tiden inte funnits någon nordisk särprägel inom trädgårdskonsten och följaktligen

¹⁰² Mels, 2002

¹⁰³ Flinck, 1994, Bucht, 1997, Gustavsson, 2001

¹⁰⁴ Flinck, 1994, s. 201

¹⁰⁵ Flinck, 1994, s. 92, Bucht, 1997, s. 60

¹⁰⁶ Bucht, 1997, s. 60

¹⁰⁷ Bucht, 1997, s. 70

heller ingen svensk stil. Istället hade man i Sverige följt de europeiska trenderna. Samstämmigheten har sin rimliga förklaring i det historiska utbildningssystemet - trädgårdskunskaper inhämtades via studieresor utomlands.¹⁰⁸

Man kan argumentera för att den tyska stilens ambivalens rimmar väl med samtida svensk tidsanda, präglad av såväl de nationalromantiska konservativa ideal som nämnts, som av en spirande socialism vi snart ska se mycket mer av.

Förklaringar till stilens genombrott finns dock att söka på ett högst konkret plan; en ny yrkeskår med tyska influenser i ryggen har fått tillträde till trädgårdskonstens ritbord och diskurs. Dessa nya fackmän tituleras stads- eller länsträdgårdsmästare.¹⁰⁹ Allt sedan 1700-talet hade inhemsk utbildning av trädgårdsmästare förekommit för att tillgodose representationsträdgårdarnas behov, så yrket som sådant var inte nytt. Med de nya titlarna följde dock nya arbetsuppgifter och ansvarsområden.¹¹⁰

Utbildningen var förlagd till trädgårdsskolor, varav Alnarp var en. Läroböcker liksom läromästare importerades från Tyskland, och det dessa förmedlade var främst kunskaper i odling.¹¹¹ Så kom det sig att Sverige, vars representativa trädgårdskonst präglats starkt av arkitekter och de stilinfluenser de medfört från Frankrike och England, i slutet av 1800-talet utvecklar en trädgårdskultur med stöd i tysk tradition. Trädgårdskonst blev under denna period närmast likställt med odling, vilket återspeglas i tidens terminologi. I slutet av 1800-talet pratade man inte om parker, utan istället om planteringar.¹¹²

Det var för övrigt inte bara på trädgårdskonstens område som estetiken hade tyska förtecken vid denna tid. När Ellen Key exemplifierar den rådande inredningstrend som hon menar ger olyckliga och omoraliska medborgare är det den *"tarvliga tyska"*¹¹³ hon vänder sig emot. Hon beskriver stilen som full av fula ornament, bjärta färger och menlöst krimskrams, det *"öäkta, granna och från skilda håll sammanplockade ... så stillösa"*.¹¹⁴ Jag kan bara föreställa mig att hennes nationalromantiska estetiska agenda inte heller var förtjust i den tyska stilens hopplöshet, pråliga planteringar och dova färger.

Av den internationella gestaltungsdebatten mellan formalister och naturalister märktes alltså inte mycket i det samtida Sverige; här handlade trädgårdskonst om annat. Huruvida man ska argumentera för att den tyska stilen var naturalistisk eller formalistisk råder det delade meningar om. Brandt kallar den kort

108 Brandt, 1920, s. 404f. Flinck menar, 1994, s. 36, 39 att små särdrag funnits. En svensk tradition skulle t ex vara att smycka representativa trädgårdar med spiror, en annan en förkärlek för lövgångar.

109 Flinck, 1994, s. 33, 157, 179, Bucht, 1997

110 Titlarna initierades av *Hushållningssällskapen*, vars åtagande var att bilda och förmedla kunskap om odling

111 Här bör särskilt den tyska trädgårdsmästaren Daniel Müller nämnas. I svenska trädgårdsböcker förmedlade han hemlandets trädgårdsideal.

112 Bucht, 1991, s. 12, Gustavsson, 2000-B, s. 22, Gustavsson, 1999-A, s. 44

113 Key, 1913, [1897], s. 5

114 Key, 1913, [1897], s. 13

och gott för ”*en olycklig blandning mellan naturalism och formalism*”.¹¹⁵

¹¹⁵ Brandt, 1930, s. 196

TONER I TIDEN

NATURALISTEN SÄGER

Trädgården skall vara livfull
Trädgården skall vara vacker
Trädgården skall vara naturtrogen
Trädgården skall återspegla naturalhistorien

FORMALISTEN SÄGER

Trädgården skall vara formstark
Trädgården skall ha rationella proportioner
Trädgården skall vara en förlängning av huset
Trädgården skall återspegla kulturhistorien

EN RÖST I TIDEN SÄGER

*"Vill man ha ett lättfattligt namn på god smak
bör man taga ärlighet."*¹¹⁶

NATURALISTEN ARGUMENTERAR

*"[Formal] gardening tends to conceal the truth
that a garden is a thing of life and beauty"*¹¹⁷

FORMALISTEN ARGUMENTERAR

*"the straightforwardness, or what one might call honesty
of the formal method is clearly shown."*¹¹⁸

116 Key, 1913 [1897], s. 23

117 Robinson, 1933, [1883] s. 6

118 Blomfield, 1901, [1892] s. 65

4

1930

NATURALISTEN

*”Ofta nå vi det bästa resultatet genom att noga
tillvarataga allt det vackra naturen skänker oss.”*¹¹⁹

FORMALISTEN

*”De kalder sig havearkitekter, men savner de
fundamentale begreber om arkitektur.”*¹²⁰

¹¹⁹ Hermelin, 1934, s. 26

¹²⁰ Ahlberg, 1932, återgivet av Erstad-Jørgensen, 1933, s. 13

Vi dyker nu ner vid funktionalismens genombrott, för att i ett svenskt sammanhang fånga upp tråden inom gestaltningsdebatten. Istället för stil handlar trädgårdskonst mest om funktion. Likväl kan man inom den internationella modernismen urskilja två motstridiga stilideal, en formalistisk, inspirerad av samtida konst och en naturalistisk, inspirerad av natur. Den svenska diskursen präglas starkast av den naturalistiska skolan. För detta får man motta gliringar från de nordiska kollegorna.

KAPITELPROLOG

Den värld vi nu möter har genomlevt första världskriget. Förskonade från direkt förödelse och med nyvunnen allmän rösträtt befinner sig Sverige i ett tillstånd som brukar beskrivas som allmän optimism.

Samhället har börjat lägga sig i bostadsfrågan.¹²¹ För första gången görs det bostäder med allmännyttan i åtanke. Behovet är fortfarande akut; trångboddheten och den låga bostadsstandarden i städerna är anmärkningsvärd. Staten har även inrättat en standardiseringskommission, som senare kommer att få stor inverkan på landskapsarkitekturen.

I Europa har *modernismen* som konstform slagit igenom.¹²² Perspektivets gamla regler har förkastats; hädanefter gäller abstrakt kubism. I länder där regimen så tillåter har preferensen för odekorerade former parats med socialistiska idéer och ny teknologi till en rörelse inom planering, arkitektur, konsthantverk och trädgårdskonst. Även denna rörelse kallas modernism, eller *The international style*, men kommer i skandinavisk och tyskspråkig tappning att bli känd som *funktionalism*.

Innan Sverige hakar på trenden befinner man sig arkitektoniskt och konsthantverksmässigt i en period av *tjugotalsklassicism*. Den svenska varianten ansågs sval och elegant, och rörer under namnet *Swedish grace* stort internationellt erkännande.¹²³ Inom trädgårdskonsten gjorde man inte samma väsen av sig. Blomfields bok hade föranlett ett internationellt trendbrott som visserligen lät sig märkas i de svenska privatanläggningarna. Inom den offentliga trädgårdskonsten fortsatte dock tysk stil att dominera ända in på 1930-talet.¹²⁴

121 Rudberg, 1999, s. 17, 20. Med modernismen växte sig kommuners roll för bostadsmarknaden allt starkare. Bland tidens många kommissioner och utredningar märks *Bostadssociala utredningen*, 1921, vilken skulle få en fortsättning 1946.

122 Startskottet för högmodernismen härleds ofta till *Parisutställningen 1925*

123 Helgeson & Nyberg, 2000, s. 25, Rudberg, 1999, s. 19, 21. Carl Malmsten är stilens mest kända företrädare, Liljevalchs konsthall det mest uppmärksammade svenska nyklassicistiska byggnadsverket

124 Bucht, 1997, s. 85ff, Flinck, 1994, s. 201f

Två undantag från 1900-talets tre första decennier bekräftar regeln om den tyska stilen: den naturalistiska *Skogskyrkogården* i Stockholm och den formalistiskt präglade *Pildammsparken* i Malmö.

Skogskyrkogårdens arkitektur ansågs redan i sin samtid banbrytande. Flinck menar att det är "*den första moderna parkanläggningen i Sverige*"¹²⁵ och hänvisar till att den inte bara bröt med den tyska stilen utan dessutom slog in på en dittills oprövad bana. Samtidigt har anläggningens flört med en redan utstakad internationell naturalistisk tradition påtalats: "[l]andskapet är storslaget skulpterat och kapellbyggnaderna är skickligt inplacerade, likt templen i en engelsk park."¹²⁶

Pildammsparken tjänade redan som parkmark när den under 1920-talet omformades till nuvarande formella struktur, kännetecknad av långa raka linjer som strålar mot en festplats. Stilen var tydligt hemmahörande inom rådande nyklassicism.¹²⁷

Båda dessa anläggningar var ritade av upphovsmän bortom den hortikulturella sfären; professionstillhörighet var uppenbarligen inte heller nu av avgörande betydelse för huruvida man sysslade med trädgårdskonst eller inte. Istället för oenighet eftersöks rentav samarbete. År 1921 går ett par arkitekter, stadsträdgårdsmästare och trädgårdsarkitekter med utländsk examen samman och bildar *Föreningen Svenska Trädgårdsarkitekter* (FST). Beslut tas om att samtliga medlemmar, oavsett bakgrund, får titulera sig trädgårdsarkitekt.¹²⁸ Titeln saknar annan formell yrkeslegitimation än att man välkomnas i FST, och kommer så att göra i decennier framöver.

125 Flinck, 1994, s. 202

126 LAR, 1999-A, s. 90

127 Myllenberg, 1933, Blennow, 2002, s. 340f

128 Persson m fl, 1991, s. 13, Flinck, 1994, s. 98, 201

KÅRENS ARENA

BO I VILLA ELLER ACCEPTERA LÄGET

Funktionalismen får sitt genomslag i Sverige i samband med *Stockholmsutställningen* 1930.¹²⁹ Tidsmässigt kunde lanseringen knappast ha kommit lägligare; 1932 får Sverige socialdemokratiskt styre och de arkitekter som propagerar får politisk sanktion.

Socialdemokraterna omfamnar rörelsen som en symbol för demokrati; detta är den metod som ska råda bot på det eftersatta klassamhället.¹³⁰ Nyckeln till framgång anses ligga i rationellt och vetenskapligt grundade lösningar på tidens bostads- och planeringsproblem. Tillämpningen är samhällsorienterad snarare än konstnärlig. Inspirationen importerades direkt från Tyskland, där saklighet blivit ett honnörsord, och skönhet synonymt med ändamålsenlighet.¹³¹

Arkitekterna som formulerar den svenska tolkningen av modernismen upplever sig leva i en tid av snabba förändringar. Man låter publicera programskriften *acceptera* i vilken det propageras för att helt nya gestaltungsgrepp om det mesta krävs om man ska tackla tidens nya realiteter.¹³² Även inom den samtida trädgårdskonsten – denna kallas aldrig funktionalism utan kort och gott modernism – märks det att man tycker sig verka i en brytpunkt. I tidens professionella organ publiceras artiklar under titlar som *Framtidens trädgård*¹³³ eller *När kommer*

129 Denna världsutställning lockade såväl internationell publik som svenskar ur alla samhällsklasser vilka transporterades från hela landet till utställningsområdet på Djurgården med speciellt abonnerade tåg. Generalkommissarie var slöjdföreningens ordförande Gregor Paulsson, huvudarkitekt var Gunnar Asplund. Se vidare Rudberg, 1999

130 Tidens klassmotsättningar kan symboliseras av skotten i Ådalen 1931

131 Svedberg, 1988, s. 74, 84, 93, 123 Rudberg, 1999, s. 15, 28ff. Den tyska inspirationen kan härledas både till Bauhaus och en naturefterliknande praktik inom arkitektur.

132 Asplund m fl, 1931

133 Brandt, 1930

*trädgårdskonstens funktionalism?*¹³⁴

Med funktionalismen följer att samhällsplaneringen i Sverige institutionaliseras och rationaliseras.¹³⁵ Som trädgårdsarkitekt betyder det att beställarna man arbetar för och målgruppen man riktar sig till blir mer heterogen än någonsin förr, vilket påverkar allt från arbetsmarknad till uppdragstyp och gestaltungs-frihet.¹³⁶

Den uppdragstyp som dominerar trädgårdsarkitekternas arbetsmarknad, och vilken kommer att behålla en stark ställning ända in på 60-talet, är trots allt trädgården. Så är det också inom ramen för privatträdgårdens utformning som modernismens nya trädgårdsideal utvecklas.¹³⁷

De privata beställarna tillhörde överklassen i städernas trädgårdsförstäder. Liksom adeln tidigare höll sig även dessa med arbetskraft till att sköta trädgården. Parallellt med trädgårdsförstäderna växte egnahemsområden för den tjänstefolksfria medelklassen fram.¹³⁸ Utan att vara en kapitalstark grupp som sysselsatte branschen, var det i hög grad denna målgrupp som trädgårdsarkitekterna hade i åtanke när framtidens ideal debatterades.¹³⁹

Tidens *trädgårdskonst*, som man fortsatte kalla praktiken även sedan man börjat titulera sig trädgårdsarkitekt, var dock mer än bara trädgårdar. Den privata marknaden stod vid denna tid för kanske hälften av uppdragen, resterande andel var fördelad mellan bostadsområden och diverse offentliga anläggningar.¹⁴⁰

Uppdragen kring bostadsområden gällde både gårdssanering av arbetarkvarters innergårdar och projektering av grönytor i anslutning till funktionalismens nybyggen. ”*Numera måste vi oavvisligt ställa den fordran på ett bostadsområde, att det så planlägges, att varje lägenhet får tillräcklig tillgång till sol och luft, ett krav, som helt och hållet omkastat de äldre stadsplanebegreppen*”,¹⁴¹ lød den välkända argumentation som ledde till att man började bygga ”hus i park” istället för kvarter runt innergård. De tillhörande grönytorerna - läs gräsytorerna - ritas med avsikt att användas för spel och lek.¹⁴²

Till de offentliga uppdrag som utkristalliseras på trädgårdsarkitekternas arbetsmarknad hör sjukhusområden, vårdhem, skolor och fabriker.¹⁴³ Ytterligare en offentlig uppdragstyp, vilken förvisso funnits med allt sedan tidigt 1900-tal, var stationsparker, initierade av Statens Järnvägar. Satsningen intar av flera skäl en

134 Bülow-Hübe, 1930

135 Wiklund 2006, s. 77

136 Jag använder titeln enligt den princip som FST tillämpade vid tiden som avhandlas.

137 Gustavsson, 2001, s. 39

138 Egnahemen möjliggjordes tack vare så kallade *egnahemslän*, införda 1909

139 Se t ex Bülow-Hübe, 1930

140 Persson m fl, 1991, s. 15

141 Asplund m fl, 1931, s. 50

142 Bucht, 1997, s. 101f, Blennow, 2002, s. 347, Flinck, 1994, s. 203, Gustavsson, 2000-A, s. 11

143 se t ex Blennow, 2002, s. 347, Gustavsson, 2000-A, s. 11

särställning i den svenska trädgårdskonstens historia: som statligt bedriven trädgårdskonst var initiativet pionjärt, som parkfenomen även i mindre samhällen i en tid då stads- och folkparker var förbehållna storstäder var det unikt och som medium för att sprida kunskap och intresse kring trädgårdskonst till en bred allmänhet var det otroligt betydelsefullt.¹⁴⁴

Vad gäller offentliga parker i övrigt skedde det inte mycket nyanläggning runt funktionalismens genombrott. Likväl inträffar 1931 en milstolpe i svenskt park- och planeringssammanhang. Det lagstadgas då att parkmark är av allmänt intresse och därför måste avsättas när nya stadsplaner ritas.¹⁴⁵ Parkernas existensberättigande motiveras med arkitekternas ord - trädgårdsarkitekterna hade ännu inga verkställande positioner inom planering - av att de ”*ytterligare uppluckrar hela stadsområdet*”,¹⁴⁶ en konsekvens som alltså ansågs odelat positivt.

ARKITEKTKÅRER PÅ OLIKA VILLKOR

En av FSTs stridsfrågor var att agera för inhemsk trädgårdsarkitektutbildning, något som realiseras ungefär ett decennium efter föreningens tillkomst. 1933 inrättas en tvåårig kurs i trädgårdsanläggning på Alnarp, i folkmun kallad trädgårdsarkitektkursen. Utbildningen leds av Sven A Hermelin, naturalismens främsta förespråkare. Med förebild i tysk tradition - precis som vid tidigare trädgårdsmästarutbildningar - undervisar han i ämnena trädgårdskonst och trädgårdsplanering.¹⁴⁷

Intresset för utbildningen är initialt närmast obefintligt. Efter sex år har endast fyra elever utexaminerats.¹⁴⁸ Antagligen förklaras detta av att många studenter inom den till antal betraktat redan ringa kåren fortsätter att utbilda sig utomlands som traditionen påbjudit. Att utbildning på 1930-talet var ett privilegium för välbeställda och att trädgårdsarkitekt var ett lågstatusyrke som man knappast kunde försörja sig på spelade säkert också in i svårigheten att rekrytera studenter.¹⁴⁹

Bucht har dragit den rimliga slutsatsen att de elever som ändå slog in på denna bana var extremt motiverade inför uppgiften.¹⁵⁰ De speciella förutsättningarna innebar emellertid att trädgårdsarkitekt ”*huvudsakligen [var] ett kvinnoyrke*

144 Se vidare Gustavsson, 2000-A, Gustavsson, 2000-B.

145 Blom, 1969, s. 78, Bucht, 1997, s. 84, Flinck, 1994, s. 201

146 Asplund m fl, 1931, s. 56

147 Bucht, 1997

148 Persson m fl, 1991, s. 11

149 se Sørensen, 1935, s. 40 beklaga sig över detta

150 Bucht, 1991, s. 12

vid denna tid”.¹⁵¹ I Danmark, där yrket erhöll högre status - och där en formalistisk tradition dominerade - var bilden den omvända.¹⁵²

Undervisningen på Alnarp var starkt präglad av en hortikulturell tradition. Valde man den danska utbildningen fick man istället Blomfields *The formal garden* på litteraturlistan.¹⁵³ Skillnaden gentemot att utbilda sig till trädgårdsmästare var ändå att praktiska färdigheter kombinerades med ritande. Dualismen speglade arbetslivet väl. Ännu i början av 1930-talet erbjöd trädgårdsarkitektkontor som regel kombinerad arkitekt- och anläggningsverksamhet.¹⁵⁴

Den kombinerade praktiken tycks av många då verksamma ha ansetts som fruktbar, alternativt så självklar av försörjningsskäl att den inte reflekterades över. Likväl hette det att den trädgårdsarkitekt som själv utförde sina arbeten uppnådde bättre resultat än den som lämnar ifrån sig ritningar.¹⁵⁵ Även om landskapsarkitektens arbetsliv idag som regel är fränkopplat fysiskt arbete, hänger en praktisk anläggningstradition kvar under utbildningen.

Undervisningen vid Alnarp på 30-talet sker alltså både i odling och formgivning. Skepsisen mot att en lantbruksskola lär ut det sistnämnda är utbredd. Såväl svenska byggnadsarkitekter som nordiska trädgårdsarkitekt-kollegor ifrågasätter valet av utbildningssäte.¹⁵⁶ Kritikerna menar att eleverna efter avslutad utbildning kommer att sakna de ”*fundamentale begreber om arkitektur*”.¹⁵⁷

Konsten att göra ritningar och illustrationer säljande - en färdighet som betonas starkt idag - lärdes överhuvudtaget inte ut. Säkert var detta en bidragande orsak till att trädgårdsarkitekter hade dåligt rykte bland arkitekter.¹⁵⁸ Trista presentationer, en jämförelsevis kort och oakademisk utbildning och starka band till det praktiska trädgårdsmästaryrket ledde till att det mellan de två arkitektkårerna ”*fanns en klasskillnad*.”¹⁵⁹

Det kan inte uteslutas att den påtalade statusdifferensen, ”klasskillnaden”, i kombination med allt annat också bottnade i en ”könsskillnad”. I motsats till trädgårdsarkitekt var arkitekt vid denna tid ett utpräglat mansyrke.¹⁶⁰ Hur radikala de funktionalistiska arkitekterna än må ha varit hade inte poletten om könsdiskriminering fallit ned ännu, varmed en skepsis mot kvinnliga ”kollegor” inte torde ha varit främmande.

Kårens höga andel kvinnor och diskursens betoning till trots är vi nödgade

151 Persson m fl, 1991, s. 13

152 Blennow, 2002, s. 347

153 Flinck, 1994, s. 263, Bucht, 1997, s. 94ff

154 Sørensen, 1935, s. 40, Gustavsson, 2000-A, s. 7, 11f, Gustavsson, 2000-B, s. 20ff, 32, Persson m fl, 1991, s. 13

155 Sørensen, 1935, s. 40 återger den kollegiala situationen i Sverige. Själv delade han alls inte denna åsikt.

156 Se t ex Sørensen, 1935, Bülow-Hübe, 1930, Erstad-Jørgensen, 1933

157 Erstad-Jørgensen, 1933, s. 14 citerar arkitekt Hakon Ahlberg

158 Bucht, 1991, s. 9, se vidare Gustavsson, 2000-A, s. 10, 18

159 Bucht, 1991, s. 10

160 Rudberg, 1999

att återvända till Hermelin, under flera decennier "*den mest tongivande svenska landskapsarkitekten*".¹⁶¹ Förutom att planera och genomföra undervisningen vid Alnarp drev han kontor dit han handplockade väl valda elever. Han var långvarig ordförande i FST och likaledes länge redaktör för *Havekunst*; dåtidens främsta nordiska debattorgan inom trädgårdskonst.¹⁶² Hans inflytande över kårens ideal går inte att blunda för: det var han som satte agendan för den argumentation vi nu ska titta närmare på.

¹⁶¹ Gustavsson, 2000-B, s. 24

¹⁶² Segerros, 1971-B, Persson m fl, 1991, s. 13f, Gustavsson, 2000-A, s. 11

IDEAL OCH DEBATTKLIMAT

ETT SAKLIGT TONLÄGE

Om den svenska modernismens trädgårdsarkitektoniska period i dess helhet har konstaterats att "[b]ranschen har varit liten, men oerhört aktiv i debatt i fackpressen".¹⁶³ Fullt så radikala i sin propaganda, ihärdiga i sin folkbildningsiver, eller entusiastiska över tidens strömningar som de samtida arkitekterna blev man dock aldrig.¹⁶⁴

Ställt i relation till 1890-talets engelska pajkastning framstår tidens diskurs som hövlig och saklig. Trots det uttalade oliktankandet mellan svenska naturalister och danska formalister diskuterar de två skolorna trädgårdskonst sinsemellan inom ett och samma redan nämnda organ *Havekunst*. Att tycka olika verkar inte vara ett hinder; kanske att det rent av ökar debattlustan?

Att jargongen baseras mer på argument än personangrepp betyder dock inte att debatten skulle kännas adekvat idag. Den under 1930-talet ur dagens synvinkel högst tvivelaktiga människosynen gör sig påmind också på trädgårdskonstens område. Brandt skriver t ex angående en växt att den "är utan karaktär, intetsägande. Man känner sig ointresserad, liksom inför en övernörd och slätstruken människa."¹⁶⁵

Ett återkommande diskussionsämne som tycks uppta trädgårdsarkitekternas tankeverksamhet är hur man ska hävda sitt existensberättigande gentemot bestäl-

¹⁶³ Persson m fl, 1991, s. 4

¹⁶⁴ Andersson, 2005, onummerat förord

¹⁶⁵ Brandt, 1930, s. 194

lare. I en tid när trädgård håller på att bli var mans egendom, och trädgårdskonst en amatörhobby, tycks det viktigt att hitta nya vägar att göra sig eftertraktad på. En unik kompetens man tycks enig om att besitta är förmågan att *avstå*. När trädgårdsägare själva får bestämma menar man att det lätt resulterar ”i ett grötigt virrvarr”.¹⁶⁶ Att enkelhet ofta är det svåra är ännu – eller ånyo – något som lärs ut på utbildningen.

Trädgårdens gestaltungsprinciper diskuteras alltså, och detta legitimerar man, precis som de funktionalistiska arkitekterna, genom att nya medel krävs för att uppnå maximal funktionalitet. Förutom vilka dessa medel är diskuterar man också sociala frågor och stadsplanering, trots att dessa ämnen låg utanför den dåtida trädgårdsarkitektens förväntade yrkeskompetens. Med FST hade man skapat en professionsöverskridande arena som välkomnade debatt bortom de traditionella områdena stil och odling.¹⁶⁷

Här finns en intressant diskrepans. Då, när trädgårdsarkitekter inte skolades till att engagera sig i sociala frågor utan i markvetenskap och hortikultur, tog man till orda. Nu, när politik och planering är en del av professionens förväntade gebit, saknas ett inhemskt landskapsarkitektoniskt debattorgan.

MODERNISMENS DUALISM

Av de ideal som kommer till uttryck delas de flesta av både de naturalistiska och formalistiska förespråkarna. Ledorden lyder harmoni utan symmetri, ärlighet gentemot materialen och enkelhet. Man börjar tillämpa en ny arbetsmetod: funktionsanalys, vars utfall blir avgörande för trädgårdens utformning. Hittade man bara funktionen skulle formen ge sig resonerade man. Liksom funktionalisterna värjde man sig mot tanken på att agera inom ramen för någon stil, en uppfattning som retroaktivt är lätt av avfärda.¹⁶⁸

De stillösa intentionerna till trots går modernismens trädgårdskonst att ringa in, och inte bara som en, utan *två* stilar. Gustavsson skriver ”[a]tt modernismen inte kännetecknades av den entydighet som så ofta har lyfts fram, är kanske också orsaken till den vilsenhet som uppstått i dess efterdyningar.”¹⁶⁹ Intressant nog utkristalliserar två jämförbara vägar inom den funktionalistiska arkitekturen, *organisk funktionalism* samt *räta vinkelns funktionalism*.¹⁷⁰

166 Bülow-Hübe, 1930, s. 12, liknande synpunkter framförs genomgående

167 Bucht, 1991, s. 8, 77

168 Gustavsson, 2000-A, s. 9ff, Gustavsson, 2001, s. 77, Flinck, 1994, s. 201, 266

169 Gustavsson, 2001, s. 27

170 Svedberg, 1988, s. 48, Bucht, 1997, s. 112, Blennow, 2002, s. 324 och 386

Tidens naturalism kännetecknas av strävan efter naturtrogenhet.¹⁷¹ Hermelin lär enligt en ofta citerad men till synes inte nedtecknad sägen ha sagt att lyckad trädgårdsarkitektur är när det inte syns att människan varit delaktig.¹⁷² Tillrättalagd anläggning skulle obemärkt övergå i terräng. Istället för att, som den engelska landskapstraditionen påbjudit, modellera jordmassor, tog man tillvara platserns topografi. Växtmaterial valdes för att smälta samman med vildväxande flora och passa naturefterliknande planteringsformer som äng eller stenparti.¹⁷³

Den formalistiska modernismen däremot ville göra avtryck, och inspirationen fann man hos samtida modernistisk konst och arkitektur. Resultatet blev en stilriktning med likheter till såväl nyklassicismen som Arts- and Crafts. Nyklassicismens rena linjer rimmade väl med samtida rätvinklig arkitektur, och Arts and Crafts-traditionens förkärlek för formklippa figurer fann sin likhet i kubismens geometriska former.¹⁷⁴

Så småningom - nu glimtar vi något decennium i förväg - skulle de svenska formalistiska modernisterna göra minimalism till sitt honnörsord. Vitt kom att bli en färg lika uppskattad i växters blomning som på hus. Varje enskild växt betraktades som ett potentiellt arkitektoniskt element, vilka valdes med omsorg utifrån kriterier som bladform, habitus och stabilitet. I kontrast till naturalisternas naturlika planteringsprinciper föredrog formalisterna att använda växterna som endera solitärer eller i monokulturella sjök.¹⁷⁵

Den dualism som förekom inom såväl byggnadsarkitektur som trädgårds-konst ryms väl i modernismens komplexitet. Att rörelsen helt avsåg att bryta med historien är en ofta upprepad förenkling.¹⁷⁶ Som konstform var den varken först med att göra upp med det klassiska stiltänkandet, eller enkelriktat framåtsträvande. I *acceptera* understryker funktionalisterna att "[v]i använder dels de medel som finns sen gammalt, dels skapar vi nya."¹⁷⁷ Av de sociala reformer som funktionalismen byggde på var många baserade på gamla sanningar, flera med sin direkta förebild i den borgerliga agendan som bland andra Ellen Key drivit tidigare.¹⁷⁸

Viss modernitet bejakades i tidsandan, annan förhöll man sig kritisk emot.¹⁷⁹

171 Gustavsson, 2001, s. 44

172 Utsagan har återgetts många gånger under utbildningen, och återberättas i flera artiklar. Det mest likartade jag funnit är när Hermelin förtjust återberättar hur en ny kollega på hans praktik ifrågasatt om beställarna betalade för lösningar så konstlade att det inte syntes att man gjort sig besvär med utformningen, se Andersson, 1970, s. 146

173 Dessa ur 1930-talet härrörande ideal skulle under 1940- och 50-talet realiseras under namnet *Stockholmsstilen*. Namnet pekar *de facto* mot att trädgårdsarkitekturen under dessa decennier nästan uteslutande var koncentrerad till Stockholm.

174 Gustavsson, 2000-B, s. 21

175 Gustavsson, 2001, s. 49ff, Blennow, 2002, s. 319, 347, Flinck, 1994, s. 202, 267

176 Wiklund, 2006, s. 90

177 Asplund m fl, 1931, s. 144

178 se t ex Wiklund, 2006, s. 75ff, 380ff

179 Några kvinnosakskämpar var funktionalisterna rakt inte

Att modernismen ansågs modern trots att den rymde såväl rationalitet som romantik, framåtblickande som bakåtsträvande, är knappast konstigare än att renässansen var modern på sin tid genom återupptäckten av antika ideal.

DET NATURLIGA ALTERNATIVET

Ett mycket starkt argument som framförs till naturalismens fördel är ekonomi. Det argumenteras för att såväl anläggningskostnader som skötselkostnader blir billigare i naturalistisk tappning.¹⁸⁰

Med ekonomi som medspelare i debatten följer frågan om huruvida de argument som framförs är uttryck för ett ideal eller konsekvensen av att tillgodose en beställares krav. Holger Blom, långvarig stadsträdgårdsmästare i Stockholm under modernismen, uttalar sig några decennier senare om att den utpräglad naturalistiska hållning som drivits igenom inte varit ett alternativ man tog ställning till, utan den direkta konsekvensen av en ekonomiskt trängd realitet.¹⁸¹

Ekonomi är dock långt ifrån det enda argument som naturalister lyfter fram i sin argumentation. Återkommande hävdas att det är det mest naturliga gestaltungsalternativet i ett land med djupt rotad naturkärlek. Man hänvisar till en upplevd till synes tidlös tradition, en *”för svenskt kynne betecknande utveckling”*,¹⁸² trots att den svenska naturkärleken inte var äldre än den nationalromantiska agenda som kort dessförinnan haft till avsikt att befästa en sådan.¹⁸³

I samma ton förklarar naturalisterna den egna skolans dominans på den modernistiska trädgårdskonstens arena med att den speglar ett *naturligt* motstånd mot pågående urbanisering.¹⁸⁴ Hermelin förklarar senare den utveckling som ägde rum som självklar med tanke på att *”[n]aturalistisk trädgårdskonst utgår från stadsbarns kompensationsbehov. Trädgården blir hans reaktion mot stenstadens tristess”*.¹⁸⁵

En likaledes emotionell koppling till naturen blir avgörande för att Rutger Sernander, professor i växtbiologi och tillika en av *Svenska Naturskyddsföreningens* upphovsmän, på 20-talet föreslår upprättandet av *naturmonument* i städer. Han argumenterar för att natur behövs som minnen över den tid som flytt.¹⁸⁶

I ordvalet monument avspeglas en statisk syn på naturen som också präglade

180 Bucht, 1997, s. 107, Flinck, 1994, s. 263ff

181 Blom, 1996, s. 75

182 Schuwert, 1933, s. 21

183 Schuwert, 1933, Bucht, 1997, s. 67, Flinck, 1994, s. 202

184 se t ex Brandt, 1930, s. 192, Asplund m fl, 1931, s. 101

185 Hermelin, 1948, s. 215

186 Hauxner, 2010, s. 24, Bucht, 1997, s. 85ff

tidens praktik kring nationalparker.¹⁸⁷ Sernanders argumentation är intressant dels i förhållande till sin samtids parkpolitik - inriktad på rekreationsmöjligheter och luftig stadsbyggnad - och i förhållande till senare tiders naturskyddsdiskurs.

Sernanders idéer, utgivna i den uppmärksammade boken *Stockholms natur*,¹⁸⁸ lyfts av Bucht fram som inflytelserika för den naturalistiska utveckling den svenska modernismens trädgårdskonst tog.¹⁸⁹ Agiterande för konservering av natur är något som också förekommer hos funktionalisterna. I samma andemening som man propagerar för att riva Stockholms stadskärna eftersom den saknar ”*både arkitektonisk skönhet och större trevnadsvärden*”,¹⁹⁰ uppmanar de radikala arkitekterna till att ”*bevara det som finnes kvar i staden av fri vegetation*.”¹⁹¹

Även inom trädgårdsarkitektkåren höjs på 30-talet röster om att naturen bör skyddas. Det skydd som avses har få likheter med vad man idag associerar med ett hållbart förhållningssätt till naturen; problem och åtgärder finns på ett betydligt konkretare plan än som globala klimatmål. En naturalist oroar sig t ex för att det slitage som användning medför i en så kallad naturpark ska leda till att upplevelsen av naturtrogenhet förtas. Avsändaren argumenterar som så att ”*[s]kogsstigarna ... som tyvärr måste finnas för att skydda dessa utomordentligt vackra skogsområden från stympning och nedtrampning äro i harmoni med omgivande naturen*.”¹⁹²

För formalisterna, ännu inte högljudda i debatten, var man istället för naturtrogenhet intresserade av att uppnå karakteristik och kontrastverkan med naturmaterialet. När Ulla Molin något senare fattar pennan och beskriver sina visioner kring växtgestaltning anges en central aspekt, här återgiven av Gustavsson, att ”*framhäva växternas karakteristiska former*”.¹⁹³

Då formalisterna ifrågasatte de naturalistiska principerna, kunde det t ex grundas i tvivel om huruvida naturalism verkligen var mest funktionerligt. Malmös stadsarkitekt Erik Bülow-Hübe argumenterar för att träd planterade enligt spridda naturlika principer och slingrande gångar begränsar möjligheten att ta en parkyta i anspråk för spel och lek.¹⁹⁴

Samtidigt som den argumentation vi sett - framförallt för naturalism - är klart romantiskt färgad, finns det flera tecken som understryker att natursynen också präglades av pragmatism. Funktion och naturlighet tycks bilda en enhet. Så heter det t ex att den uppåtgående bilismen är mänsklighetens naturliga ut-

187 Mels, 2002

188 Rutger Sernander, 1926

189 Bucht, 1997, s. 85ff I sammanslutningen *Samfundet för Hembygdsvård*, bildat 1916, fanns ytterligare en professionsöverskridande arena, där män som Rutger Sernander utbytte tankar med tidens trädgårdsarkitekter.

190 Asplund m fl, 1931, s. 191

191 Asplund m fl, 1931, s. 191

192 Schuwert, 1933, s. 21

193 Gustavsson, 1999-B, s. 7

194 Bülow-Hübe, 1930, s. 14f

veckling. I samma anda kan man argumentera för att en ny vägdragning ”*ansluta sig till terrängen på ett mycket naturligt sätt*”,¹⁹⁵ om den bara görs slingrande och hörsammar topografin. Inom tidsandan finns uppenbarligen en tolerans för att det som gagnar människan också är naturligt.

DET ORDNADE ÄR DET FUNKTIONELLA

Med framtidens förvärvsarbetande privatbeställare i åtanke blev kravet på lätt-skötthet en parameter att ta hänsyn till.¹⁹⁶ Den från såväl funktionalistiskt som trädgårdsarkitektoniskt håll nya betoningen på enkelhet bör dock inte missförstås som att tidsandan inbjöd till ett avslappnat förhållningssätt till trädgården. I *acceptera* går mantrat ”*[k]onst är ordning*”¹⁹⁷, och Hermelins omskrivning i trädgårdstermer lyder ”*[v]ilket huvudsyfte trädgården än har, är det klokare att göra den lättskött och därför välskött än svårskött och kanske vanskött.*”¹⁹⁸

Den förkärlek för ordning som präglar 1930-talet, genomgående i allt från idéer om familjeplanering till rasbiologi, avspeglas alltså också i trädgårdskonsten. *Prydlig* blir vid denna tid ett centralt ord i trädgårdssammanhang,¹⁹⁹ och det även inom den naturalistiska tradition som hade vild natur som förebild.

Enkelheten kan också kopplas till tidens demokratiska ideal, där 1930-talets svensk inte bara hade skyldigheter utan också nyvunna rättigheter. Gösta Reuterswärd, långvarig trädgårdsdirektör för SJs stationsparker, hade visionen att med sin jämförelsevis enkla trädgårdskonst befriad från överflödiga flärd förverkliga vardagsrum för allmänheten.²⁰⁰

Tidens nya förutsättningar ledde som redan nämnts till funderingar kring vad trädgårdsarkitektens framtida yrkesroll skulle bestå i. Från såväl naturalistiskt som formalistiskt håll förutspås att den professionella utövaren snart bara skulle komma att formge en bas, utifrån vilken amatören tog vid. För att hantera detta betonades vikten av tänka flexibelt. Man ska börja vänja sig vid tanken på att gå från fullständig – så fullständig den nu kan bli – till ganska begränsad kontroll över projektens slutresultat.²⁰¹

195 Schuwert, 1933, s. 21

196 Blennow, 2002, s. 336

197 Asplund m fl, 1931, s. 140

198 Hermelin, 1948, s. 210

199 Flinck, 1994, s. 266f

200 Gustavsson, 2000-A, s. 11, Flinck, 1994, s. 203

201 Brandt, 1930, Bülow-Hübe, 1930

TONER I TIDEN

NATURALISTEN SÄGER

Trädgården skall vara funktionell
Trädgården skall vara enkel
Trädgården skall vara lättskött
Trädgården skall vara billig

FORMALISTEN SÄGER

Trädgården skall vara funktionell
Trädgården skall vara enkel
Trädgården skall vara lättskött
Trädgården skall vara billig

EN RÖST I TIDEN SÄGER

*"Varför blir ofta ingenjörernas konstruktioner så självklart vackra?
Därför att de inte kommit till med speciell estetisk pretention
utan genom en hel odelad känsla för logisk form."*²⁰²

NATURALISTEN SÄGER

*"'Osmyckad' kommer att bli tidens valspråk ... naturligtvis
också på trädgårdsområdet ... detta är en människans
vackra seger över sitt eget kulturbarbari"*²⁰³

FORMALISTEN SÄGER

*"avstå från det överflödiga"*²⁰⁴

²⁰² Asplund m fl, 1931, s. 144

²⁰³ Brandt, 1930, s. 196

²⁰⁴ Bülow-Hübe, 1930, s. 11

5

1970

FORMALISTEN

*”Att gestalta det nya landskapet så att kaos, planlöshet och godtycke ...
ersätts av visionär fantasi ... detta är förhoppningen.”*²⁰⁵

NATURALISTEN

*”Planerarna har en statisk bild av växtligheten”*²⁰⁶

²⁰⁵ Friberg, 1968, s. 228

²⁰⁶ Bengtsson & Bucht, 1973, s. 14

Vi är nu mitt uppe i miljonprogramsbygget, som redan börjat ifrågasättas. Ekologi har slagit igenom stort, och i denna våg blir naturalism åter dominerande ideal. Vi möter en yrkeskår som inte längre är praktiskt förankrade trädgårdsarkitekter utan vetenskapligt och politiskt understödda landskapsarkitekter. I den nya rollen är det många svåra beslut som ska fattas, vilket delar kåren i två läger.

KAPITELPROLOG

Än en gång har ett världskrig rasat, än en gång har Sverige undgått att bli ett land i ruiner. Folkhem övergick i välfärdssamhälle, och gemene man upplevde under efterkrigsåren en välstandsökning utan tidigare motsvarighet. Arkitekten Lena Larsson²⁰⁷ fångar tidens nya konsumtionsmönster i begreppet *slit och släng* - en term som kommer att göra sig gällande också inom studerad bransch.²⁰⁸

Ute i Europa tar arkitekturen en ny vändning, i vad som i efterhand kan omfamnas av termen senmodernism. Känslan är att en ny demokratisk värld måste byggas från grunden. Planering blir viktigare än allt i arkitekternas yrkesutövning,²⁰⁹ och inom bostadsbyggandet vänder man ryggen åt högmodernismens putsade fasader; med ärlighet som nytt ledord ska också byggnadernas konstruktioner blottläggas.²¹⁰

Inom trädgårdskonsten har 30-talets naturalistiska ideal realiserats i flera parker.²¹¹ Till villaträdgårdarna har utomeuropeiska influenser nått, från USA drömmen om gräsmattan, med klippning och bekämpning som medföljande folknöje, och från Japan sten- och bambuträdgårdar.²¹² Oavsett uttryck heter idealet i efterkrigstiden inte längre lättskött utan underhållsfritt, en dröm som Hermelin avfärdar: »[d]en underhållsfria trädgården» är en utopi.²¹³

Villaträdgården är dock inte vad som främst sysselsätter kåren. Sedan 50-talet kallar man sin praktik för trädgårdsarkitektur, och bostadsgårdar har sedan dess varit den största uppdragstypen. Under 60-talet blir de offentliga uppdragen allt vanligare och det ritas allt från kyrkogårdar till kraftverksutbyggnader. En

207 Tillsammans med trädgårdsarkitekt Gunnar Martinsson ger hon ut boken *Mitt hem och min trädgård*, 1963

208 Knutson, 2000, s. 18f

209 Enligt Hall, 1988, s. 3, låg som regel fristående tänkare, inte för ändamålet skolade professionella, bakom de mest visionära stadsplanerna dessförinnan.

210 Svedberg, 1988, s. 110ff, 154ff. Tidens modernism går under talande namn som *strukkturalism* eller *brutalism*.

211 Bucht, 1997, s. 109, Flinck, 1994, s. 203

212 se vidare t ex Flinck, 1994, s. 261ff, Blennow, 2002, s. 341, 361

213 Hermelin, 1948, s. 208

målgrupp som märks av är barnet, som får sina behov av lek tillgodosedda enligt ett normsystem. Allt sedan 40-talet har det varit möjligt att försörja sig som trädgårdsarkitekt utan att bruka spaden, en statushöjning som medfört en avtagande kvinnodominans.²¹⁴

Under efterkrigstiden blev formalism den skola som dominerade den svenska trädgårdsarkitekturen. Hur detta kommer sig finns det många teorier kring, vilka säkert alla har sin plats i den samlade bilden. Helomvändningen anses bland annat vara en anpassning till en allt mer rationell bostadsproduktion.²¹⁵

En annan förklaring menar att omvändningen speglade en ny natursyn. Efter kriget saknades det tilltro till såväl människans inre som omgivningens yttre natur. Man ville ha full kontroll, och kultiverade landskap - med fördel av sydeuropeiskt ursprung - stod förebild för trädgårdsarkitekturen. Samtidigt ville man markera avståndstagande från de importerade tyska naturidealen vilka nu associerades med nazisternas naturdyrkan.²¹⁶

Frågar man de då tongivande formalisterna, så heter det att man tyckte att trädgårdsarkitektur skulle vara konst, och det naturalistiska formspråket som rädde upplevdes som alltför försiktigt. Kring decennieskiftet mellan 40- och 50-tal formulerade en grupp unga nyutbildade svenska studenter med examen från Konstakademin i Köpenhamn en uttalad opposition mot modernismens naturalism. Sedan denna vunnit anhängare förkom under lång tid knappt någon gestaltungsdebatt i Sverige. Formalism hade blivit den nya enda vägen.²¹⁷

214 Blom, 1969, s. 81, Persson m fl, 1991, s. 16, 19, Bucht, 1997, s. 15

215 Gustavsson, 2001, s. 27, 41, Bucht, 1997, s. 6, 44, 119

216 Hauxner, 2010, s. 18, 30

217 Bucht, 1997, s. 117ff, Möller, 2006, s. 53 Två starka röster är Sven-Ingvar Andersson och Gunnar Martinsson. Båda deras och formalismens väg gör Ulla Molin, som genom redaktörskap i *Hem i Sverige* - dåtidens organ för att lära medelklassen "god smak" - har mycket stort inflytande på trädgårdsidealens utveckling. (Se vidare Gustavsson, 2000-B, s. 30f, Gustavsson, 2001, s. 41, Bucht, 1997, s. 109f, Bucht, 1991, s. 12)

KÅRENS ARENA

FRAMGÅNGSSAGAN IFRÅGASÄTTS

Rationaliteten till trots så eliminerades inte bostadsbristen med funktionalismen. 1965 beslutas om drastiska metoder; en miljon bostäder ska byggas inom loppet av tio år, varmed den epok som kallas miljonprogrammet inleds.²¹⁸

Stadsbyggnadsidealet är vid denna tid betydligt glesare än 30-talets ”hus i park”. Den enskilda aspekt som har störst påverkan på stadsplaneringen är trafikorganisering.²¹⁹ Trettioalets funktionalister hade närt en osentimental dröm om effektiva trafikseparerade gator; ”[d]et blir gatuutvidgningar och gatugenombrytningar”²²⁰... ”[h]ela den gamla gatans karaktär är borta: inga barnsliga lekar, ingen flock sparvar mer ute på körbanan ... Gatan är icke längre ett sällskapsrum. Där härskar enväldigt rörelsen.”²²¹

På 70-talet hade visionen realiserats. Torg omvandlades till parkeringsytor, genomfartsleder gavs prioritet i stadsmiljöer och på landsbygden var det inte längre järnväg utan väg som planerades. Samtidigt exploateras naturresurser frikostigt. Jordbruket blir allt mer industrialiserat, ur åsar tas material till vägprojekten och älvar förses med kraftstationer. Parallellt gick samhällsutvecklingen, nu inte längre kallad modernism utan *det moderna projektet*, en allt mer specialiserad och byråkratiserad framtid tillmötes.²²²

I denna verklighet tar landskapsarkitekterna steget in i planeringssammanhang. Kårens fackkunskaper har börjat efterfrågas i samband med att naturbe-

218 Svedberg, 1988, s. 46f

219 Bucht, 1997, s. 43. Ett glest stadsbyggnadsideal med decentraliserade stadskärnor ansågs efter kriget med atomvapenförföring också befogat av militära skäl, se Svedberg, 1988, s. 116f.

220 Asplund m fl, 1931, s. 187

221 Asplund m fl, 1931, s. 188

222 se t ex Nihlén, 1972, Friberg, 1968, Wiklund, 2006, s. 28, 77

tingade förutsättningar tagit plats i samhälls- och stadsplaneringen.²²³

Detta är samtidigt den tid då amerikanen Rachel Carson i boken *Tyst vår*, vilken kom att bli en katalysator för miljörörelsen, starkt vänder sig mot såväl pågående resursslöseri som maktcentralisering. Med utgångspunkt i en vinsttörstande jordbrukslobbys förespråkande av kemiska bekämpningsmedel mot insekter - i tiden kallade skadedjur - sammanfattar hon rådande natursyn och byråkratins makt över densamma med att konstatera att "[o]rdet *"utplåning"* låg fortfarande bra till i jordbruksdepartementets stencilapparater".²²⁴ Mänsklighetens lust att behärska naturen hade blivit närmast total.

Carson uppmanar till ett ekologiskt tänkande:²²⁵ naturen ska förstås som ett system där människan ingår. Vi måste sluta *"föra krig mot naturen"*,²²⁶ också för att rädda oss själva. Hotbilder som tas upp är bland annat utsläpp och frosseri, förslag på lösningar nya levnadsvanor och professionsöverskridande samarbete.²²⁷

En våg av tvivel mot framgångssagan var i rullning - av vars utlösande faktorer Carson här tjänar som en representant. I Sverige börjar grupperingar som *alternativrörelsen*, i vilken *miljö*rörelsen ingick, *vänsterrörelsen* och *den nya kvinnorrörelsen* ifrågasätta svensk historieskrivning. Fram till dess hade berättelsen främst handlat om mönstersamhället Sverige, som djup fattigdom och sen urbanisering till trots blivit ett välfärdssamhälle och en föregångsdemokrati. Nu tecknas bilden av monstersamhället Sverige upp; ett land som genom social ingenjörskonst, förlegade könsroller, exploatering av naturresurser och utsugning av andra länder drivit landet in i en humanitetens och miljöns kris.²²⁸

Så väl humanitetens som miljöns hotade tillstånd - inom ekologin ett och samma - blir arbetsuppgifter för landskapsarkitekterna. Båda aspekterna ryms i begreppet *miljö*, som i ekologins fotspår i princip ersätter begreppet natur.²²⁹ Landskapsarkitekternas arbetsfält kallas hädanefter *utemiljö*, och submiljöer sådant som lekmiljö, närmiljö, boendemiljö, trivselsmiljö, kontaktmiljö, kompensationsmiljö och stadsmiljö.²³⁰

223 Fernqvist m fl, 1982, s. 119

224 Carson, 1962, s. 198

225 Ekologi hade funnits som en disciplin inom naturforskning sedan slutet på 1800-talet, så det handlade om att väcka liv i gamla idéer.

226 Carson, 1962, s. 23

227 Carson, 1962

228 se vidare Wiklund, 2006

229 Sörlin, 1993, s. 356

230 se miljö-terminologi i t ex Bengtsson & Bucht, 1973, STAF, 1973-B, Blom, 1969, Friberg, 1968

TRÄDGÅRDSARKITEKTEN BLIR PLANERARE

En markant intresseförskjutning inom kåren hade börjat märkas redan under 60-talet, och var vid 70-talets inträde påtaglig. Att odsla talang på privata uppdrag ansågs som slöseri, istället skulle man jobba för allmännyttan.²³¹

Inställningen rimmar med tidsandan och matchas av förändringar i utbildningen. Sedan tidigt 60-tal hade trädgårdsanläggningskursen varit ersatt av en femårig akademisk utbildning, en omorganisering som skett i samma veva som hela det svenska universitetssystemet reformerades.²³² Utbildningen låg som en del av hortonomprogrammet som öppnade för examen i antingen trädgårdsodling eller trädgårdsarkitektur.²³³

Utbildningssituationen ansågs snart otillfredsställande. 1971 separeras hortonomprogrammets två grenar, och trädgårdsarkitektur byter namn till landskapsarkitektur. Namnbytet markerar att kåren arbetar med en ny slags projekt i en större skala än tidigare.²³⁴

I den statliga utredning som föregår sistnämnda reform hänvisas till tidens stora miljöintresse. Söktrycket till hortonomutbildningen hade ökat markant under ett par års tid, och det ansågs problematiskt att ungdomar med miljöintresse hamnade på en utbildning med *"rent arkitektonisk inriktning med en arbetsmetodik som kan jämföras med arkitektens."*²³⁵

Hortonomerna skulle få rädda miljön utan att behöva lära sig hantera en skalstock. Även för landskapsarkitekterna definierades en *samhällsroll*. Studier för bildnings skull stod inte längre högt i kurs, nu gällde det att tillgodose samhällets behov av kompetens.²³⁶ Situationen står i stark kontrast till 30-talets, då ett litet klientel från överklassen blev trädgårdsarkitekter även om det ibland varken bidrog till allmännyttan eller tryggade den egna försörjningen.

Den statligt tilldelade roll man nu fick löd: *"[d]e ska med en bas inom naturvetenskapliga ämnen i motsats till arkitektens tekniska, men med samma projekteringsmetodik som denne, arbeta med aktiv planering av den yttre fysiska miljön."*²³⁷ Med teknik och naturvetenskap tycks man mena att en adekvat miljö kan tillgodoses. Den statliga attityden möter ifrågasättande. Redan nämnda stadsträdgårdsmästare Blom menar att *"[v]i får dock inte glömma en detalj i stadsbyggnaden, nämligen trivselmiljön. Skönheten, det estetiska spelar därvid en stor roll. Enbart genom meka-*

231 Gustavsson, 1999-B, s. 16, Gustavsson, 2000-B, s. 17

232 Se Frängsmyr, 2004, s. 309ff Reformen innebar bland annat att många fria kurser ersattes av färdigsydda program. Antalet elever på svenska universitet ökade, universitetsutbildning var inte längre ett privilegium för rika/stipendiater.

233 Bucht, 1991, s. 11

234 Bucht, 1991, s. 11f

235 Fernqvist m fl, 1982, s. 119 återger med egna ord vad utredaren Börje Åberg fastslagit.

236 se vidare Frängsmyr, 2004, s. 309ff

237 Fernqvist m fl, 1982, s. 119 återger med egna ord vad utredaren Börje Åberg fastslagit. Den naturvetenskapliga kunskap som omnämns gäller markvetenskap och ekologi. Hortikulturell växtkännedom lyfts inte fram.

*nik kommer man inte hela vägen fram.”*²³⁸

Landskapsarkitekternas stöd i den nya yrkesrollen heter vetenskap. Man lutar sig både mot forskning som börjat produceras vid nybildade *Institutionen för trädgårdsarkitektur och naturvård*,²³⁹ och mot andra professioners resultat. Samma uppfattning som Carson spridit – att tvärvetenskapligt samarbete är nyckeln till framgång – märks på utbildningen. Övning i tvärfackligt grupparbete blir ett centralt studiemoment. För att kunna ta beslut om den yttre miljön i dessa tider måste man kunna värdera motstridig information.²⁴⁰

Det främsta redskapet tillhanda heter landskapsanalys, en metod lanserad av landskapsarkitekten Ian McHarg. Redan under 30-talet hade *funktionsanalys* omstöpt trädgårdsarkitekternas arbetsprocess. McHargs teori baserades på uppfattningen att varje enskild plats har ett av naturen förutbestämt användningsområde; lämplig funktion var därmed avhängig naturbetingelser.²⁴¹

Mer konkret medför landskapsanalysen att landskapsarkitekter börjar kartlägga markanvändningsanspråk.²⁴² Detta upptar dock inte hela studietiden; kring decennieskiftet 1970 blir också formlära för första gången en kurs i sin egen rätt. Initiativet möter liksom på 30-talet tvivel: kan verkligen ett lantbruksuniversitet utan konstnärlig tradition lära ut detta? De naturalistiskt sinnade eleverna som tillhör en 68-generation som tar avstånd från begrepp som estetik, ifrågasätter vad kunskap om auktoritärt styrande former överhuvudtaget ska tjäna till.²⁴³

Huvudlärare vid denna tid och svensk landskapsarkitekturs första professor är Per Friberg, som direkt efterträdde Hermelin på utbildningsposten. Det har argumenterats för att tillsättandet av Friberg ska ses som ett uttryck för kårens trendbrott bort från en utpräglad naturalistisk hållning. Friberg har dubbelexamen i trädgårdsarkitektur och arkitektur, och tar inte avstånd från formen som fenomen. Istället deklarerar han att han låter sig inspireras av såväl Brandts naturalism som Sørensens formalism.²⁴⁴

Förutom nya förhållningssätt för att tackla tidens ekologiska insikter samt diskussioner om formens vara eller icke vara, hamnade stadsmiljöns sociala aspekter på tapeten. Välkände landskapsarkitekturprofessorn Sven-Ingvar Andersson skriver så sent som 1969 att ”[d]et är först på sistone som man har upptäckt, att stadens uterum har stor betydelse för den sociala kontakten och därmed för den mentala hygien.”²⁴⁵ Främjande av mänsklig kontakt istället för maximalt med solljus

238 Blom, 1969, s. 83 OBS omvänd kursivering

239 Fernqvist m fl, 1982, s. 118

240 Fernqvist m fl, 1982, s. 119f återger vad Börje Åberg fastslog i den statliga utredningen

241 McHarg, 1971, s. 103ff, se vidare Schibbye & Pålstam, 2001

242 En metod som senare utmynnar i GIS; Geographic Information System

243 Helgeson & Nyberg, 2000, s. 29, Hauxner, 2010, s. 24, Fernqvist m fl, 1982, s. 119, Möller, 2006, s. 41ff

244 Friberg, 1968, se också Blennow, 2002, s. 359ff återberätta hur Thorbjörn Andersson analyserar sin lärare Friberg och hur Andersson menar att valet föll på Friberg som Hermelins ersättare.

245 Andersson, 1969-A, s. 9

blev det nya sociala rättesnöret när modernismen ifrågasattes. Den danska arktekten Jan Gehl förser även svenska landskapsarkitekter med metoder för detta, och som Hauxner uttrycker det var ”[m]idlet till lösningen ... af formel karaktär”.²⁴⁶ Snarare än fler extensiva grönytor i modernismens namn, menade man nu att det behövdes mindre rumsbildningar, levande gatumiljöer och väldefinierade torg.²⁴⁷

I samband med namnskiftet från trädgårdsarkitektur till landskapsarkitektur vid decennieskiftet 1970 har professionen tagit ett rejält kliv bort från mellankrigstidens konstnärliga naturumgänge mot ett mer vetenskapligt. Sedan 30-talet har vi sett hur utbildning och yrkeskompetens gått från att vara praktisk och konstnärlig till att bli akademisk med stor förkärlek för positivistisk naturvetenskap. Där 30-talets trädgårdsarkitekter menade att formen skulle ge sig om man hittade funktionen, menar 70-talets landskapsarkitekter att funktionen skulle ge sig om man analyserade miljön. Landskapsarkitektur tycks allt mer handla om att bevisa, övertyga och undvika feldata, eller som McHarg uttryckte det om sin metod ”[a]ny other person, accepting the method and the evidence, is likely to reach the same conclusions”.²⁴⁸

246 Hauxner, 2010, s. 27

247 Gehl, 2006, [1971], se t ex s. 43ff

248 McHarg, 1971, s. 105

IDEAL OCH DEBATTKLIMAT

I NATURENS ELLER SAMHÄLLETJS TJÄNST?

Tidskrifterna vid decennieskiftet 1970 upptas både av debatt om landsbygdens omvandling, vilken vi börjar med att kika på, och av frågan om hur man ska uppnå en adekvat bostadsmiljö i miljonprogrammen, vilket vi återkommer till. Oberoende av debattämne kan konstateras att kåren inte har börjat publicera sig vetenskapligt i någon vidare utsträckning. Debattunderlaget utgörs av agitatoriska inlägg, ofta med hänvisning till andra professioners expertiskunskap.²⁴⁹

Landsbygdens exploatering delar kåren i två läger: ja- och nej-sägare. Yrkesrollen tycks ha blivit så komplex, tidens ställningstaganden så svåra och studentgenerationens kritik så stark att en gemensam värdegrund inom kåren saknas. Sven-Ingvar Andersson, vid det här laget en veteran i branschen, kastar ur sig frågan ”[h]ar vi ett handlingsprogram? Har vi ett mål för vårt arbete?”.²⁵⁰

Med miljörörelsen följde en utbredd dialektisk naturuppfattning. Ingen tycks längre tro att människan kan fortsätta bete sig som naturens härskare ostraffat. Naturen har fått dubbla roller, som fortsatt råvaruskafferier men också som social och emotionell tillgång och *förutsättning*.²⁵¹ Där vissa inom kåren ändå visar prov på en fortsatt pragmatisk natursyn, det som här kallas formalism, efterfrågar andra mer betänksamhet, det som här kallas naturalism.

249 Angående samröre med andra yrkesgrupper, främst biologer och ekologer, se vidare Hauxner, 2010, s. 25. Enligt Bucht, 1991, s. 8 är det först på 80-talet som landskapsarkitektur har en institutionaliserad forskningsstruktur.

250 Andersson, 1969-A, s. 7

251 Nihlén, 1970-B, s. 117

Tidens ja-sägare agerar enligt den samhällsroll man tilldelats. I den ena artikeln efter den andra där kraftverksutbyggnader, kärnkraftverksetableringar eller vägdragning beskrivs heter det att man *"åtog sig uppgiften"*,²⁵² lovar att sträva efter att uppnå *"det bästa resultatet"*,²⁵³ och *"anser att det är vår plikt mot samhället, att delta i och eventuellt leda denna utveckling."*²⁵⁴ Av tonfallet att döma agerar många snarare av lojalitet än entusiasm. Samtidigt bör sägas att det vid denna tid fanns en acceptens för kärnkraft inom miljörörelsen, och att bilism inte tillhör de moderna fenomen som omnämns som miljöhot i Carsons bok.²⁵⁵

Vad gäller placering och utformning av anläggningarna avspeglas hos formalisterna en natursyn som inte värjer sig för mänskliga avtryck. Om ett älvområde som i samband med en kraftverksutbyggnad omstöpts till helt ny skepnad konstateras osentimentalt att *"[n]ästa generation sollefteåbor kommer inte att kunna skilja mellan vår Herres och kraftverksbyggarens landskap."*²⁵⁶

Många uppmanade dock till ett ifrågasättande av tidens officiella miljöpolitik, såväl bland verksamma landskapsarkitekter som hos en majoritet av tidens studenter. Friberg, under studentrevolten -68 engagerad i utförandet av Sturups flygplats och Barsebäcks kärnkraftverk, har vittnat om hur hela studentkullar bojkottade hans föreläsningar.²⁵⁷

Den argumentation som de nej-sägande naturalisterna ikläder kritiken mot det moderna projektet är mångbottnad, något som sammanfaller väl med Carsons ton. I *Tyst vår* frågas det retoriskt om man ännu en morgon vill vakna till vacker fågelsång, eller om man föredrar att gå dinosauriernas öde till mötes.²⁵⁸ Jargongen är således romantisk men samtidigt dystopisk. När exploateringens negativa konsekvenser återopas från naturalistiskt håll handlar det både om nostalgi över svunna visuella naturliga värden och om förlorade ekonomiska, tekniska och ekologiska kvaliteter.²⁵⁹

252 Sjöstrand, 1968, s. 19

253 Segerros, 1971-C, s. 139

254 Andersson, 1969-A, s. 7

255 Carson, 1962, för perspektiv på kärnkraftsfrågan se Nihlén, 1970-B, s. 42, Nihlén, 1972, s. 124f, Holmquist, 1968

256 Sjöstrand, 1968, s. 27 beskriver ett landskapsprojekt utfört av Per Friberg

257 Möller, 2006, s. 41ff, 58, Andersson, 2011, s. 12, se vidare Frängsmyr, 2004, s. 344ff

258 Carson, 1962, se exempel på denna jargong t ex s. 129, 229f

259 se t ex Segerros, 1971-A

I HUMANITETENS NAMN

Helt i linje med postmodernismens generella kritik av modernismen väcktes vid denna tid inom arkitekturen stark kritik mot modernismens åverkan på stadsmiljöerna.²⁶⁰ Rivning av äldre strukturer, kontorisering av innerstäder och bilismens ständiga företräde möter nu motstånd.

Landskapsarkitekterna är en del av denna våg. Hård kritik riktas mot senmodernismens utemiljöer. Nu heter det att *"inte bara bilarna ... skall ha plats i anslutning till husen"*.²⁶¹ Med den förändrade natursyn som miljörörelsen innebar, följde en ganska utbredd upplevelse av att natur snarare än kultur är människans rätta väsen. Botet mot vad man upplevde som sterila avhumaniserade miljöer kom så småningom att heta naturligt.²⁶²

Låt oss backa bandet innan vi återkommer till *"naturalismens tid"*.²⁶³ Vid vändpunkten hade trädgårdsarkitekturen nått en fas där estetiska ideal inte nämnvärt påverkade utformning. Allt handlade om ekonomi, maskinutrustning och standardisering. Byggherrar krävde billiga lösningar, enorma gräsklippare fordrade okomplexa ytor, och staten begärde att trygghetsföreskrifter efterlevdes. När typisering vid 30-talet först tagit sin plats inom trädgårdskonsten hade initiativet välkomnats,²⁶⁴ nu menar man att utvecklingen nått mekaniseringens rand.²⁶⁵

Utformningen av flerfamiljshusens utemiljöer, även kallade *friytor*, *friarealer*, *grönytor* eller *allmänningar*, kännetecknades av vidd. På 30-talet hade det lagstadgats om parkmark, vid den här tiden hade lagstiftningen hunnit påverka också hur parkmarken skulle utföras, med likartade öppna ytor som resultat.²⁶⁶

Den formalistiska modernismens förkärlek för konst och karaktärsfulla växt-individer låg långt ifrån den formalistiska praktik som under senmodernismen realiserades i miljonprogrammen. Växternas urvalskriterium tycks ha hetat robust, och planteringsformerna monokultur och marktäckare. Ett begränsat urval arter, med fördel slitstarka, snabbväxande och billiga, användes i överflöd. Planteringar behandlades enligt samma slit-och-släng princip som övrig konsumtion; skötselkrävande perenner hade ersatts av sommarblommor som smidigt kunde kastas efter varje säsong.²⁶⁷

Att den rationella utveckling som bostadsmiljöerna gick till mötes hade sin

260 Postmodernism kallas inte för en rörelse på samma sätt som modernismen på grund av avsaknad av tydligt framåtblickande agenda. Istället kallas den för en *kritik*.

261 STAF, 1973-A

262 se t ex Mygind, 1971, s. 78, Tengwall, 1971, FST, 1969, STAF 1973-B, STAF, 1974, Andersson, 1969-B, Bengtsson & Bucht, 1973, Friberg, 1968, Nilsson, 1971, Nihlén, 1970-B, s. 22

263 Hauxner, 2010, s. 24

264 se t ex Bülow-Hübe, 1930, välkomna denna utveckling

265 STAF 1973-B, Tengwall, 1971, Gustavsson, 2001, s. 37ff, Flinck, 1994, s. 204

266 Bucht, 1997, s. 6, 44, 117f, Ordet *friyta* lyfts fram i Bucht & Widgren, 1973, t ex s. 5

267 Bengtsson & Bucht, 1973 t ex s. 6, 13, 18, Flinck, 1994, s. 204, Gustavsson, 1999-B, s. 8, Gustavsson, 2001, s. 27, 41

parallell i landsbygdens samtida omvandling påtalas av Carson. Inom skogs- och jordbruket, precis som i bostadsmiljöerna, var tendensen allt större arealer med färre antal grödor. Rationalitet premierades, och strävan efter en skötselfri natur i perfektion upprätthölls på landsbygd liksom inom trädgårdsskötsel med hjälp av kemiska bekämpningsmedel.²⁶⁸

Hur hade utvecklingen inom landskapsarkitekturen kunnat nå hit, till ett stadium som nästan ingen tycktes tillfreds med? En orsak ligger säkert, som Gustavsson påtalar, i senmodernismens avsaknad av motrörelse.²⁶⁹ Under miljonprogrammets hastiga uppförande framfördes inga högljudda alternativ. Rådande terminologi tycks ha influerat även de mest naturalistiskt lagda; i början av 70-talet håller Hermelin i en så kallad *rationaliseringskurs*.²⁷⁰

Flinck, och många med henne, knyter utvecklingen främst till rådande byggteknik. Hon menar att avsikten med 60- och 70-talets miljonprogramsmiljöer varit att åstadkomma en naturalism i likhet med 40- och 50-talets modernistiska sådan. Istället för funktionalismens ideal "hus i park" hade byggena till besvikelse efterlämnat "*hus i naturrester*".²⁷¹

70-talets samtida naturalister delar inte denna förmildrande syn. När man nu gör uppror mot formalistiska principer är det inte en konkurrerande arkitektkår, och inte heller bara tidens maskineri, som ligger i skottlinjen. De kapitalistiskt drivna beställarna kritiserar förvisso, men man ifrågasätter också den egna kårens prestation. Det höjs röster om att en statisk syn på växtlighet har letat sig in hos planerare, och att denna upprätthålls av tidens redovisningsteknik.²⁷² Liknande tongångar hänger kvar i dagens diskurs, där det ibland uttrycks att CAD som redovisningssystem inte bereder tillräckligt stort utrymme för flexibilitet.²⁷³

Naturalisterna menar också att den senmodernistiska formella utvecklingen tillåtits fortgå på grund av en utbredd missuppfattning. Denna menar de ligger i "*föreställningar om att de boende önskar ordning och reda*".²⁷⁴ I en tid då gröna vägen var en trend är det säkert en helt rimlig samtidsanalys att många brukare föredrog naturalism.²⁷⁵ Hur det verkligen låg till med den saken ligger dock utanför denna berättelses rymd.

268 Carson, 1962, s. 26

269 Gustavsson, 2001, s. 25

270 STAF, 1974

271 Flinck, 1994, s. 264

272 se t ex Persson, 1983, trycksak utan sidnummer, Bengtsson & Bucht, 1973, s. 14

273 se t ex Mygind, 1971, Nilsson, 1971, Bengtsson & Bucht, 1973, s. 6f, 14

274 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 49

275 *Gröna vägen* var en ruraliseringstrend som främst märktes bland tidens unga med anknytning till alternativrörelsen

DET NATURLIKA ÄR DET RÄTTA

Inspirationskällan för svensk landskapsarkitektur blir vid 70-talet den ”naturliga naturen”. Istället för att som 30-talets naturalister prata om romantiska anläggningar, säger man nu *naturlika*. Rachel Carson hade gjort världen uppmärksam på att artrikedom, så kallad biodiversitet, var avgörande för människans överlevnad, och detta blev därefter ett ideal även i konstruerade anläggningar.²⁷⁶

Stöd för preferensen finner man i vetenskapen – naturalism ansågs ekologiskt fördelaktigt.²⁷⁷ Hauxner har formulerat det som att artrikedom blev *vackert* i samband med att det förstods som nödvändigt.²⁷⁸ Samtidigt ska sägas att ord som vacker, skönhet eller estetik inte är de man argumenterar utifrån.

Tidens landskapsarkitekter upplever sig besitta ett socialt ansvar, man vill bidra till en dräglig livsmiljö. Med naturalism inpå husknuten ska människan knyta kontakt med naturen. Genom denna koppling menar man att hon kommer att känna större lugn, uppleva fler sinnesförnimmelser och tillgodo göra sig en betydelsefull regional och lokal förankring. Man menar också att naturalistiska miljöer ger barn friare lekmöjligheter, vilket tränar dem i sociala spel, samt ger en pedagogisk förståelse för hur mat bli till.²⁷⁹

Inom debatten förekommer tongångar som man gärna förknippar med 70-talet. Här återfinns antikonsumism, det heter att *”lönnesor [är] ett mer tillfälligt komplement till köpta leksaker”*.²⁸⁰ Angående ett av byggherrar avvisat förslag om att plantera fruktträd i ett bostadsområde märks tidens betoning på jämlikhet och solidaritet: *”[d]essutom anføres från byggherrehall svårigheter att fördela frukten på ett rättvist och konfliktlöst sätt”*.²⁸¹

Landskapsarkitekterna Rune Bengtsson och Eivor Bucht presenterar i ett naturalistiskt manifest vid namn *Inte bara berberis* en metod för att komma närmare det naturlika idealet. Denna kallas dynamisk växtplanering, idag skulle man nog snarare säga växtgestaltning eller växtkomposition.²⁸²

Planerare och förvaltare – tidens trädgårdsmästare – uppmanas i manifestet att skaffa sig ett aktivt förhållningssätt till sina projekt. Istället för att färdigställa en anläggning i ett svep förespråkas metoder som förplantering, föryngring och förflyttning av uppvuxet naturmaterial.²⁸³

276 Carson, 1962, Bengtsson & Bucht, 1973, Hauxner, 2010, s. 24, 250, 260

277 se t ex Bengtsson & Bucht, 1973, s. 9

278 Hauxner, 2010, s. 23

279 se t ex Blom, 1969, s. 83, Nihlén, 1970-A, Bengtsson & Bucht, 1973, s. 5, 9, 18, 29, 49, STAF, 1973-A, STAF, 1973-B, Friberg, 1968, s. 224, Lundberg, 1968, s. 80, Gustavsson, 1981, s. 21

280 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 40

281 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 42

282 Bengtsson & Bucht, 1973

283 Bengtsson & Bucht, 1973

Idén som sådan var inte ny. Redan på 30-talet lät det så här: *"om man icke från början tänker på, vad som skall bortgallras, och angiver detta, uteblir gallringen ... och trädgården blir tidigare förvuxen än nödvändigt varit"*,²⁸⁴ om vilket det konstateras att *"[d]etta framhålles alltid men efterleves sällan"*.²⁸⁵

Hauxner menar att målet med tidens landskapsarkitektur var att *"give rum til naturen"*.²⁸⁶ Det faktum att även djur blev en målgrupp att ta hänsyn till i stadsplaneringen vid denna tid, skulle kunna vara ett sätt att bekräfta detta uttalande.²⁸⁷ Redan under funktionalismen hade det argumenterats för djur i staden men då enbart utifrån människans höga nöjes skull.²⁸⁸ I svallvågorna efter Carsons hot om utebliven fågelsång understryks istället det symbiotiskt fördelaktiga i samlevnad mellan människa och djur.²⁸⁹

Även om den artikulerade estetiken lyser med sin frånvaro i debatten, poängteras ofta vikten av att stimulera människans sinnen varav synen är ett. Bengtsson och Bucht skriver till förmån för biodiversitet att *"[e]n massverkan av rönnar fulla med röda bär kan ge ett mäktigt förstahandsintryck, men det kan vara intressantare att få uppleva träd och buskar med olika sorters frukter"*.²⁹⁰ En snarlik men mer tillåtande utsaga angående tillämpningen av massplanteringar kommer från Holger Blom som säger att *"[f]orm och färg och harmoni och föralldel också ibland en och annan chockverkan spelar en stor roll i tillvaron"*.²⁹¹

Närmare ett tecken på att det trots allt fanns formalistiska tendenser även på stadsutformningens skala vid denna tid har jag inte funnit. I artikeln uppmanar Blom sina samtida kollegor att komma ihåg att olika sorters parker och anläggningar, även formella, bidrar till en variationsrik miljö vilket han argumenterar för som socialt fördelaktigt.²⁹²

284 Bülow-Hübe, 1930, s. 14

285 Bülow-Hübe, 1930, s. 13

286 Hauxner, 2010, s. 100

287 se t ex Bengtsson & Bucht, 1973, s. 45ff

288 Bülow-Hübe, 1930, s. 15, förpräkar dammar i parker för uppvisning av fåglar

289 se t ex Nilsson, 1971, Bengtsson & Bucht, 1973, s. 6, 45

290 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 29

291 Blom, 1969, s. 83

292 Blom, 1969, s. 75 Artikeln är skriven i samband med, eventuellt i försvar för även om detta inte är tydligt uttalat, restaureringen av *Kungsträdgården* i Stockholm.

TONER I TIDEN

NATURALISTEN SÄGER

Miljön skall skyddas
Miljön skall bevaras

FORMALISTEN SÄGER

Naturen skall användas
Landskapsarkitekturen skall vara visionär

EN RÖST I TIDEN SÄGER

*"Naturen slår tillbaka"*²⁹³

NATURALISTEN SÄGER

*"I naturen..."*²⁹⁴

FORMALISTEN SÄGER

*"Nästa generation ... kommer inte att kunna skilja mellan
vår Herres och kraftverksbyggarens landskap."*²⁹⁵

293 Carson, 1962, s. 294

294 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 18, många utsagor i skriften inkluderar denna natursvärmande fras, se t ex s. 21, 22

295 Sjöstrand, 1968, s. 27

6

2010

EN SAMTIDSANALYS

*”Efter år av hegemoni för design och gestaltning
upplever kåren nu en viss formutmattning”²⁹⁶*

²⁹⁶ Andersson, 2011, s. 10, konstaterande efter att, som vi strax ska se, -80 och -90-talet gick i formstyrkans tecken

Som ett sista avstamp gläntar vi på dörren till dagens debatt. Vi möter en kår som inte längre vill se någon motsättning mellan natur och kultur. En park kan vara grå, ett torg kan vara grönt. I klimatförändringarnas tid märks åter en jargong med naturalistiska förtecken – men hur ser det egentligen ut bland projekten?

KAPITELPROLOG

Som sig bör övergick 70-tal i 80- och 90-tal, och nyliberalismens vindar blåste. Nu ville man bli konkret igen. Svenska landskapsarkitekter börjar kalla sin praktik för *design*, och går målmedvetet in för att marknadsföra yrket som konstnärligt. Enligt landskapsarkitekten Thorbjörn Andersson är vändningen en direkt reaktion på den naturvetenskapliga och socialt inriktade utveckling professionen tagit under 70-talet.²⁹⁷

Mycket inspiration vid den här tiden kom från Frankrike där formalismen behållit en stark position allt sedan 1600-talet. Tävlningen om *Parc de la Villette* i Paris blir internationellt trendsättande. I vinnande förslag är inte naturen inspiration, istället betonas kulturhistorien. Formen parken inordnas i är dekonstruktivistisk, olika formella strukturer har lagts på varandra.²⁹⁸

Decenniernas formella mönstervärld inspirerades av allt från DNA-molekylen till den nya representationsmodellen collageteknik. Under olika faser märks förkärlek för former som raka linjer, diagonala linjer, cirklar eller perfekt formade organiska figurer. Det artificiella har blivit legitimt.²⁹⁹

En förkärlek för väldefinierade former märks också inom stadsplaneringen. Strömningen *New Urbanism* vill hitta tillbaka till stadens klassiska proportioner, så som de såg ut före modernismen. Åter byggs hus i kvartersstruktur.³⁰⁰

Är det inte design man sysslar med som praktiker är det således kanske *urban design*. Om man har jobb vill säga. När miljonprogrammet var genomfört gick luften ur byggbranschen. En märkbar följd av detta var att det startades många enmanskontor inriktade på privata trädgårdsuppdrag. Vid dessa decennier dyker det också upp nya projektområden för kåren. Industrier och hamnområden i städerna avvecklas och lämnar platser efter sig.³⁰¹

Alternativrörelsen gör sig emellertid ännu påmind. Under 80-talet blir bru-

297 Andersson, 2011, s. 10, Hauxner, 2010

298 Hauxner, 2010, 87ff, Svedberg, 1988, s. 196

299 Hauxner, 2010, s. 56ff, 144, 210

300 Andersson, 2011, exemplifierar *Jakriborg* i Hjärup som realiserad *New Urbanism*.

301 Persson m fl, 1991, s. 17ff, LAR, 1990-A, se vidare Hauxner, 2010, s. , 194, 198ff, 262ff

karmedverkan ett honnörsord, vilket har sin tydliga parallell i kritiken av centraliserad makt. Samtidigt dyker stadsekologi upp som begrepp, helt i linje med tidens populära kretsloppstanke. Utan motsättning mellan natur och kultur kan man hjälpa naturliga processer på vägen. Dagvattenhantering, friväxande gräs, och fasader beklädda med arkitektens räddning blir medel mot målet bättre mikroklimat.³⁰²

Forskningen vid Alnarp har vid denna tid institutionaliserats, och naturalismen har ännu ett starkt vetenskapligt fotfäste. De studenter som reagerade i efterdyningarna av -68 har hunnit bli forskare och omsatt sina idéer. Ett av de större forskningsprojekten heter *Natur-lik [sic.] grönytor, – skötselintensiv växtlighets uppbyggnad, skötsel och funktionslämplighet i parker och bostadsområden*.³⁰³

Landskapsarkitekten Roland Gustavsson är delaktig i projektet, och beskriver hur det som på 70-talet kallades *bevvara* natur i själva verket var en strävan efter att *konstruera* natur. Principen, på 80-talet ännu gällande, var att i landskapsarkitektoniska projekt uppnå en så hög igenkänningsfaktor som möjligt med naturen utanför staden. Det heter fortfarande att utfallet bidrar till en lokal och regional förankring, vilket anses positivt. Ett annat argument för tidens naturalism är att den håller skötselkostnaderna låga. Naturalism har blivit det nya billiga.³⁰⁴

Att dessa decennier, präglade av såväl det ekologiska uppvaknandet som postmodernistiskt tvivel kring det mesta, gav utrymme för att inspireras av såväl natur som kultur, samt öppnade för valet att se dem som motsättningslösa, menar Hauxner. Det vackra, vilket man åter fick säga, uppstod ofta i överensstämmelse med naturens processer. Hon exemplifierar denna tanke med branschens då uttalade fascination för kortenstål, ett material där naturen förädlat en kulturprodukt. Samtidigt förenades – då som nu – begrepp som ekologi, ekonomi och teknologi, vilket öppnade för användning av nya material som gummi eller plast.³⁰⁵

Som vi har följt genom denna berättelse har yrkets arbetsfält och kompetens hela tiden breddats. En likartad utveckling hade pågått inom de andra arkitektyrkena. År 2002 tas det beslut om att samtliga fyra yrkesförbund; *Landskapsarkitekternas riksförbund* (LAR), *Svenska Arkitekters Riksförbund* (SAR), *Fysiska Planerarens Riksförbund* (FPR) och *Svenska Inredningsarkitekters Riksförbund* (SIR) ska slås samman med förbundens redan tidigare gemensamma fackförbund *ArkitektFörbundet*.³⁰⁶

Den nya breda intresseorganisationen kallar man *Sveriges Arkitekter*. ”Vi inom

302 LAR, 1990-A, Wiklund, 2006, s. 311, Hauxner, 2010, s. 56ff, arkitektens räddning var tidens namn på den snabbväxande klätterväxten *Bokharabinda*

303 Fernqvist m fl, 1982, s. 121, Gustavsson, 2012, muntl. med.

304 Gustavsson, 1981, se t ex s. onummerat förord, 8, 20ff

305 Hauxner, 2010, s. 56ff, 144, 268

306 se vidare Näslund, 2012

LAR var mest tveksamma och det beror på att vi var den mest udda yrkesgruppen,”³⁰⁷ säger landskapsarkitekten Bengt Isling, vid tiden för sammanslagningen ordförande för LAR, när han tio år senare tänker tillbaka. Att stå utanför sågs emellertid inte som ett alternativ. Motiven till sammanslagning var flerfaldiga. En aspekt som lyfts fram av samtliga förbunds tidigare ordföranden var att ge kåren ett större ansvar och inflytande över samhällsutvecklingen. Man ville skapa en stark enad röst gentemot politiker och beställare.³⁰⁸

307 Näslund, 2012, s. 52 återger Bengt Isling

308 Näslund m fl, 2012. Reaktioner som sammanslagningen mötte gällde framförallt oro huruvida man skulle få behålla de gamla yrkestitlarna samt kritik mot det faktum att fackförening och yrkesförbund blev ett och samma.

KÅRENS ARENA

DEN GLOBALA NATUREN

För samtidens landskapsarkitekter är naturen ständigt närvarande. Språket vi använder för att debattera om den har emellertid ändrat karaktär. På 70-talet kretsade argumentationen kring begrepp som miljö eller ekologi, idag handlar diskursen i högre utsträckning om klimat och hållbarhet.

Begreppet *hållbarhet* har kommit att genomsyra hela samhällsdebatten. Ett hållbart agerande ska på samma gång ha naturens, människans och ekonomins bästa i sikte. Det påtalas ofta från olika håll att begreppet är så omfattande, missbrukat och inte sällan motsägelsefullt i sin ambition att det blivit urvattnat. Likväl är det ett begrepp som man förväntas förhålla sig till.

Genom arkitektkårens enade röst *Sveriges Arkitekter* har även landskapsarkitekterna fått en hållbarhetsagenda. År 2008 gav förbundet ut ett politiskt manifest i vilket det fastslås att *"den hållbara staden är komplex, mångfunktionell, tät, processinriktad och ser till stadsmiljöns mjuka värden."*³⁰⁹ Det program som de funktionalistiska arkitekterna drev, där uppluckring av städer genom parkmark ansågs positivt, är därmed högst avlägset.³¹⁰ Professorn i landskapsarkitektur Carola Wingren konstaterar att *"[d]e nya målen för förtätning sätter grönytornas totala sammanhang och mängd på spel."*³¹¹

I dagens naturumgänge finns en tendens att mål och medel glider allt längre ifrån varandra. Den arena där landskapsarkitekten verkar är fortfarande som regel lokal eller regional, men flera av de resultat av arbetet som eftersträvas har flyt-

309 Sveriges Arkitekter genom, Ullstad, 2008, s. 8. Ifrågasättande av idén om den täta staden som det mest hållbara alternativet kommer inte att diskuteras här, utsagan ger bara uttryck för vad kårens officiella röst säger.

310 se vidare Asplund m fl, 1931, s. 56

311 Wingren, 2012, s. 40

tat till ett globalt plan. Denna trend symboliseras väl av före detta amerikanska presidentkandidaten Al Gores upplysningskampanj, i vilken han med religiös underton informerar om att människan orsakar växthuseffekten. För kampanjen, som filmatiserad nått storpublik, har Gore belönats med Nobels fredspris.³¹²

I filmen, apropå sentida naturkatastrofer, deklarerar Gore att "*nature has been going crazy*",³¹³ och får därmed naturen att framstå som en motspelare. För att få naturen på rätt bana igen, för att trycka tillbaka dess inneboende hämnd mot kulturen, "*nature's plan*",³¹⁴ finns det konkreta strategier att tillgå. En sådan är att sprida mycket grönska i världen, en annan är fortsatt ekonomisk "utveckling", vad Gore kallar för *grön tillväxt*. Sådan uppnås med ihållande produktion och konsumtion, fast av varor tillverkade med modern teknologi. Huruvida man med dessa medel tillmötesgår naturen eller inte kan enligt Gore mätas.³¹⁵

Även inom samtida landskapsarkitektur märks ett stort intresse för att i hållbarhetens namn räkna på naturumgängets resultat. Med miljöklassificeringssystem som *grönytefaktor* mäts och poängsätts mängd och karaktär grönska i projekt. Metoden är mångfacetterad, och i mycket en retorik för att påverka beställare och byggherrar.³¹⁶ Det är ändå intressant att notera hur kåren, idag ofta kritisk till de standardiseringar och normer som gav senmodernismens likartade öppna grönytor, ännu en gång tillgriper kvantifierbara arbetsverktyg.

Principen ju mer grönska desto bättre möter varierad respons. Hellström Reimer menar att risken finns att man med det gröna döljer andra tillkortakommanden. Hon ställer frågan "*how to distinguish between responsible greening and the short-sighted greenwash that efficiently covers up 'business as usual'*".³¹⁷ Tendensen att oavkortat premiera grönt i hållbarhetens namn kritiseras också för att gå ut över den *estetiska diversiteten*.³¹⁸

Att kombinera grönt med avancerad teknik har blivit allt vanligare. Andersson beskriver en situation där landskapsarkitekturen efter mer än ett sekel av parkpropagerande nu ser sig omsprungen av teknikorienterade arkitekter som får medial uppmärksamhet för socialt oanvändbara gröna fasader.³¹⁹

Samtidigt har kåren de senaste decennierna tillägnat sig en landskapsarkitektonisk teoribildning som baseras mer på mening än teknik. Inom teorin, *Landscape Urbanism*, omfamnas naturen som en medspelare. Likt 90-talets formalistiska stadsbyggnadsideologi *New Urbanism* är även *Landscape Urbanism* en strömning som vuxit fram i USA. Enligt Andersson håller den på att vinna mark

312 Filmen belönades med två Oscarsstatyetter

313 Gore, 2006, minut: 35

314 Gore, 2006, minut: 49

315 Gore, 2006

316 se vidare Stockholms stad, 2012

317 Hellström Reimer, 2011, s. 35

318 Hellström Reimer, 2011

319 Andersson, 2011, s. 11

i ett europeiskt sammanhang, vilket också bekräftas i dagens utbildning och seminarieverksamhet.³²⁰

Landscape urbanism har vissa likheter med 70-talets naturalistiska strömningar, även om denna istället för att vara inriktad på att bevara efterfrågar en aktiv planering. Teoribildningen är akademisk och lutar sig mot disciplinens egna kunskaper, samtidigt som ett professionsöverskridande arbete, liksom på 70-talet, anses vara en nyckel till framgång. Inom teorin lanseras idén om att allt, också staden, är ett landskap. Man tar därmed tydligt avstånd från den McHarg'ska förståelsen av naturen som "det goda" och staden som "det onda".³²¹

Inom *Landscape Urbanism* har dynamik blivit ett ledord. Processer, scenarion, flexibilitet och det temporära betonas. Istället för att sträva efter slutmål talar man om form som tillstånd av en process. Man vill inte längre syssla med stadsplanering, istället heter praktiken stadsutveckling. Tankebanorna har sin korrelation i en idag allt oftare förekommande förståelse av naturen som en kreativ kraft. Hellström Reimer skriver år 2010 att "*nature is inherently creative*",³²² en utsaga som avviker från ekologirörelsens mer statiska natursyn.

Enligt Andersson, betraktat utifrån den amerikanska arenan, förekommer det ömsesidig kritik mellan de praktiskt verksamma landskapsarkitekter som kämpat för att etablera landskapsarkitektur som ett gestaltande yrke, och de mer teoretiskt verksamma som med *Landscape Urbanism* på sätt och vis bryter ner den yrkesidentitet man byggt upp. Kritiken formuleras endera som att man svänger sig med tomma ord, endera som att man efterlämnar meningslösa former.³²³

När man som inom dagens landskapsarkitektur värjer sig mot funktionsuppdelning, dikotomier och absoluta sanningar samtidigt som målen tät och grön ska förenas i stadsutvecklingen, blir begreppen man debatterar med allt mer komplexa. En park behöver inte längre ha något med vegetation att göra utan kan lika gärna vara en betongkonstruktion för skatemöjligheter. Och vad är egentligen skillnaderna mellan *grönyta*, *urban grönska*, *gröna mellanrum*, *grönstruktur* och *stadsgrönska*? Att det inte är helt okomplicerat att argumentera när begreppen blivit så diversa understryks av Wingren, som ringar in ett behov av att utveckla en uppdaterad "grönurban typologi".³²⁴

Intresset för "gröna" frågor tycks alltså stort och varierat i dagens landskapsarkitektoniska debatt. I praktiken däremot verkar begränsade resurser vara ett återkommande problem. Andersson ger en mycket dystopisk lägesrapport för

320 Andersson, 2011, s. 10. Det biennella landskapsarkitektoniska seminariet *Oyster* gick 2011 under namnet *Into the Wild*. Man presenterar seminariets utgångspunkt; "*Well-function and sustainable city spaces share nature's inherit potential for change ... we omit the glossy coffee table design of static and programmed places*", se vidare Sveriges Arkitekter, 2011-A

321 se vidare om Lindholm, 2011, Corner, 2004, Andersson, 2011, Hauxner, 2010

322 Hellström Reimer, 2010, s. 28, med hänvisning till Genosko, 2002, Guattari, 1995

323 Andersson, 2011, s. 10

324 Wingren, 2012, s. 40ff, forskningsprojektet *Urban grönska i förtätad stad* sysslar med sådan begreppsutveckling

2010-talets politiska förutsättningar att bedriva landskapsarkitektur: ”[v]år egen tids värderingar med minimala budgetar för parkbyggnad och framför allt parkskötsel har gjort mig van vid tufsiga, dammiga gräsplaner, överfyllda papperskorgar, tomma plaskdammar och lappade asfaltsgångar.”³²⁵ Tongångarna känns igen. Redan på 30-talet beklagade sig Hermelin över tristessen i de ”kommunala anläggningarna [med] stereotypa och fantasilösa övervintrade och ettåriga utplanteringsväxterna”.³²⁶ Att landskapsarkitektens ambitionsnivå överstiger möjlig realisationsnivå, förvisso inom olika tidars varierande toleransnivå, tycks vara kårens bestående dilemma.

ARKITEKTER PÅ LIKA VILLKOR?

När Bengt Isling ger sin bild av vad den största förändringen för landskapsarkitektens yrkesroll varit det senaste decenniet återopas varken klassificeringssystem i de globala klimatmålen eller akademins teoribildningar. Istället låter det så här: ”[d]å var borden 2,10 långa för att kunna hantera stora ritningar. Nu ska vi korta dem till 1,55 eftersom allt numera finns i datorn.”³²⁷

Arbetslivet har, liksom i många branscher, blivit datoriserat. Kanske förekommer fortfarande en släng av det illustrativa lillebrors-komplex gentemot arkitekter som var uttalat under 30-talet. Lite olika program lärs ut på de olika utbildningarna. Samtidigt har gränserna allt mer kommit att suddas ut. Sedan *Bolognaprocessen* 2006 reformerade svenskt universitetssystem, denna gång för en internationell samstämmighet, har arkitekter och landskapsarkitekter kunnat mötas på samma utbildning.

Utbildningssystemets flexibilitet har kompenserats av en uppstramning i andra änden. *Sveriges Arkitekter* kräver sedan Bologna genomfördes yrkeslivserfarenhet efter avlagd mastersexamen innan titel medges.³²⁸

Nya utbildningsreformer hägrar. En extern utredning har 2012 konstaterat att Alnarp är mer designinriktat än utbildningssätet Ultuna, som anses naturvetenskapligt profilerat. Av besparingsskäl vill man koncentrera landskapsarkitektutbildningen till en ort, och Alnarp föreslås. Allt sedan trädgårdsarkitekter började utbildas i Sverige, och denna utbildning förlades till en lantbruksskola, har lokaliseringen mött ifrågasättande. När nu ännu en reform står för dörren, föreslås den skola som anses ha bäst förutsättning för konstnärlig undervisning.³²⁹

³²⁵ Andersson, 2005, onummerat förord

³²⁶ Hermelin, 1934, s. 27

³²⁷ Näslund, 2012, s. 55 återger Bengt Isling

³²⁸ Näslund m fl, 2012, initialt krävdes 1 år (Gustavsson, 2012, muntl. med.) men numera 2 år.

³²⁹ SLU, 2012, s. 17, för tidigare tvivel se t ex Sørensen, 1935, s. 40 (30-tal), Fernqvist, 1982, s. 118 (60- och 70-tal)

Vart alla dessa reformer kommer att föra landskapsarkitektkåren i framtiden kan man bara sia om. När arkitektskribenten Björn Ehrlemark spekulerar kring byggnadsarkitekternas framtid beskrivs en arbetssituation där projektering har flyttat till CAD-centra i låglöneländer, och arkitekt har blivit en prenumerationstjänst för rådgivning av det befintliga rummet.³³⁰ Han skriver att ”*[i]stället för att leverera ritningar till projekt blir uppdraget att verka som ett sorts mellanting mellan interna fastighetsmäklare, managementkonsult och lokalvårdare*”.³³¹

Beskrivningen är framförd i en krönikas lättsamma tonfall, men ger likafullt uttryck för en samtidsanalys. Bärigheten, och huruvida landskapsarkitekturens ofta åberopade avgörande kontextualisering ändå gör att vi är kårer med delvis olika arenor, må tiden utvisa.

330 Ehrlemark, 2012, s. 98ff

331 Ehrlemark, 2012, s. 98

IDEAL OCH DEBATTKLIMAT

EN FRAGMENTERAD DEBATT

Vad är en landskapsarkitektonisk debatt kring 2010? Man skulle kunna argumentera för att en uttalad sådan inte förekommer idag inom den svenska kåren. Det saknas i nuläget ett inhemskt landskapsarkitekturmagasin. Samtidigt är det många gånger svårt att definiera vad som är landskapsarkitektur när projekt, för- eningsorganisering och organ blivit sammanflätade med andra kårers.

Inom den landskapsarkitektoniska forskningen har utvecklingen gått mot större fördjupning i ett större antal specialområden.³³² Vetenskapen kan ännu vara naturvetenskapligt inriktad, men likväl intressera sig för sådant som miljöpsyko- logi, professionshistoria eller begreppsutveckling.³³³ Beroende på specialintresse publicerar man sig i helt olika organ, vilket gör att det är svårt att skaffa sig en övergripande bild av dagens landskapsarkitektoniska diskurs.

³³² Gustavsson, 2012, muntl. med.

³³³ Alla är barn av sin tid

I ORD ELLER PÅ BILD?

Maria Hellström Reimer menar att arvet efter McHarg fortfarande sitter så djupt fasttetsat i landskapsarkitektens yrkesnorm att *"to design with something other than 'nature' requires very strong arguments"*.³³⁴

Verbala argument för formalism är mer sällsynta än de för naturalism. Premierade tävlingsförslag, idéträdgårdar som blivit både exportvara och turistmagnet, och bildrika projektreportage talar ändå för att ett formellt formspråk där naturtrogenhet inte eftersträfvats också har sin plats i nutida svensk landskapsarkitektur.³³⁵ *Siennapriset* 2012 gick till en park längs Stockholms strandpromenad och motiveringen löd: *"växthanteringen är konceptuellt tydlig ... [t]ätplanterade grupper av träd med mattor av exotiska perenner är så långt från Mälardalsnaturens ursprunglighet man kan komma."*³³⁶

Det förekommer helt klart olika förhållningssätt inom samtidens landskapsarkitektur. Rimligen tolkar man snarare som regel än undantag sin samtid som komplex. Kanske är en tendens som ändå går att ringa in att det föreligger en diskrepans mellan vilka gestaltungsprinciper som tar sig bra i ord respektive bild.

När Hauxner beskriver tidens natursyn omsatt i landskapsarkitektur kallar hon den dominerande trenden för *supernatur*. Hennes tes är att naturen idag har hög status inom kåren, men att den natur som idealiseras är en väl regisserad variant i extrapolerad tappning. Ett resonemang med likartad underton förs av Hauxners landsman Olwig. Han menar att det moderna naturidealet är en *ren* natur, värderad utifrån visuella kvaliteter snarare än ekologiska, en natursyn som enligt honom tyder på en viss rädsla för den mer levande naturen.³³⁷

Svensk landskapsarkitektur har dock, allt sedan 30-talets skandinaviska gestaltungsdebatt, haft en starkare naturalistisk tradition än dansk. I Sverige förekommer ännu vad Hauxner kallar *"[n]aturen som stil"*.³³⁸ En som fortsatt bär upp denna tradition är professor Roland Gustavsson. Tidens variant handlar om att förstå vegetationsgestaltning utifrån de rumsliga strukturer som ständigt ombildas genom växtlighetens inbördes interaktion. Gustavsson argumenterar nu för att denna naturalism är av arkitektonisk och estetisk karaktär.³³⁹

Metoden kan ses som en utvecklad förlängning av de dynamiska principer vi bekantade oss med på 70-talet.³⁴⁰ Den historiska kopplingen sträcker sig emel-

334 Hellström Reimer, 2010, s. 28

335 för tävlingsförslag, icke-naturtrogen gestaltning och diskussion av dylikt se t ex Svensson, 2010, Sveriges Arkitekter, 2009, Sveriges Arkitekter, 2011-B, Näslund, 2009, Lauri, 2009, Lauri, 2010

336 Sveriges Arkitekter, 2012. Parken är *Hornsbergs strandpark*, landskapsarkitekt Bengt Isling, Nyréns Arkitektkontor

337 Hauxner, 2010, Olwig, 1993, artikel saknar sid. nr.

338 Hauxner, 2010, s. 24

339 Gustavsson, 2009, s. 42f

340 Metoden som tillämpas kring 2010 bygger på *strukturmodeller*. Vegetationens olika uppbyggnadsprinciper har

lertid längre tillbaka än så. När Gustavsson beskriver hur han som student slog in på en naturalistisk bana knyter han sig själv till landskapsmålarnas tradition: "*I took my first step from a long-standing interest in landscape painting and drawing towards a more systematic and careful study of trees.*"³⁴¹ Från landskapsmålarens synvinkel erbjuder naturalismen än idag, liksom redan under de engelska parkernas tid, stora kvaliteter. Bakom kameralinsen däremot framstår en formell gestaltning ofta som mer attraktiv.

ESTETIKENS RENÄSSANS

När estetik åberopas inom landskapsarkitektonisk teori idag är det vanligen vare sig former eller stilar som avses, utan den mening som kan utläsas av ett verk.³⁴²

Transformeringen av estetikbegreppet är inte specifik för landskapsarkitekturen. Tvärtom har konst alltmer kommit att närma sig aktivism.³⁴³ Även i tider då estetik lästes som skönhet eller harmoni, kunde konsten därutöver fylla en funktion som förmedlare av budskap. Trenden idag är att budskapet eller meningen allt oftare förmedlas via handling istället för objekt.

När estetik förstås som mening kopplat till handling, hänger estetiken samman med den kreativa processen. Omformuleringen av estetikbegreppet som gjort sig gällande inom landskapsarkitekturen kan kopplas till omformuleringen av naturbegreppet. När naturen förstås som kreativ istället för statisk och form betraktas som ett stadium av en process förstås också estetiken som aktiv.³⁴⁴

Som vi sett genom historiens gång har estetik periodvis lyst med sin frånvaro i debatten, såväl från naturalistiskt som formalistiskt håll. Vare sig under 30-talets modernistiska trädgårdskonst eller 70-talets vetenskapligt förankrade landskapsarkitektur var estetik ett argument som stod högt i kurs. Kring 2010 är det ett begrepp som upplever en renässans.

Brandt menade som tidigare nämnts att formalistisk och naturalistisk estetik erbjuder olika upplevelser, den förstnämnda en omedelbar glädje, den andra en djupare sinnlig känsla. När estetiken kring 2010 åter vunnit legitimitet är samma tanke i omlopp inom den naturalistiska skolan. Roland Gustavsson argumenterar för naturalismen som bärare av en djupare slags estetik än den som förmedlas via förenklade former: "*the difference between a thin or shallow and a deep sense of*

kategoriserats utifrån inspiration hämtad från naturligt växande vegetation.

341 Gustavsson, 2009, s. 43

342 se Gustavsson, 2001, Hellström Reimer, 2010

343 ett program som analyserar utvecklingen är *Kobra om konst och aktivism*, tillgängligt SVTplay

344 se Gustavsson, 2001, Hellström Reimer, 2010

aesthetics.”³⁴⁵

Om estetik istället förstås som mening, kan denna likväl förmedlas via konceptuell formalistisk landskapsarkitektur som via realistisk naturalistisk sådan.

³⁴⁵ Gustavsson, 2009, s. 42, med hänvisning till Carlson, 2002, Berleant, 2000

TONER I TIDEN

EN RÖST I TIDEN SÄGER

*"Plant trees, lots of trees"*³⁴⁶

VILKET AVSPEGLAS I LANDSKAPSARKITEKTUREN

*"När miljöprogrammet ... togs fram var en av utmaningarna
att hitta sätt att åstadkomma en tät stadsbebyggelse
som också är klimatanpassad och grönskande."*³⁴⁷

VISSA STÄLLER SIG FRÅGANDE

*"this now so prevalent greenwash is precisely
the privileging of beauty at the expense of other aesthetic aspects,
primarily diversity and heterogeneity."*³⁴⁸

346 Gore, 2006, timme/minut: 1:27

347 Stockholms Stad, 2012, s. 4

348 Hellström Reimer, 2010, s. 35

AVSLUTNING

FÖRTYDLIGANDE

*”Vad som först och främst är viktigt i denna splittrade tid
är att klara upp begreppen, så att vi inte förgör varandra med ord,
vilkas innehåll och verklighetsvärde vi inte prövat
utan att vi tvärtom enar alla de krafter,
som i grunden vill detsamma”³⁴⁹*

³⁴⁹ Asplund m fl, 1931, s. 198

JÄMFÖRELSE ÖVER TID

NATURALISM & FORMALISM

Ingen tidsperiod eller strömning är så enkelspårig som man ofta gör gällande retroaktivt. Arts- and Crafts-rörelsen under 1890-talet var på samma gång revolutionär som reaktionär. Vid modernismens genombrott på 1930-talet kombinerades rationella idéer med romantiskt nostalgiska. Under miljö-rörelsen på 1970-talet var det apokalyptiska hotet överhängande, men jargongen delvis emotionellt färgad. I hållbarhetens namn kring 2010 heter det att vi måste hålla med resurserna samtidigt som tillväxt fortsätter att vara målet.

I denna sammansatthet - acceptansen för regress och progress, romantik och rationalitet - ryms kanske en del av förklaringen till att formalism och naturalism som förhållningssätt har klarat sig genom hela den period av landskapsarkitekturhistoria vi nu lagt bakom oss. De båda skolorna har vid olika tidpunkter haft ett starkare eller svagare stöd bland professionella och i det stora hela. I perioder har den ena skolan nästan fullkomligt dominerat debatten. I vår samtid tycks det likväl finnas landskapsarkitektur som man endera kan se som förlängningen av en formalistisk tradition, endera som förlängningen av en naturalistisk.

De uttryck som de respektive förhållningssätten tagit sig, och den terminologi som använts för att beskriva dem, har varierat starkt över tid. Detta eftersom begreppen formalism och naturalism tjänat som analysverktyg för att lättare förstå och förmedla en komplex verklighet.

Den skola som här har kallats *formalism* menade Brandt utgick från människans lagar. I denna berättelse tog traditionen avstamp i den egyptiska sedvänjan att formklippa växter. Linjen har därefter kunnat följas genom antikens inramade palatsträdgårdar, klosterträdgårdarnas kvadratiske organisering, renässansens rumsuppdelade anläggningar och de franska slottsparkernas symmetri. Längre

fram har vi följt den som en strävan efter samstämmighet med arkitektur och vilja att framhäva enskilda växter som arkitektoniska element. Vi har noterat en förkärlek för monokulturer, en acceptens för landskapsomvandlingar, ett intresse för geometriska mönster, ett formstarkt stadsplaneringsideal och en konceptuell växthantering.

Stilbegrepp och terminologi som under olika perioder har kopplats till denna formella tradition har bland annat varit *fransk stil*, *geometrisk stil*, *reguljär stil*, *styrd stil*, *arkitektonisk stil*, *regelbunden stil*, *formell stil*, *formalism*, *formmässig modernism*, *konstanlagd park*, *styrd form* och *starkt grepp*.³⁵⁰

Den skola som här har kallats *naturalism* menade Brandt utgick från naturens lagar. Denna linje började vi följa i antikens naturträdgårdar. Därefter har vi färdats genom engelska landskapsparkers böljande marker, vildlika planeringsformer och strävan efter en ordnad naturefterliknelse. Vi har iakttagit ett intresse för att gestalta naturlika biotoper, en ambition att använda friväxande vegetationsmassor som arkitektoniska element och ett flexibelt stadsutvecklingsideal.

Begrepp och terminologi som vid olika tider kopplats samman med denna naturfilosofiska tradition har bland annat varit *engelsk stil*, *irreguljär stil*, *naturlig stil*, *wild gardening*, *landskapspark*, *fri stil*, *naturalism*, *romantisk modernism*, *naturanlagd park*, *fri utveckling* och *dynamisk planering*.³⁵¹

Min tes att dessa mycket diversa förhållningssätt skulle gå att tolka längs två linjer har varit berättelsens förutsättning. Utifrån denna idé, lanserad av Brandt på 1920-talet, har det istället för uttryckssätten varit debatten däromkring som tilldragit sig det huvudsakliga intresset.

Argumenten som präglat denna debatt har uppvisat så väl historisk kontinuitet inom varje skola, som likartade tendenser de två skolorna emellan vid respektive nedslag i historien. Avslutningsvis ska båda dessa aspekter sammanfattas. Viktigt att komma ihåg är att det material som ligger till grund för diskussionen är av ett ytterst begränsat omfång. Dessutom har denna essä kommit att reflektera ett större spektrum argument inom den naturalistiska än formalistiska skolan. Detta skulle kunna vara konsekvensen av de tidsperioder som valts för studien. Eventuellt kan man också säga att det beror på olika debattraditioner.

350 Samtliga av dessa begrepp har lyfts fram som motsatta ett motsvarande begrepp för naturalism. Begreppen kommer bland annat från Blomfield, 1892, Robinson, 1883, Brandt, 1920, Brandt, 1930, Hermelin, 1948, Gustavsson, 2001, Bucht, 1997, Bengtsson & Bucht, 1973, Blom, 1969.

351 Samtliga av dessa begrepp har lyfts fram som motsatta ett motsvarande begrepp för formalism. Begreppen kommer bland annat från Blomfield, 1892, Robinson, 1883, Brandt, 1920, Brandt, 1930, Hermelin, 1948, Gustavsson, 2001, Bucht, 1997, Bengtsson & Bucht, 1973, Blom, 1969. Utan motsvarig term i formalismen kan även *Stockholmsstilen* nämnas som vedertaget begrepp för att i en svensk kontext tala om naturalism.

PROFESSIONENS SPELRUM

Under var och en av de studerade tidsepokerna finns det exempel på hur de två skolorna använder sig av snarlik retorik. Trots att naturalismen kännetecknas av en strävan, och formalismen av en annan, påverkas båda diskurserna av bland annat samhällsklimat, kårens professionella spelrum och rådande naturuppfattning. Låt oss rekapitulera dessa aspekter, och hur de präglat de olika tidernas argumentation till likriktning.

Under 1890-talet är trädgårdskonst främst estetikens arena. Estetik handlar om skönhet, vilket är kopplat till moral. I svepande drag kan man säga att det finns två yrkesgrupper som konkurrerar om rätten att bedriva trädgårdskonst. Dessa har olika uppfattning om huruvida natur eller kultur är mest högtstående. Den ena yrkesgruppen, arkitekterna, värderar kultur högst. Den andra yrkesgruppen, vilka själva gärna kallar sig konstnärer men av arkitekterna kallas för trädgårdsmästare, värderar naturen högre. Där arkitekterna finner moraliskt stöd för att formalism är det rätta och därmed vackra, finner trädgårdsmästarna moraliskt stöd för att naturalism är det rätta och därmed vackra. Kontentan blir att två olika förhållningssätt till trädgårdskonsten figurerar sida vid sida, båda understödda av moraliska argument.

Under 1930-talet sysslas det ännu med trädgårdskonst, men de forna antagonisterna naturalister och formalister har förenats i en och samma yrkeskår under titeln trädgårdsarkitekt. I funktionalismens tid argumenteras det inte längre för estetik som målet med trädgårdskonst, istället strävar man mot maximal funktion. Hur sådan uppnås finns det två urskiljbara uppfattningar om. Den ena skolan menar att man bör söka inspiration i naturen, den andra menar att förebilden står att finna i den samtida konsten. Oavsett ideal argumenteras det för att det egna tillvägagångssättet bäst erbjuder logik och enkelhet, vilka är medel mot målet funktion. Där naturefterliknelse eftersträvas blottas en emotionell men också pragmatisk natursyn; det som gagnar människan är också naturligt.

Under 1970-talet har trädgårdsarkitektur blivit landskapsarkitektur. Professionens naturumgänge har fått en vetenskaplig och politisk dimension. Nu är det vare sig estetik eller maximal funktionalitet som längre är det främsta målet med praktiken. Istället handlar det om räddning, såväl människans som naturens, nu i symbios. Argumentationen utgår från en miljömässig och social värdegrund, i vilken naturalismen finner starkt stöd. Från formalistiskt håll argumenteras för att en variation av gestaltningsuttryck är socialt fördelaktigt. Vid de större landskapsomvandlingar som också engagerar kåren avspeglas naturuppfattningar som går isär. Vissa menar att mänskliga ingrepp kan betraktas som naturliga andra menar att sådana rubbar ett naturligt tillstånd.

Under 2010-talet kallas professionen ännu landskapsarkitektur. Det tidigare

uttalat vetenskapliga naturumgänet har kompletterats av en humanistisk och estetisk dimension. Inom teorin tar många avstånd från motsättningar mellan natur och kultur. Genom praktiken återspeglas olika naturuppfattningar. Å ena sidan finns det en tendens att efterlikna naturens uttryck, å andra sidan finns det en tendens att återskapa en idealiserad natur. Oavsett ideal betonas vikten av dynamik, vilket rimmar med en allt vanligare förståelse av naturen som kreativ istället för statisk. I teorin går det oberoende av förhållningssätt att argumentera utifrån hållbarhet, om inte ekologisk så social eller ekonomisk.

Vilka argument som varit gångbara har uppenbart varierat från tid till annan, och gjort naturalismens och formalismens argumentation delvis likartad. I varje tid stöps diskursen om. Samtidigt finns det argument och tongångar som uppvisar kontinuitet inom respektive tradition.

NATURALISMENS TONER

Bucht har konstaterat att "[t]he most important discourse on the naturalistic design principles shows ... a remarkable continuity from 1850 until 1960."³⁵²

Två tydligt urskiljbara argument för naturalism har uppvisat historisk bärighet. Det första skulle man kunna kalla för *besparing*, av endera arbetskraft eller ekonomi. När Robinson vände sig mot traditionen att klippa lodräta väggar av vegetation, gjorde han det delvis utifrån motiveringen att det var bortkastade arbetstimmar. När trädgårdskonsten flyttade till en mer ekonomiskt beroende arena omformulerades besparingsargumentet i termer av ekonomi.

Det andra argumentet som ofta återkommer är av mer emotionell karaktär, och skulle kanske kunna kallas för återopande av *naturlig skönhet och förankring*. Redan under den nationalromantiska eran efterfrågades en "återgång" till en svenskt traditionsenlig naturalism som då ännu ej funnits. Under modernismen figurerade argument för att naturalism var det naturliga alternativet för ett "svenskt kynne". Kring miljörelsen argumenterades det för att naturlika utemiljöer i staden gav invånarna en positiv lokal och regional förankring. Idag argumenteras det från miljöpsykologiskt håll för att människan mår bra i en naturlig omgivning, oberoende av om denna är formgiven av mänsklig hand. Idén om att det skulle gå att lura ögat till en naturupplevelse har ifrågasatts från formalistiskt håll. På 1890-talet deklarerade Blomfield sin ståndpunkt: "*any one who loves natural scenery will want the real thing*".³⁵³

Fram till 1970-talets miljörelse betraktades naturen i första hand som en

³⁵² Bucht, 1997, s. 119

³⁵³ Blomfield, 1901, [1892] s. 15

tillgång för att tillgodose människan. I och med miljörörelsen blev det vanligt att tala om människan som ett hot mot naturen. I samband med denna omvändning berikades den naturalistiska diskursen med vetenskapliga argument. Hädanefter började man debattera för naturalism också utifrån ekologiska grunder.

Det naturvetenskapliga perspektivet på naturalism uteslöt emellertid inte det känsloladdade. Genom hela denna berättelse har ett naturalistiskt förhållnings-sätt av företrädarna betraktats som en kompensationsstrategi mot illavarslande kulturutveckling. Att osäkra tider visat sig vara en grogrund för ”naturvärderingar” har många påtalat.³⁵⁴ Filosofen Soper skriver att ”[i]t is only a culture which has began to register the negative consequences of its industrial achievements that will be inclined to return to the wilderness.”³⁵⁵

Brandt tolkade redan förekomsten av naturträdgårdar under antiken som ett tecken på utbredd *kulturtrötthet*.³⁵⁶ När Robinson i slutet av 1800-talet vill hitta tillbaka till traditionella planeringsformer är det inom ramen för en estetisk rörelse som vänder sig mot *industrialismens baksidor*. De naturalistiska modernisterna på 1930-talet ser naturalism i stadsmiljön som en kompensation för *staden-tristess*.³⁵⁷ Under 1970-talet betraktas naturalism som en motreaktion mot vad man betraktar som *humanismens utarmning*.³⁵⁸ Vid 2010-talet heter det att naturalism *utomhus* kompenserar för ett liv som i allt högre utsträckning spenderas *inomhus*.³⁵⁹

Den kompensatoriska tanken, uttryckt med en emotionell underton, är ett naturalistiskt drag som återkommer genom historien. Detta känslomässiga förhållande till praktiken, naturen och växtmaterialet har t ex tagit sig uttryck så här:

1890

*”A flower garden without Roses seemed to me something like a body without a heart.”*³⁶⁰

1930

*”Endast i kampen för tillvaron blir plantorna ’personligheter’”*³⁶¹

354 se t ex Hellström Reimer, 2010, s. 28, Soper, 1996, s. 25

355 Soper, 1996, s. 25

356 Brandt, 1920, s. 402

357 se t ex Brandt, 1930, Hermelin, 1948

358 se t ex Bengtsson & Bucht, 1973

359 Gustavsson, 2009, s. 42

360 Robinson, 1933, [1883] s. 12

361 Brandt, 1930, s. 193

1970

*"Efter en så lång vinter som vi har i Sverige med kala träd och buskar är knoppsprickningen ett efterlängtat skeende".*³⁶²

2010

*"The importance of 'touching life', of the lived and the living"*³⁶³

FORMALISMENS TONER

Inom naturalismen argumenterar man som vi har sett ofta för att förhållnings-sättet är naturligt, antingen genom dess naturtrogenhet eller för att principen upplevs som en naturlig motståndsreaktion mot något. Inom formalismen däremot tycks det sällan argumenteras utifrån *onaturlighet* som en kvalitet. Detta beror på att man överhuvudtaget inte upplever sin praktik som onaturlig, utan som en naturlig kulturyttring.

En kontinuitet i den formalistiska argumentationen ligger just i att understryka det naturliga i att behandla projekt som kulturprodukter, må det gälla trädgården, parken eller landskapet. Detta mer osentimentala förhållande har t ex tagit sig uttryck så här:

1890

*"Now, what is 'nature' and what is 'natural', in relation to gardens?"*³⁶⁴

1930

*"Vilka platser äro egentligen mer schablonmässigt utformade än mängden av villaträdgårdar och mindre ägnade för naturbetraktelser än dessa?"*³⁶⁵

362 Bengtsson & Bucht, 1973, s. 20

363 Gustavsson, 2009, s. 42

364 Blomfield, 1901, [1892] s. 11

365 Bülow-Hübe, 1930, s. 10

1970

*"Till saken hör att naturparken kan vara minst lika
mycket anlagd som den konstanlagda parken."*³⁶⁶

2010

*"En park blir till en park därför att människor på
något vis kommer överens om att det är en park"*³⁶⁷

Istället för att positionera sig gentemot naturen, har formalismen konsekvent relaterat till kulturen. Hur argumentationen har kommit att låta har i stor utsträckning varit beroende av tidens estetikuppfattning.

Då estetik på 1890-talet av arkitektkåren uppfattades som skönhet realiserad i logiska optimala proportioner argumenterade Blomfield utifrån ett begrepp som *formstyrka*. Under modernismens genombrott var *harmoni* ett accepterat mål. Längre fram, då formalismen på 50-talet slog igenom brett i Sverige, deklarerade företrädarna att man ville göra avtryck och arbeta med *konst*. Genom organet *Hem i Sverige*, som spred formalismens trädgårdsideal till en bred målgrupp, blev formalism ett tecken på *god smak*. Under 80-talets franskinfluerade period då man ville etablera yrket som konstnärligt lät sig formalisterna inspireras av *kulturbhistoria*, och omsatte idéerna i *mönster*.³⁶⁸ Idag kan en formalistisk målsättning vara att leverera *upplevelse*, men likväl att via en konceptuell gestaltning erbjuda olika personliga tolkningar, som kan skänka *mening*.

En annan genomgående tendens inom den formalistiska argumentationen tycks vara att ifrågasätta alternativt underkänna den naturalistiska traditionens estetiska avsikter. Därigenom positionerar man sig indirekt gentemot naturen. Naturalisterna själva tenderar inte alls att ta avstånd från estetikerna i de tider då estetik är ett gångbart argument, men möts alltså av formalistiskt tvivel.³⁶⁹

366 Blom, 1969, s. 75

367 Lenninger, 2012, s. 23

368 Under 80-talet var också en konstform vid namn *landart* stor, vilket engagerade vissa inom landskapsarkitektkåren. Konstformen har inte beretts utrymme i denna berättelse men kan nämnas i detta sammanhang. Med landskapet som material och utställningslokal efterlämnas konstnärliga avtryck i stor skala.

369 Se t ex Sørensen, 1959, s. 9 mena att vissa trädgårdshistoriska anläggningar inte kan bedömas utifrån ett konsthistoriskt perspektiv utan endast ur ett naturvetenskapligt. Se också Schnitler, 1917, s. 2f orera om att viss trädgårdskonst är makabert formlös och slapp och därmed inte konst. Se också tidigare refererade danska källor från 30-talet.

PROFESSIONALISERAT?

Redan på 70-talet konstaterade nytilträdde professorn Per Friberg angående landskapsarkitektur att "*som ämne är det helt utan gränser.*"³⁷⁰ Genom att studera landskapsarkitekturens idéhistoria har en ambition varit att se professionens specifika delar, hemmahörande i ett brett register vetenskapstraditioner och konstnärliga verksamhetsområden, i ett mer övergripande sammanhang.

Genom berättelsens gång har vi därför inte bara följt argumentationen i en debatt, utan också bekantat oss med hur denna influerats av allt från tillhandahållna arbetsmetoder, lyhördhet gentemot politiskt korrekta agendor och relationer till beställare. Längs vägen har vi även noterat sådant som hur ett lågstatusyrke som drog till sig många kvinnor, blev ett mansyrke med högre status. Idag lockar yrket, liksom universitetsutbildningar generellt, åter många kvinnor, samtidigt som akademisk examen allt mer förlorat ett tidigare befastat övertag i yrkeslivet.

Vi har också fått känna av hur relationen till andra yrkesgrupper varit ömsom varma ömsom kalla. Relationen till arkitekter tycks särskilt ha präglat professionen. På 30-talet hävdade den norske arkitekten Ahlberg, förvisso citerad genom den danska trädgårdsarkitekten Erstad-Jørgensen, att "*det var bedre att vi afskaffede den ganske uklare titel havearkitekt og erstattede den med det gode ord gartner.*"³⁷¹ Att trädgårdsarkitekten skulle vara något annat än en trädgårdsmästare i fårakläder ifrågasattes. Med den nutida rörelsen *Landscape Urbanism* argumenteras det ofta för att landskapsarkitekterna försöker bryta sig loss från ett traditionstyngt underläge.

Genom den begreppsutveckling som ägt rum under de hundra-tjugo år som passerat, går det att utläsa en hel del om professionens spelrum och tidens värderingar. Vi har sett hur *plantering* blev till *park* som blev till *grönyta* som blev till, ja vad då? Vi har *dekorerat* med växter för att sedan *komponera* med växter och därefter *planera* med växter och nu *gestaltar* vi med växter. Växter förresten. Vid berättelsens början handlade det om *plantor* vilka allt sedan modernismen varit ett *material* bland andra. Materialet har vi sysslat med inom ramen för trädgårdskonst som blev trädgårdsanläggning som blev trädgårdsarkitektur. Sedan vi flyttade till den stora skalans salonger har vi inom ramen för vår nuvarande disciplin landskapsarkitektur ägnat oss åt att *planera landskap*, därefter *städer* för att sedan *utveckla samhällen*.

Bucht skrev för två decennier sedan att landskapsarkitekt allt sedan 1980-talet varit ett professionaliserat yrke. Innebörden i uttalandet var att en bred all-

³⁷⁰ Friberg, 1968, s. 219

³⁷¹ Ett tal Ahlberg hållit 1932 citeras av Erstad-Jørgensen, 1933, s. 13

mänhet kunde beskriva kärnan av yrkesverksamheten.³⁷² Lika ofta som jag vill tillskriva denna utsaga aktualitet idag, vill jag mena att lekmän genom termer som komposition, park och anläggning beskriver kärnan av en yrkesverksamhet så som den såg ut på 1930-talet. Med detta intet ont menat om allmänheten. För att andra ska kunna beskriva vår verksamhet, måste vi själva kunna göra det.

372 Bucht, 1991, s. 8

EN EVIG DEBATT?

EN INHEMSK DEBATT?

Begreppet debatt har spelat en komplex roll i denna essä. I övergripande drag har den diskurs i vilken naturalistisk respektive formalistisk argumentation gått att identifiera avsetts. *Den eviga debatten* har syftat till kontinuitet i oliktankande.

På köpet har en utveckling vad avser medium, jargong och debattlusta inom landskapsarkitekturen kunnat följas. Det har ibland hävdats att dagens relativa tystnad skulle kunna bero på kårens litenhet och en därav avhängig rädsla för att trampa någon på tårna. Den typen av hinder präglade inte debatten där vi började studera den, tvärtom tycktes det då fullt adekvat att som Robinson i bokform skriva om en motdebattörs verk att "[i]t is the poorest book that so far has disgraced the garden."³⁷³

Kanske är det istället så att debatten blivit vetenskapligt förpackad och förs på en internationell snarare än inhemsk arena. Idag, när alla reser, många studerar utomlands, teorier importeras, vi läser internationella tidningar och har tillgång till internet kan man fråga sig om det finns någon relevans i att urskilja svensk landskapsarkitektur från annan. Å andra sidan kan man fråga sig om detta någonsin varit relevant. Redan under representationsträdgårdarnas tid flera hundra år tillbaka i tiden hämtades trädgårdsidealerna hem via för ändamålet av hoven utsända representanter.³⁷⁴ Trädgårdskonstens arena tycks alltid varit den internationella.

373 Robinson, 1933, [1883] s. 10, OBS kommentaren gäller inte Blomfields *The Formal Garden*

374 Även före representationsträdgårdarnas tid då trädgårdskonstens utveckling skedde innanför klostrens murar var arenan internationell, då munkar och nunnor reste, skrev och vida spred sin kunskap.

DIALEKTIKENS KONTINUITET

Det dialektiska begreppsparet naturalism och formalism har visat sig mycket användbart för att kategorisera olika skolor. Som Ramirez konstaterat: ”[a]tt tänka rationellt är i grund och botten inget annat än att identifiera och särskilja”.³⁷⁵

Som jag ser det är spänningen mellan formalism och naturalism inneboende i själva landskapsarkitektyrket. Därav kan denna debatt förväntas fortgå i evighet, om än med olika intensitet i fråga om konfrontation skolorna emellan. Ser man till historien finns det goda skäl att anta att vissa återkommande argument och tongångar heller aldrig kommer att gå ur.

Det hela är varken konstigt eller negativt. Tvärtom kan det sägas att precis denna dragkamp är den drivkraft som ständigt för professionen och dess debatt vidare.

Denna berättelse talar för att motsättningens rötter finns i professionshistorien. Två yrken med det enda gemensamma att de konkurrerade om rätten att utöva samma praktik blev till ett. Diametralt olika uppfattningar om yrkets mening, essensen av estetik och naturens väsen – alla centrala avseende utövandet av yrket – skulle hädanefter agera inom samma ram.

Efter en lång väg dit och med ett fortfarande påtagligt historiskt arv kallas detta yrke idag för landskapsarkitekt. Närmare en landskapsarkitektonisk yrkesidentitet än denna till synes eviga debatt har jag ännu inte kommit.

Angående en idag utbredd strävan inom branschen att enas kring en gemensam stadspolitik i hållbarhetens namn har landskapsforskaren Caroline Dahl sagt att ”samstämmighet [bör] inte heller vara målet”.³⁷⁶ Som historien flera gånger visat prov på finns det ett stort värde i ett öppet samtalsklimat där varje rörelse också har sin motrörelse. Jag skulle vilja tillskriva samma princip för den landskapsarkitektoniska debatten. Den dag det bara finns utrymme för den ena skolan, blir vi åter vad som en gång var endera arkitekter, endera trädgårdsmästare, eller vad som idag kanske snarare motsvarats av endera arkitekter, endera ekologer. Dessa yrkesgrupper finns redan i sin egen rätt.

Att det finns en motsättning mellan formalism och naturalism har påtalats vid upprepade tillfällen genom historien. Vari den närmast mytiska essensen av spänningen ligger har även det avhandlats, med varierade resultat. Robinson såg skillnaden som mellan *liv* och *död*. Blomfield, inte fullt så anspråksfull, såg formalism som viljan att *markera* gränser och naturalism som viljan att *sudda ut* desamma. Hermelin menade enligt nämnda myt att naturalism avsåg *dölja* design medan formalism avsåg *framhäva* den. Brandt sa som bekant att skillnaden låg i huruvida man var trogen *naturens* eller *människans* lagar, vilket också är den

³⁷⁵ Ramirez, 1996, s. 204

³⁷⁶ Dahl, 2012, s. 52

beskrivning jag upplever som mest tacksam att relatera till.³⁷⁷

Enligt Brandt var mellanting mellan formalism och naturalism aldrig lyckosamt. Jag kan bara tolka det uttalandet som ett uttryck för ett starkt ogillande av den tyska stil som vid tiden för teoribildningen dominerade trädgårdskonsten, och vilken i Brandts ögon symboliserade blandning. Tvärtemot hans uttalande kan jag se ett ideal just i det Brandt varnade för. Risker med att tillämpa kategoriseringar av språket på detta vis är att man låter begreppen ta över och forma verkligheten. Om man inte medvetet eftersträvar att positionera sig finns det anledning att göra sig uppmärksam på detta.

377 Robinson, 1933, [1883], Blomfield, 1901, [1892], Brandt, 1920, sägen om Hermelin, källa osäker

REFERENSER

TRYCKTA

Andersson, Sven-Ingvar, 1969-A, "Landskapsarkitektens roll i den fysiska planläggningen", *Landskap*, nr. 1, s. 6-9

Andersson, Sven-Ingvar, 1969-B, "Effektivitet till vad?", *Landskap*, nr. 4, s. 61-62

Andersson, Sven-Ingvar, 1970, "Sven A. Hermelin, 70 år den 12. december, miljövårdsåret", *Landskap*, nr. 8, s. 146-147

Andersson, Thorbjörn (red.) & Jonstoj, Tove (red.) & Lundquist, Kjell (red.), 2000, *Svensk Trädgårdskonst under 400 år*, Byggförlaget, Stockholm

Andersson, Thorbjörn, 2005, "Introduktion", i Börjesson, Johan (red.) & Selder, Helena (red.), 2005, *Marabouparken*, Marabouparken, Sundbyberg

Andersson, Thorbjörn, 2011, "Slaget om staden", *Landskap*, nr. 1, s. 10-14

Asplund, Gunnar, m fl, 1931, *acceptera*, Bokförlagsaktiebolaget Tiden, Stockholm

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor, 1973, *Inte bara berberis*, Statens institution för byggnadsforskning T35:1973, Stockholm

Blennow, Anna-Maria, 2002, *Europas trädgårdar*, Bokförlaget Signum, Lund

Blom, Holger, 1969, "Parker behövs i städer", *Landskap*, nr. 4, s. 70-83

Blomfield, Reginald, 1901, *The Formal Garden in England*, 3:e uppl. [1:a uppl. 1892], MacMillan and Co, London, e-bok, tillgänglig: <http://books.google.com>, (hämtad 2012-09-14)

Brandt, Gudmund Nyeland (G. N), 1920, "Havekunstens historie", i Hel-

weg, L., (red.), *Nordisk Illustreret Havebrugsleksikon*, 3:e uppl. [1:a uppl. 1897-1902] sid. 394-405 i band 1 (av 2), G. E. C. Gads forlag, Köpenhamn

Brandt, Gudmund Nyeland (G. N), 1930, "Framtidens trädgård", *Täppan*, vol. 54, s. 191-196

Bucht, Eivor & Widgren, Ragnhild, 1973, *Träd i bebyggelse*, Statens institut för byggnadsforskning, Stockholm

Bucht, Eivor, 1991, "Ett yrkes professionalisering - utbildningsvägarna och arbetsuppgifterna", i, Persson m fl, 1991, *Svenska landskapsarkitekter - Glimtar från branschen 1920-1960*, Stiftelsen Arkus och Statens råd för byggnadsforskning, Byggförlaget, Stockholm, s. 8-13

Bucht, Eivor, 1997, *Public Parks in Sweden 1860-1960. The planning and design discourse*, diss., Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering, Agraria 56, Alnarp

Bülow-Hübe, Erik, 1930, "När kommer trädgårdskonstens funktionalism?", *Lustgården*, 1930, vol. 11, s. 9-18

Carson, Rachel, 1962, *Tyst vår*, Tidens förlag, Stockholm

Corner, James, 2004, "Terra Fluxus", i Waldheim, C (red), *The Landscape Urbanism Reader*, Princeton Architectural Press, New York, s. 22-33

Dahl, Caroline, 2012, "Varför är det så svårt att skapa hållbara städer?", *Movium Magasin*, Movium

Ehrlemark, Björn, 2012, "Rumscoachen. Stadsprogrammeraren. Daglöna-
ren", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Erstad-Jørgensen, E, 1933, "Arkitekter og havearkitekter", *Havekunst*, årgång 14, nr. 2, s. 13-14

Fernqvist, I, m fl, 1982, "Landskap och trädgård", *Lantbrukets högskola 50 år. Utbildning, forskning, försök, information 1932-82*, s. 118-133, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala

Flinck, Maria, 1994, *Tusen år i trädgården. Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar*, Torekällbergets museum, Tidens förlag

Friberg, Per, 1968, "Trädgårdskonst och landskapsbild", *Trädgård. Jord. Gröda. Djur*, Jordbrukets upplysningsnämnd, s. 219-229

Frängsmyr, Tore, 2004, *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del 2 1809-2000*, Natur och Kultur, Stockholm

FST (m fl.), 1969, "Det grønne - og det grønne misundelse", *Landskap*, nr. 4, s. nr. ej angivet

Gehl, Jan, 2006, *Life between buildings*, 6:e uppl. [1:a uppl. 1971], Arkitektens forlag

Gore, Al, 2006, *The Inconvenient Truth*, [film] direkted by Guggenheim, Davis, starring Gore, Al, Paramount Classics

Gustavsson, Eva, 1999-A, "Trädgårdskonst eller trädgård som konst - om trädgårdskonst som skapande handling", *Nordisk Arkitekturforskning*, nr. 4, s. 36-58

Gustavsson, Eva, 1999-B, "Flora och bibliotek", *Utblick landskap*, nr. 1, s. 30-35

Gustavsson, Eva, 2000-A, "Gösta Reuterswärd, 1892-1980", i Andersson, Thorbjörn m fl (red.), *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, Byggförlaget, Stockholm, s. 184-193

Gustavsson, Eva, 2000-B, "Etiska överväganden inom ramen för Ulla Molins och Gösta Reuterswärd's estetiska föreställningsvärldar - en retorisk undersökning av personligt förankrade trädgårdsuttryck", kap IV i Gustavsson, 2001, *Trädgårdsideal och kunskapssyn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswärd's och Ulla Molins skapande handling*

Gustavsson, Eva, 2001, *Trädgårdsideal och kunskapssyn. En studie av meningens uttryck med exempel från Gösta Reuterswärd's och Ulla Molins skapande handling*, diss., Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering, Agraria 262, Alnarp

Gustavsson, Roland, 1981, *Natur-lik grönytor i parker och bostadsområden*, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp

Gustavsson, Roland, 2009, "The touch of the world: dynamic vegetation studies and embodied knowledge", *JoLa*, nr. spring, s. 42-55

Hall, Peter, 1988, "Cities of Imagination. Alternative Visions of the Good City 1880-1887", i *Cities of Tomorrow*, Basil Blackwell, London, s. 2-12

Hauxner, Malene, 2010, *Fra naturlig natur till SUPERNATUR. Europeisk landskapsarkitektur 1967-2007 set fra Danmark*, Ikaro press

Helgeson, Susanne & Nyberg, Kent, 2000, *Svenska former*, Bokförlaget Prisma, Stockholm

Hellström Reimer, Maria, 2010, "Unsettling eco-scapes: aesthetic performances for sustainable futures", *JoLa*, nr. spring, s. 24-37

Hermelin, Sven A, 1934, "Dansk trädgårdskonst och svensk", *Havekunst*, årgång 15, nr. 3, s. 25-28

Hermelin, Sven A, 1948, "Privatträdgårdar", i Paulsson, Gregor (red.), 1948, *Trädgårdskonst II. Den moderna trädgårdens och parkens form*, s. 207-214, Natur och kultur, Stockholm

Herrington, Susan, 2009, "Interpretations on nature", *On landscapes*, Routledge, New York, s. 52-70

Holmquist, Carl-Eric, 1968, "Rent och riskfritt. En presentation av de nya kärnkraftverken", *Bygd och Natur - årsbok 68*, Samfundet för hembygdsvård, Stockholm, s. 45-55

Key, Ellen, 1913, *Skönhet för alla*, bestående av de fyra fristående delarna: "Skönhet i hemmen" [1897], "Vardagsskönhet" [1891], "Festvanor" [1896], Skymningsbrasan [1870], Studentföreningen Verdandis småskrifter nr 77, Albert Bonniers förlag, Stockholm

Knutson, Ulrika, 2000, "Har framtiden god smak?", i Helgeson, Susanne & Nyberg, Kent, 2000, *Svenska former*, Bokförlaget Prisma, Stockholm

Lander, Per, 2012, "Tioårsjubileum på nytt", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Landskapsarkitekternas Riksförbund (LAR), 1990-A, *LAR GUIDE. Svensk*

trädgårds- och landskapsarkitektur 1920-1988, LTs förlag, Stockholm

Landskapsarkitekternas Riksförbund (LAR), 1990-B, *LAR GUIDE. Svensk trädgårds- och landskapsarkitektur 1920-1988. REGISTERDEL*, LTs förlag, Stockholm

Lauri, Tomas, 2009, "Grönt hopp om bättre vanor", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Lauri, Tomas, 2010, "Solist med världsrykte", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 10

Lenninger, Anna, 2012, "En park är en plats där natur möter kultur", *Movium Magasin*, Movium, nr. 3

Lindholm, Gunilla, 2011, "Visible gestures: on urban landscape perspectives in planning", *Planning Theory* 2011, s. 1-15

Lundberg, Erik, 1968, "Anläggningskonst", *Bygd och Natur - årsbok 68*, Samfundet för hembygdsvård, Stockholm, s. 74-82

McHarg, Ian, 1967, "Process as Values", in *Design With Nature*, s. 102-115

Mels, Tom, 2002, "Nature, home and scenery: the official spatialities of Swedish national parks", *Environment and planning D: Society and Space*, vol. 20, s. 135-154

Mygind, Erik, 1971, "Ungdomsoprør og kætteri", *Landskap*, nr. 4, s. 78-79

Myllenberg, Birger, 1933, "Pildammsparken i Malmö", *Havekunst*, vol. 14, s. 81-85

Möller, Lotte, 2006, *Tre mästare tre trädgårdar*, Natur och Kultur, Stockholm

Nihlén, John, 1970-A, "Den nya staden", *Bygd och Natur - årsbok 70*, Samfundet för hembygdsvård, Stockholm, s. 136-142

Nihlén, John, 1970-B, *Renhet, Skönhet, Frihet. En bok om människans landskap*, Rabén & Sjögren

Nihlén, John, 1972, "Våra tillgångar", *Bygd och Natur - årsbok 72*, Samfundet

för hembygdsvård, Stockholm, s. 122-125

Nilsson, Nic, 1971, "Tolv punkter om lekmiljö", *Utemiljö*, nr. 4, s. 19-20

Nordin, Svante, 2003, *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*, Studentlitteratur, Lund

Näslund, Elisabet, 2009, "En grön oas mitt i vimlet", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 12

Näslund, Elisabet, 2012, "Grytan kokar än", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Näslund, Elisabet m fl, 2012, "Sveriges Arkitekter tio år", *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Olwig, Kenneth, 1993, "View's on Nature", i Lundgren, Lars (red), *Views of Nature*, Naturvårdsverket, Stockholm, s. 90-103

Permin, Karen, 1971, "En enad trädgårds- och landskapsarkitektkår i Sverige", *Landskap*, nr. 1, s. 18-19

Persson, Bengt, 1983, *Naturlära för miljömakare*, Domänverkets plantskola, Dalby

Persson, Bengt & Bucht, Eivor & Melin, Peder, 1991, *Svenska landskapsarkitekter - Glimtar från branschen 1920-1960*, Stiftelsen Arkus och Statens råd för byggnadsforskning, Byggförlaget, Stockholm

Ramirez, José Luis, 1996, "Ps. 6996: lära och leva ∞ leva och lära. Om kiasmens heuristik och om kunskapsetik", i Olsson, Gunnar (red.), *Chimärerna: Porträtt från en forskarutbildning*, s. 201-212, Nordiska institutet för samhällsplanering, Stockholm

Robinson, William, 1933, *English flower garden*, 15:e uppl. [1:a uppl. 1883], John Murray Albemarle, London

Rudberg, Eva, 1999, *Stockholmsutställningen 1930. Modernismens genombrott i svensk arkitektur*, Stockholmia förlag, Arkitekturmuseet, Stockholm

Schibbye, Bengt & Pålstam, Ylva, 2001, *Landskap i fokus. Utvärdering av*

metoder för landskapsanalys, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Schjerup Hansen, Jens, 1996, "Optikken i kulturens natursyn", i Olsson, Gunnar (red.), *Chimärerna: Porträtt från en forskarutbildning*, s. 260-270, Nordiska institutet för samhällsplanering, Stockholm

Schnitler, Carl W., 1917, *Trädgårdskonstens historia i Europa*, s. 1-5: "Inledning", Hugo Gebers förlag, Stockholm

Schuwert, Gösta, 1933, "Några ord om Stockholms stads trädgårdsstäder i Bromma", *Havetekunst*, årgång 15, nr. 2, s. 21-24

Segerros, Arne, 1971-A, "Kommunal naturvårdsplanering", *Utemiljö*, nr. 4, s. 9-11

Segerros, Arne, 1971-B, "Föreningen Svenska Trädgårds- och Landskapsarkitekter 50 år", *Landskap*, nr. 1, s. nr. ej angivet

Segerros, Arne, 1971-C, "Landskapsvård vid sjöregleringar", *Landskap*, nr. 7, s. 136-140

Sjöstrand, Bertil, 1968, "Om landskapsplanering vid Sollefteå kraftverk", *Bygd och Natur - årsskrift 68*, Samfundet för hembygdsvård, Stockholm, s. 19-28

Soper, Kate, 1996, "Nature/'nature'", i Robertson G m fl (red), *Future Natural: Nature, Science, Culture*, Routledge, London, s. 22-34

Stockholms stad, 2012, *Grönytefaktor för Norra Djurgårdsstaden*, e-dokument, tillgänglig: www.stockholm.se, (hämtad 2013-01-08)

Sundin, Bo, Sörlin, Sverker, 1998, "Landskapets värdefrågor: kring miljö- och kulturmiljövård som historiskt problemfält", Pettersson, R (red), Sörlin, S (red), *Miljön och det förflutna*, Institutionen för idéhistoria, Umeå universitet

Svedberg, Olle, 1988, *Planerarnas århundrade. Europas arkitektur 1900-talet*, 5:e uppl., Arkitektur förlag AB, (förlagsort ej angiven)

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), 2012, *On the Education at SLU*, DNR: ua Fe.2012.3.0-303, tillgänglig: <http://www.slu.se> (hämtad 2012-11-16)

Sørensen, Carl Theodor (C Th), 1935, "Uddannelse af anlægsgartner og ha-

vearkitekter”, *Havekunst*, årgång 16, nr. 4, s. 39-45

Sørensen, Carl Theodor (C Th), 1959, *Europas havekunst. Fra Alhambra til Liselund*, s. 1-11: ”Inledning”, G. E. C. Gads forlag, Köpenhamn

Sörlin, Sverker, 1993, ”Miljöhistoria som idéhistoria”, i Andersson, Nils (red.) och Björck, Henrik (red.), 1999, *Vad är idéhistoria? Perspektiv på ämnets identitet under sextio år*, Brutus Östling Bokförlag, Stockholm

Tengwall, Ingemar, 1971, ”Gröna gatan - ett debattinlägg”, *Utemiljö*, nr. 4, s.7

Sveriges Arkitekter, 2009, ”Nominerade till Sienapriset”, *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 11

Sveriges Arkitekter, 2011-A, ”Oyster Seminar 30/9 2011 Into the Wild”, *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 8

Sveriges Arkitekter, 2011-B, ”Nominerade till Sienapriset”, *Arkitekten*, Sveriges Arkitekter, nr. 10

Sveriges Arkitekter, 2012, *Sienapriset*, tillgänglig: www.arkitekt.se (hämtad 2013-01-03)

Sveriges Trädgårdsanläggares förbund (skribent ej angiven), 1973-A, ”Gräsmattan - golvet i vårt uterum”, *Utemiljö*, nr. 6, s. 20-21

Sveriges Trädgårdsanläggares förbund (skribent ej angiven), 1973-B, ”Utnyttjar vi den gröna vägen?”, *Utemiljö*, nr. 6, s. 18

Sveriges Trädgårdsanläggares förbund (skribent ej angiven), 1974, ”Ett träd betyder så mycket”, *Utemiljö*, nr. 2, s. nr. ej angivet

Ullstad, Erland, 2008, *Hållbar stadsutveckling. En politisk handbok från Sveriges Arkitekter*, Sveriges Arkitekter

Wiklund, Martin, 2006, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritisk berättelse om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, diss., Lunds universitet, Historiska institutionen, Brutus Östling Bokförlag Symposium, Stockholm

Wingren, Carola, 2012, ”Tät stad kräver fler nyanser av grönt”, *Movium Magasin*, Movium, nr. 3

OTRYCKTA

Gustavsson, Eva, 2010, *Modernismens växtanvändning*, föreläsning 11/11 2010 inom ramen för kandidatkursen "Växtkomposition", ht 2010, SLU, Alnarp

Gustavsson, Eva, 2012, muntlig meddelande vid handledning

Svensson, Karin, 2010, *Storskalig perennplatering malmö botan*, opublicerad uppgiftslapp inom ramen för kandidatkursen "Växtkomposition", ht 2010, SLU, Alnarp

BILAGA I. TIDSKRIFTSFÖRTECKNING

Nedan följer en sammanställning av tidskrifter i vilka svensk landskapsarkitekturdebatt har förekommit under den tid som berörs i essän.³⁷⁸ Listan är bifogad för att underlätta vidare efterforskning. Med reservation för ofullständighet och tryckfel. Se också bilaga 2. *Tidskriftstidslinje*, s. 130

ALLMÄN SVENSK TRÄDGÅRDSTIDNING *Utgivningsår*: 1929-1946, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: FST, FSS m fl, *Profil*: - *Land*: Sverige, *Övrigt*: Skribenter som Ulla Bodorff, Walter Bauer, *Namnbyte*: Förlängningen av "Svensk trädgårdstidning" övergår i "Trädgårdstidningen"

AREA *Utgivningsår*: 2000-2003, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: LAR, *Profil*: Bred om landskapsarkitektur och stadsplanering riktad till professionell målgrupp, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Utblick landskap"

ARKITEKTEN *Utgivningsår*: 1976-pågående, *Utgåvor/år*: 11, *Utgivare*: Sveriges Arkitekter, *Profil*: Medlemstidning för hela kåren med information, reportage och debatt, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Arkitektidningen" (utgiven av SAR)

GRÖNA FAKTA *Utgivningsår*: 1987 - 2011, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Movium SLU, *Profil*: Information och debatt för branschfolk, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Övergår i "Movium Magasin"

HAVEKUNST *Utgivningsår*: 1920-1968, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Danska trädgårdsarkitektföreningen, Danska anläggningsträdgårdsmästares förening och FST, *Profil*: Debattorgan inom området trädgårdskonst, *Land*: Danmark, *Övrigt*: För tiden det ledande organet i Skandinavien, med flera svenska redaktörer (Sven A Hermelin red. 1934 - x, Inger Wedborn red. 1942-46, Walter Bauer red. 1942-x, Sylvia Gibson red. 1962-x) och skribenter, *Namnbyte*: Övergår i "Landskap" sedermera "Landskab"

HEM I SVERIGE *Utgivningsår*: 1909 - 1955, *Utgåvor/år*: 4, *Utgivare*: Nationalföreningen mot emigration, *Profil*: Inredningstidningen (den första av sin

³⁷⁸ Baserat på sökningar i följande databaser: SLUs katalog *Primo*, Kungliga bibliotekets katalog *Libris*, Lunds universitets katalog *Lovisa*, samt via information i Bucht, 1997, Bucht, 1991, Persson m fl, 1991

sort) för medelklass under modernismen, lästes även av tidens trädgårdsarkitekter, *Land*: Sverige, *Övrigt*: Ulla Molin långvarig redaktör, utlyste i tidningens regi trädgårdsarkitekt-tävlingar, *Namnbyte*: Övergår i "Villaskriften hem i Sverige" sedermera "Villa och hem i Sverige"

JOLA (JOURNAL OF LANDSCAPE ARCHITECTURE) *Utgivningsår*: 2006 - pågående, *Utgåvor/år*: 2, *Utgivare*: European Council of Landscape Architecture Schools, *Profil*: Akademiska peer-reviwed artiklar blandat med att landskapsarkitektoniska projekt diskuteras av andra än upphovspersonerna, *Land*: Tyskland, språk engelska, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Nej

LANDSCAPE RESEARCH *Utgivningsår*: 1976 - pågående, *Utgåvor/år*: 6, *Utgivare*: Routledge, *Profil*: Tvärvetenskapliga akademiska peer-reviwed artiklar varvat med reportage och kritik, *Land*: England, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Nej

LANDSKAB *Utgivningsår*: 1981-pågående, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: FST och Föreningen danska landskapsarkitekter, *Profil*: Facktidsskrift, landskapsarkitekturens upphovspersoner presenterar själva sina projekt: pr snarare än kritik, *Land*: Danmark, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Havekunst" sedermera "Landskap"

LANDSKAP *Utgivningsår*: 1969-1980, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Föreningen svenska trädgårdsarkitekter, Föreningen danska landskapsarkitekter, Finlands trädgårdsarkitekter, Norska Landskapsarkitekters förening, *Profil*: - *Land*: Nordisk, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Havekunst", övergår i "Landskab".

LUSTGÅRDEN *Utgivningsår*: 1920 - pågående, *Utgåvor/år*: 1, *Utgivare*: Föreningen för dendrologi och parkvård, *Profil*: Tvärvetenskaplig, både nya rön och debatt, professionell målgrupp, *Land*: Sverige, *Övrigt*: Enligt Bucht (1997) ett tongivande organ i 30-talets gestaltungsdebatt, Sven A Hermelin länge redaktör, *Namnbyte*: Nej

MOVIUM MAGASIN *Utgivningsår*: 2011 - pågående, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Movium - "SLUs tankesmedja för hållbar utveckling", *Profil*: Informerar och debatterar branschfrågor för alla yrkesgrupper i branschen, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Gröna fakta"

SKÅNSKA TRÄDGÅRDSFÖRENINGENS TIDSKRIFT *Utgivningsår*: x -1916, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Skånska trädgårdsföreningen, *Profil*: Rådgiv-

ningsorgan till trädgårdsodlare, "lobbyverksamhet" för naturalism, *Land*: Sverige, *Övrigt*: *Namnbyte*: Sedermera "Täppan"

SVENSK TRÄDGÅRDSTIDNING *Utgivningsår*: 1920-1928, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Föreningen konditionerade trädgårdsmästare, *Profil*: - *Land*: - *Övrigt*: - *Namnbyte*: Övergår i "Allmän svensk trädgårdstidning" sedermera "Trädgårdstidningen".

TIDNINGEN UTEMILJÖ *Utgivningsår*: 1996 - pågående, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Sveriges trädgårdsanläggningsförbund, *Profil*: Branschtidning i huvudsak riktad till trädgårdsanläggare, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Utemiljö"

TOPOS *Utgivningsår*: 1992 - pågående, *Utgåvor/år*: 4, *Utgivare*: Callwey, *Profil*: Landskapsarkitekturens upphovspersoner presenterar själva sina projekt, kritiserar ofta för att snarare syssla med pr än kritik, *Land*: Tyskland, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Nej

TRÄDGÅRDSTIDNINGEN *Utgivningsår*: 1946-1955, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: FST, FSS m fl, *Profil*: - *Land*: - *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Svensk trädgårdstidning" sedermera "Allmän svensk trädgårdstidning"

TÄPPAN *Utgivningsår*: 1916-1961, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Skånska trädgårdsföreningen, *Profil*: Rådgivningsorgan till trädgårdsodlare, "lobbyverksamhet" för naturalism, *Land*: Sverige, *Övrigt*: Trots organets profil publicerades en del debattinlägg om komposition, *Namnbyte*: Förlängningen av "Skånska trädgårdsföreningens tidskrift"

URBAN *Utgivningsår*: 2010 - pågående, *Utgåvor/år*: 1, *Utgivare*: SLU institutionen för landskapsplanering, *Profil*: Informativt magasin riktat till studenter och verksamma, diskuterar alla branschrelaterade frågor, *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Nej

UTBLICK LANDSKAP *Utgivningsår*: 1984-2000, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: LAR, *Profil*: Landskapsarkitekturkritik, med skribenter även utanför kåren, *Land*: Sverige, *Övrigt*: Startades av Thorbjörn Andersson, *Namnbyte*: Övergår i "Area"

UTEMILJÖ *Utgivningsår*: 1973 - 1995, *Utgåvor/år*: 3, *Utgivare*: Sveriges träd-

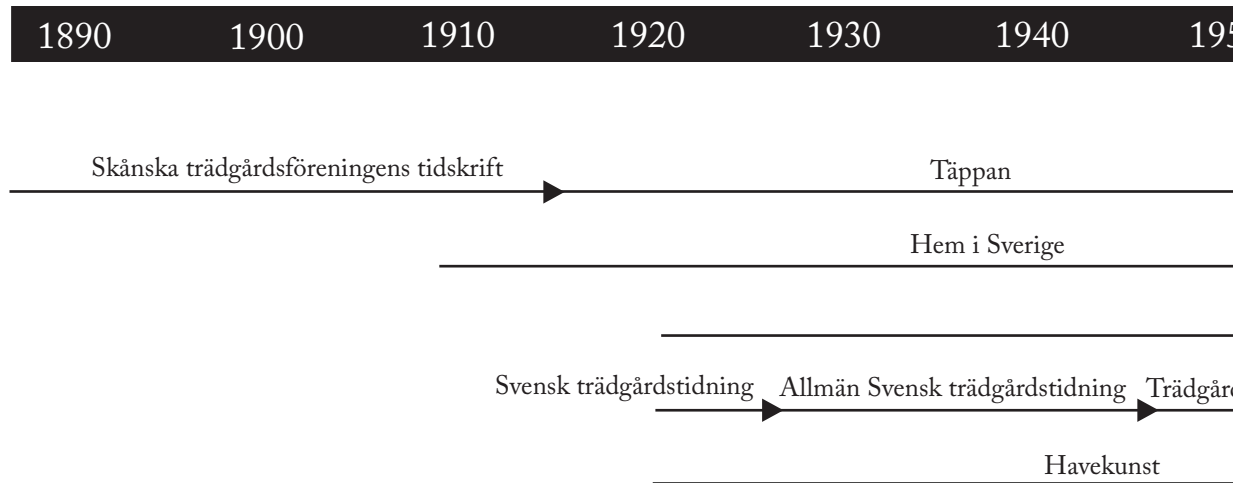
gårdsanläggningsförbund, *Profil*: Naturalistisk agenda, branschtidning med information och debatt, *Land*: Sverige, *Övrigt*: Tillkom i samband med SLUs rådgivningsorgan Movium, *Namnbyte*: Förlängningen av "Utemiljö en grönare värld" övergår i "Tidningen utemiljö"

VILLA OCH HEM I SVERIGE *Utgivningsår*: 1963 - 1978, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Stiftelsen Hem i Sverige, *Profil*: - *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Hem i Sverige" sedemera "Villatidskriften Hem i Sverige"

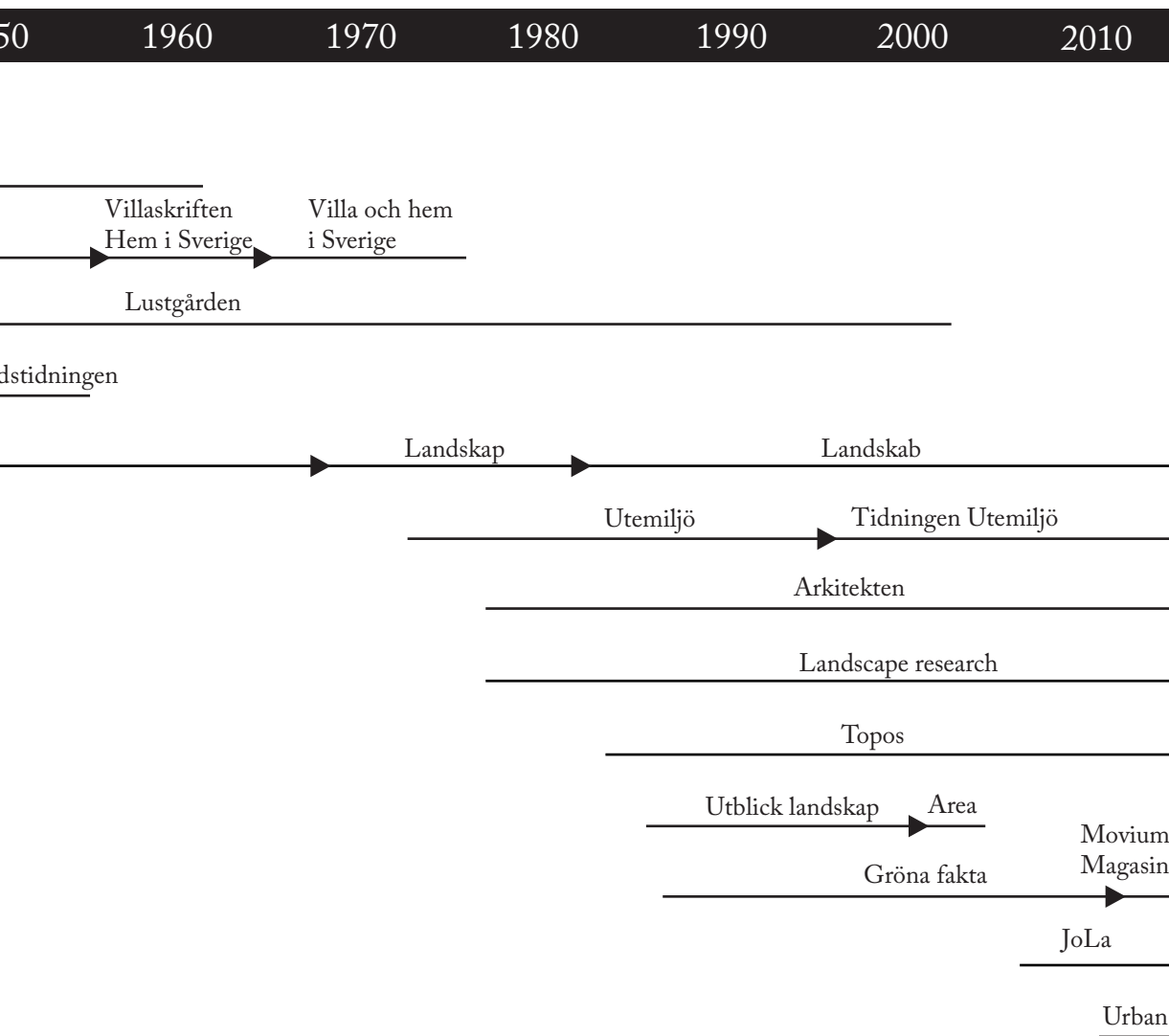
VILLATIDSKRIFTEN HEM I SVERIGE *Utgivningsår*: 1956 - 1963, *Utgåvor/år*: - *Utgivare*: Stiftelsen Hem i Sverige, *Profil*: - *Land*: Sverige, *Övrigt*: - *Namnbyte*: Förlängningen av "Hem i Sverige" övergår i "Villa och hem i Sverige"

BILAGA 2. TIDSKRIFTSTIDSLINJE ³⁷⁹

Tidslinjen visar tidskrifter i vilka svensk landskapsarkitekturdebatt har förekommit under den tid som berörs i essän. Tidskrifterna är både av inhemsk och internationell sort. Notera namnövergångar. Tidslinjen är bifogad för att underlätta vidare efterforskning. Se också bilaga 1. *Tidskriftsförteckning*, s. 126

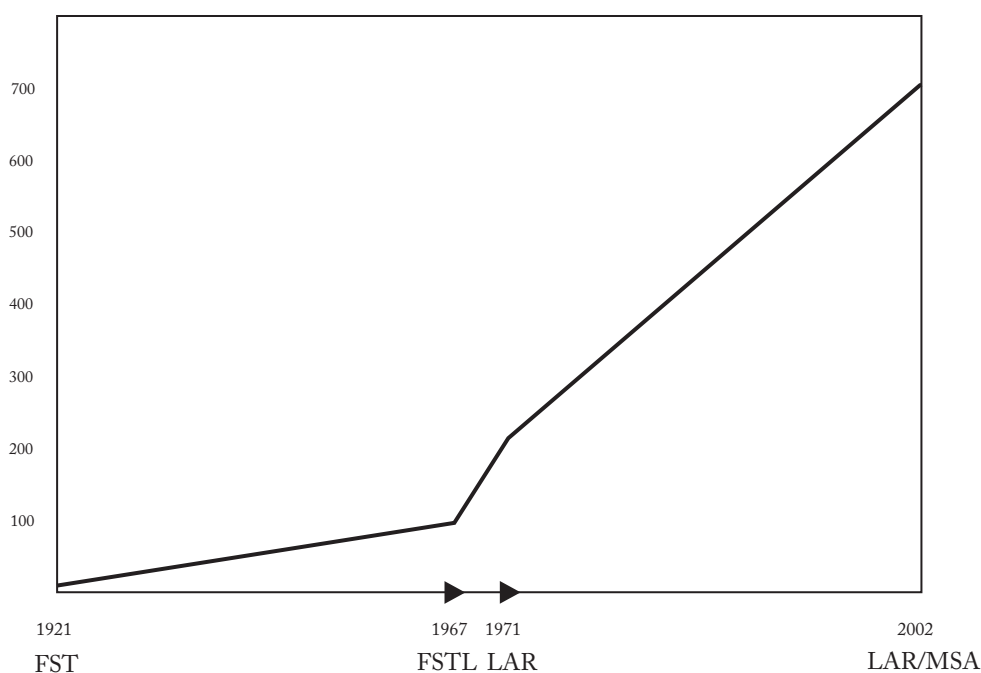

³⁷⁹ Baserat på sökningar i följande databaser: SLUs katalog *Primo*, Kungliga bibliotekets katalog *Libris*, Lunds universitets katalog *Lovisa*, samt via information i Bucht, 1997, Bucht, 1991, Persson m fl, 1991

BILAGA 3. FÖRENINGSGRÄNSNING & ANTAL MEDLEMMAR ³⁸⁰

Figuren visar den svenska professionens föreningsorganisering och antal medlemmar vid de tidpunkter då omorganiseringar, namnbyten och sammanslagningar ägt rum. Figuren är bifogad för att tydliggöra förkortningar och övergångar samt ge ett hum om antalet verksamma vid olika tidpunkter. Notera att antal förbundsanslutna vanligt är något färre än totala antalet verksamma.

FST - FÖRENINGEN SVENSKA TRÄDGÅRDSARKITEKTER

FSTL - FÖRENINGEN SVENSKA TRÄDGÅRDS- & LANDSKAPSARKITEKTER

LAR - LANDSKAPSARKITEKTERNAS RIKSFÖRBUND

LAR/MSA - LANDSKAPSARKITEKT SVERIGES ARKITEKTER

³⁸⁰ Baserat på information från Bucht, 1997, Fernqvist m fl, 1981, Persson m fl, 1991, Sveriges Arkitekter, 2012

